

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»**

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΜ: 1012201703001

Θέμα: «Το όραμα του Ρήγα για την Ελληνική Δημοκρατία»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ευγενία Γιαννούλη
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2019

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Βιογραφικά στοιχεία του Ρήγα Βελεστινλή.....	8
Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Οι παράγοντες που διαμόρφωσαν την ιδεολογία και την προσωπικότητά του.....	15
Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Γενικά χαρακτηριστικά του έργου του.....	19
Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Η οραματιζόμενη «Ελληνική Δημοκρατία» μέσα από το έργο του Ρήγα.....	25
4.1 Η Χάρτα της Ελλάδος.....	25
4.2 Νέα Πολιτική Διοίκησης των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομογδανίας	28
4.2.1 Η επαναστατική προκήρυξη.....	29
4.2.2 Η διακήρυξη για τα Δίκαια του Ανθρώπου.....	34
4.2.3 Το σχέδιο συντάγματος της «Ελληνικής Δημοκρατίας».....	41
4.2.4 Παράρτημα.....	48
4.3 Θούριος.....	49
4.4 Ύμνος Πατριωτικός.....	57
Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Κριτική θεώρηση-επισκόπηση της ιδεολογίας και του οράματος του Ρήγα.....	59
5.1 Συμβολή στην ιδεολογική προετοιμασία του αγώνα.....	59
5.2 Πολιτικός σχεδιασμός της «Ελληνικής Δημοκρατίας».....	62
5.3 Κρίσεις και προβληματισμοί για το πολίτευμα και το πολιτειακό μόρφωμα της «Ελληνικής Δημοκρατίας».....	66

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	77
ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	82
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	85
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	87

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με την παρούσα εργασία επιχειρείται μια προσέγγιση της «Ελληνικής Δημοκρατίας», του κράτους δηλαδή που οραματιζόταν να συσταθεί στην ευρύτερη περιοχή της Βαλκανικής χερσονήσου ο Ρήγας Βελεστινλής, μετά τη νικηφόρα, όπως ευελπιστούσε και επιδίωκε, έκβαση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα των κατακτημένων λαών της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ιδιαίτερη έμφαση στην επιχειρούμενη αυτή προσπάθεια δίνεται, ώστε να αναδειχθούν τα χαρακτηριστικά εκείνα γνωρίσματα και στοιχεία που ο Ρήγας σχεδίαζε να έχει το πολυεθνικό, πολυπολιτισμικό και πολυθρησκευτικό του κράτος και κυρίως οι δημοκρατικές ιδέες και αξίες πάνω στις οποίες θα ήταν δομημένο αυτό, όπως αυτές αποτυπώνονται κυρίως μέσα από το συγγραφικό του έργο. Παρουσιάζοντας ενδεικτικά χαρακτηριστικά αποσπάσματα κυρίως από το επαναστατικό συγγραφικό του έργο, θα επιχειρηθεί η ανίχνευση, η ανάδειξη και η ανάλυση των χαρακτηριστικών εκείνων στοιχείων και γνωρισμάτων που θα είχε, κατά τους σχεδιασμούς και το όραμα του Ρήγα, η «Ελληνική Δημοκρατία».

Μέσα από την επισκόπηση και την κριτική ανάλυση των διαχρονικών αξιών που περιέχονται σ' αυτό, όπως το φυσικό, πανανθρώπινο δικαίωμα κάθε ανθρώπου να ζει ελεύθερος, το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των λαών, της ειρηνικής συνύπαρξης των εθνών, της δημοκρατικής εκπροσώπησης και ανάδειξης των αρχών με διαδικασίες άμεσης δημοκρατίας και αξιοκρατίας, την ισοτιμία και ισονομία όλων των πολιτών, ανεξαρτήτως των διαφορών και ιδιαιτεροτήτων τους, το δικαίωμα της ανεξιθρησκείας, της ελεύθερης έκφρασης κ.λ.π. ευελπιστεί η παρούσα εργασία να προσεγγίσει και να αναδείξει το πρωτοποριακό και δημοκρατικό όραμα του Ρήγα για μια ελεύθερη και δημοκρατική κοινωνία στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων.

Με απέραντο λοιπόν σεβασμό και θαυμασμό στο έργο του αλλά και στη στάση ζωής του, ελπίζω με την παρούσα εργασία να καταφέρω μια κάποια προσέγγιση στο όραμά του, για μια ελεύθερη, παμβαλκανική δημοκρατική πολιτεία.

Για την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας, θεωρώ υποχρέωσή μου να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου προς τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Θανάση Χρήστου, καθώς και τους συνεπιβλέποντες καθηγητές, Ευγενία Γιαννούλη και Ιάκωβο Μιχαηλίδη, για τη σημαντική συμβολή τους κατά την εκπόνηση της εργασίας μου, με την άμεση ανταπόκριση, την προθυμία και το ενδιαφέρον τους στην παροχή της όποιας βοήθειας χρειάστηκα, με τις κατάλληλες συμβουλές, τις υποδείξεις, και τις διορθώσεις τους, χωρίς τις οποίες δεν θα είχε η παρούσα εργασία μου το συγκεκριμένο αποτέλεσμα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τους κορυφαίους εκπροσώπους του νεοελληνικού διαφωτισμού, πρωτεργάτης της πολιτικής και ιδεολογικής προετοιμασίας του Αγώνα των Ελλήνων και των υπόλοιπων τουρκοκρατούμενων βαλκανικών εθνοτήτων, πρωτοπόρος πολιτικός και κοινωνικός στοχαστής, υπήρξε κατά γενική ομολογία ο Ρήγας Βελεστινλής. Συγγραφέας, ριζοσπάστης πολιτικός νους, επαναστάτης, εθνομάρτυρας της ελληνικής επανάστασης, πατριώτης και ταυτόχρονα διεθνιστής, που οι οικουμενικές ιδέες του για λευτεριά και κοινωνική δικαιοσύνη συνέβαλαν στην πνευματική αφύπνιση και εξέγερση των λαών της Βαλκανικής, που στέναζαν κάτω από τον Οθωμανικό ζυγό, και αποτέλεσε γι' αυτούς πηγή έμπνευσης, και επαναστατικής δράσης, που τους οδήγησε στην εθνική τους απελευθέρωση.

Οι διαχρονικές ιδέες του για δημοκρατία και ελευθερία, εθνική, πολιτική, κοινωνική και ηθική απελευθέρωση των λαών, εξακολουθούν να παραμένουν επίκαιρες και να αποτελούν τη βάση μιας πανανθρώπινης, πολυπολιτισμικής, πολυεθνικής κοινωνίας, στηριζόμενη στις αρχές της ισότητας, της ισονομίας, της ανεξιθρησκείας και του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της διαφορετικότητας του ατόμου και των κοινωνικών ομάδων.

Σήμερα δε περισσότερο από ποτέ, οι δημοκρατικές του αρχές, όπως αυτές εκφράστηκαν μέσα από το πρωτοποριακό συγγραφικό του έργο, αποτελούν θεμελιώδεις αρχές για την ειρηνική συνύπαρξη των εθνών, με βάση την αμοιβαία συνεργασία και τον αλληλοσεβασμό των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, ιδιαίτερα στην ταραγμένη και πολύπαθη περιοχή της Βαλκανικής χερσονήσου.

Το ερέθισμα για την επιλογή του συγκεκριμένου θέματος υπήρξε αφενός μεν, η ιστορική ιδιαιτερότητα που παρουσιάζει διαχρονικά η περιοχή της Βαλκανικής χερσονήσου, με το διαρκές και συνεχώς όλο και αυξα-

νόμενο ενδιαφέρον και ανταγωνισμό των Μεγάλων Δυνάμεων, για τον έλεγχο και τον προσεταιρισμό της, αφετέρου δε, η γεωγραφική θέση της χώρας μας σ' αυτήν και οι επιπτώσεις που ενδεχομένως θα έχουν τυχόν εξελίξεις στη γειτονιά μας. Λόγοι, που θεωρώ πως καθιστούν ιδιαίτερα επίκαιρο το όραμα του Ρήγα για ελεύθερα και δημοκρατικά Βαλκάνια και με την παρούσα εργασία παρέχεται η δυνατότητα για σκέψη και προβληματισμό επ' αυτού. Το όραμα του Ρήγα για μια παμβαλκανική πολιτεία εξακολουθεί να παραμένει επίκαιρο περισσότερο από ποτέ, και οι δημοκρατικές του ιδέες για ισότητα των πολιτών σε μια πολυεθνική, πολυπολιτισμική, πολυθρησκευτική και πολυγλωσσική κοινωνία, παραμένουν εξίσου σταθερές διαχρονικές αξίες και αποτελούν τη βάση μιας σύγχρονης παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας, που σέβεται την ατομικότητα και τη διαφορετικότητα των πολιτών της, σε όλες τις εκφάνσεις της. Οι πρωτοπόρες και ριζοσπαστικές για την εποχή του απόψεις, ενέπνευσαν και εξακολουθούν να εμπνέουν τις καρδιές των ελεύθερα σκεπτόμενων ανθρώπων.

Αυτές λοιπόν, τις καθόλα επίκαιρες και διαχρονικές ιδέες και πολιτικές θέσεις που περιέχονται στα έργα του Ρήγα, που πέρα από τη θεωρητική ανάδειξή τους, τις μετουσίωσε με την ίδια του τη ζωή σε πράξη, θα επιχειρηθεί με την παρούσα εργασία να αναπτυχθούν, αφού κατ' αρχάς παρατεθούν ορισμένα βιογραφικά του στοιχεία, καθώς και η διαδρομή και οι παράγοντες που διαμόρφωσαν την προσωπικότητά του και στην επαναστατική του φυσιογνωμία.

Ειδικότερα, η διάρθρωση της παρούσας εργασίας περιλαμβάνει πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρατίθενται ορισμένα βιογραφικά στοιχεία για το Ρήγα, μέσα από τα οποία θα μπορέσουμε καλύτερα να γνωρίσουμε και να κατανοήσουμε τόσο την προσωπικότητά του, όσο και τη διαδρομή του, την πολιτική του σκέψη, αλλά και το όλο εν γένει έργο του.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα εξετασθούν οι παράγοντες εκείνοι που συνέτειναν στη διαμόρφωση του φιλελεύθερου και δημοκρατικού του πνεύ-

ματος, της ξεχωριστής προσωπικότητάς του, του πολιτικού του στοχασμού και της ιδεολογίας του.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν τα γενικά χαρακτηριστικά του έργου του, με ιδιαίτερη έμφαση στην προσπάθειά του για σύνδεση του παρόντος με το ένδοξο ιστορικό παρελθόν της κλασικής αρχαιότητας των Ελλήνων και την απόδειξη της συνέχειας του ελληνισμού, με τη χρήση συμβόλων, εικόνων και τη διαρκή υπόμνηση και παρότρυνση του χρέους των, για αναγέννηση της σκλαβωμένης πατρίδας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα εξετασθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και στοιχεία που σκιαγραφούν τη μορφή που θα είχε η «Ελληνική Δημοκρατία», τις γενικές αρχές και τις θεμελιώδεις αξίες πάνω στις οποίες θα συγκροτείτο αυτή και θα λειτουργούσε ως ένα πολυφυλετικό, πολυγλωσσικό και πολυθρησκευτικό κράτος, όπως αναλλοίωτη η ουσία αυτών αποτυπώνεται μέσα από το έργο του ίδιου του Ρήγα με ειδικότερη αναφορά στα κορυφαία από τα έργα του, όπως τη Νέα Πολιτική Διοίκηση, το σχέδιο του συντάγματός του, το επαναστατικό του μανιφέστο, το Θούριο κ.α.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται μια κριτική θεώρηση, ανάλυση και επισκόπηση της ιδεολογίας του Ρήγα και του οράματός του για την «Ελληνική Δημοκρατία», εξετάζοντας ειδικότερα τη συμβολή του στην ιδεολογική προετοιμασία του αγώνα και την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης των λαών της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τον πολιτικό σχεδιασμό της δομής και λειτουργίας του οραματιζόμενου μελλοντικού κράτους και συμπερασματικές σκέψεις για το ανέφικτο ή όχι της βιωσιμότητας αυτού.

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Βιογραφικά στοιχεία του Ρήγα Βελεστινλή

Ιχνηλατώντας τις μελέτες των ιστορικών, σχετικά με τα βιογραφικά στοιχεία του Ρήγα και προσπαθώντας να εξακριβωθούν τα πραγματικά ιστορικά στοιχεία, από εκείνα του θρύλου, καθώς τα πρώτα χρόνια της ζωής του Ρήγα χάνονται μέσα σε θαμπές μαρτυρίες, χωρίς να είναι εύκολο να επαληθευτούν ιστορικά με ακρίβεια και τεκμηρίωση και δεν υπάρχουν αξιόπιστες πηγές πληροφόρησης, συμπεραίνεται ότι ο Ρήγας Βελεστινλής γεννήθηκε το 1757 στο χωριό Βελεστίνο της Θεσσαλίας, όπου κατά την αρχαιότητα βρισκόταν η πόλη Φεραί. Γι' αυτό, από πολλούς ιστορικούς, αναφέρεται ως Φεραίος¹, αν και ο ίδιος ουδέποτε χρησιμοποίησε αυτό ως επώνυμό του. Από τους πρώτους που του «χρέωσαν» το επώνυμο αυτό, ήταν ο Χρήστος Περραιβός, συνοδοιπόρος και συναγωνιστής του, ο οποίος σημειώνει χαρακτηριστικά στο βιβλίο του *Σύντομος Βιογραφία του αιδίου Ρήγα Φεραίου του Θετταλού*, αναφορικά με την καταγωγή και τα πρώτα χρόνια της ζωής και της δράσης του Ρήγα: «*Ο Ρήγας ήν Θεσσαλός την πατρίδα, γεννηθείς εν Φεραίς (Βελεστίνος), εκ γονέων ορθοδόξων, αλλά περί της χρονολογίας της γεννήσεώς του, περί της καταστάσεως και του επαγγέλματος του πατρός του μη έχων ακριβείς γνώσεις, δεν τολμώ να εκτεθώ, εικάζεται όμως μετά πιθανότητος, ότι ήν ευκατάστατος και φιλόμουσος, ο πατήρ αυτού, έπεμψεν τον υιόν του εν μικρά ηλικίαν εις διδασκαλείον... εκείνην την εποχήν δημόσια σχολεία υπήρχον εν Θεσσαλία εν Τυρνάβω και εν Αμπελακίοις.. Υπήρχε και εν τη Ζαγορά της Θετταλομαγνησίας ελληνικόν σχολείον....ο δε Ρήγας εσχολάρχησεν εις χωρίον Κισσόν.... φιλελεύθερος ων και μη υποφέρων την τυραννίαν και βαρβαρότητα των Οθωμανών, εγκατέλειπεν*

¹ Δημ. Καραμπερόπουλος, *Όνομα και καταγωγή του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 2000, σ. 15-27

την πατρίδα, πορευθείς εις τόπον ελεύθερον και αρμόδιον προς ανάπτυξιν των ιδεών του, όστις ήν η Δακία, το μόνον τότε άσυλον των ελευθεροφρόνων Ελλήνων»². Ο ίδιος πάντως ο Ρήγας υπέγραφε τα περισσότερα από τα έργα του ως Ρήγας ο Θετταλός. Άλλοι ιστορικοί αναφέρουν ως επώνυμο του Ρήγα το Κυρίτζης ή Κυριαζής, κι ότι το προσωνύμιο Βελεστινλής, με το οποίο έμεινε γνωστός στην ιστορία, ήταν δηλωτικό του τόπου καταγωγής του, το Βελεστίνο. Οι γονείς του Γεώργιος και Μαρία Κυρίτζη ή Κυριαζή ήσαν ευκατάστατοι ντόπιοι, γηγενείς, ορθόδοξοι χριστιανοί, από το Βελεστίνο της Μαγνησίας. Αναφέρεται επίσης ότι είχε έναν ακόμη αδελφό, τον Αντώνιο και μια αδελφή, την Ασήμω.

Το έτος της γέννησής του δεν προκύπτει από κάποια έγκυρη πηγή ή μαρτυρία, αλλά συμπεραίνεται από έγγραφο που βρέθηκε στα κρατικά αρχεία της Αυστρίας με ημερομηνία 3 Απριλίου 1798, όπου ανακρινόμενος ο Ρήγας από την αυστριακή αστυνομία, είχε δηλώσει ο ίδιος ότι ήταν 40 ετών, όπως αναφέρει ο καθηγητής ιστορίας του Πανεπιστημίου του Λονδίνου C. M. Woodhouse³, στο βιβλίο του *Ρήγας Βελεστινλής, ο πρωτομάρτυρας της ελληνικής επανάστασης*, αλλά και ο καθηγητής, ιστορικός, Πασχάλης Κιτρομηλίδης στο βιβλίο του *Ρήγας Βελεστινλής Θεωρία και Πράξη*, που εξέδωσε η Βουλή των Ελλήνων το 1998.⁴

Σε νεαρή ηλικία ο Ρήγας εγκαταλείπει τη Θεσσαλία και εγκαθίσταται στην Κωνσταντινούπολη, όπου και αναμίχθηκε στους διπλωματικούς και πνευματικούς κύκλους των Φαναριωτών, διευρύνοντας τις γνώσεις του δίπλα σε φωτισμένους ανθρώπους, αλλά παράλληλα αναπτύσσει σημαντικές επαφές και γνωριμίες με επιφανείς για την εποχή παράγοντες, οι οποίες θα τον βοηθήσουν στην περαιτέρω πορεία του και στην εξέλιξή του και θα

2 Χριστοφ. Περραιβός, *Σύντομος Βιογραφία του αοιδίμου Ρήγα Φεραίου του Θετταλού*, Αθήνα 1860, σ. 6

3 C.M. Woodhouse, *Ρήγας Βελεστινλής, ο πρωτομάρτυρας της ελληνικής επανάστασης*, Αθήνα 1997, σ.15

4 Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Ρήγας Βελεστινλής, Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα 1998, σ. 1

συμβάλλουν ουσιαστικά τόσο στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του, όσο και στον μετέπειτα απελευθερωτικό αγώνα των σκλαβωμένων λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στην Κωνσταντινούπολη, αναφέρεται πως είχε προσληφθεί στην υπηρεσία του Μεγάλου Διερμηνέα Αλέξανδρου Υψηλάντου, της γνωστής οικογένειας των Υψηλάντηδων, επιφανούς άνδρα της εποχής, ικανότατου διπλωμάτη, τον οποίο ακολούθησε στη συνέχεια στη Βλαχία, όταν αυτός διορίστηκε ηγεμόνας (οσποδάρος) της Βλαχίας, και εργάστηκε δίπλα του ως γραμματέας, θέση την οποία συνέχισε να έχει και όταν ηγεμόνας στη Βλαχία ήταν ο Νικόλαος Μαυρογένης, ισχυρός επίσης άνδρας και σημαντική προσωπικότητα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η παραμονή του Ρήγα στη Βλαχία θα συμπέσει με την εποχή της Γαλλικής επανάστασης, ιστορικό γεγονός που θα επιδράσει άμεσα στη διαμόρφωση της πολιτικής του σκέψης και του ιδεολογικού προσανατολισμού του, καθώς και στην εν γένει εξελικτική του πορεία. Ο απόηχος των ιδεών της γαλλικής επανάστασης, φτάνει πιο γρήγορα και με μεγαλύτερη ευκολία στην παραδουνάβια αυτή ηγεμονία, όπου βρίσκει γόνιμο έδαφος στις ευαίσθητες χορδές του Ρήγα και τον διαμορφώνει σε έναν ριζοσπάστη στοχαστή και συγγραφέα, πολιτικοποιημένο επαναστάτη, εμπνευστή και εθνεγέρτη του Ελληνικού, και όχι μόνο, Γένους.

Μετά την απομάκρυνση του Μαυρογένη από την ηγεμονία της Βλαχίας, ο Ρήγας εγκαθίσταται στο Βουκουρέστι, όπου έχει επαφές με επιφανείς λόγιους και προσωπικότητες του ελληνικού φιλολογικού κύκλου, και αναπτύσσει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μελέτη των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων καθώς και για το γλωσσικό ζήτημα στην Ελλάδα.

Από τις αρχές του 1796 ο Ρήγας βρίσκεται στη Βιέννη της Αυστρίας, όπου μάλιστα ήταν γείτονας με τον Μότσαρτ, όπως αναφέρει ο καθηγητής του Πανεπιστημίου της Βιέννης, Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, στο βιβλίο

του *Ρήγας-Υψηλάντης-Καποδίστριας* στη σελ.73⁵. Η Βιέννη τα χρόνια εκείνα υπήρξε κέντρο πολιτικών ζυμώσεων συναγωνιζόμενη το άλλο ευρωπαϊκό κέντρο, το Παρίσι, σε νέες ιδέες και πνευματικές αναζητήσεις. Εκεί εξάλλου βρισκόταν και το τυπογραφείο των αδελφών Πούλιου από τη Σιάτιστα της Μακεδονίας, στο οποίο ο Ρήγας τύπωσε στη συνέχεια τα βιβλία του και το επαναστατικό του έντυπο υλικό.

Στη Βιέννη πλέον ο Ρήγας έχει αρχίσει να προετοιμάζει ιδεολογικά και πολιτικά το σχέδιό του για την επανάσταση των Ελλήνων και των υπολοίπων λαών της Βαλκανικής κατά της τουρκικής τυραννίας και την ίδρυση της *Ελληνικής Δημοκρατίας*, μέσα στους κόλπους της οποίας θα μπορούσαν να ζουν αρμονικά και ισότιμα όλοι οι λαοί, ανεξαρτήτως θρησκείας, εθνικότητας και γλώσσας. Μέσα λοιπόν στην καρδιά του πιο αυταρχικού ευρωπαϊκού κράτους της εποχής, ο Ρήγας, έρχεται σε επαφές με φοιτητές, εμπόρους και άλλους Έλληνες της διασποράς, τους οποίους μύησε στα σχέδιά του για την προετοιμασία της επανάστασης. Οργάνωνε με απόλυτη μυστικότητα συγκεντρώσεις για το σκοπό αυτό, προσπαθώντας να μην γίνουν αντιληπτά τα σχέδιά τους από την Αυστριακή αστυνομία και ναυαγήσουν τα όνειρά τους. Στο τυπογραφείο των αδελφών Πούλιου, όπως προαναφέρθηκε, αρχίζει να τυπώνει κρυφά, προκειμένου να αποφύγει τη λογοκρισία του έργου του, το επαναστατικό του υλικό, το οποίο επεδίωκε στη συνέχεια να προωθήσει για διάδοσή του στην Ελλάδα. Από τη Βιέννη μετακινείται σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις, πραγματοποιώντας μυστικές συγκεντρώσεις για τις ανάγκες της προώθησης της ιδέας του απελευθερωτικού αγώνα. Στην αυστριακή αστυνομία αρχίζουν ήδη να φτάνουν πληροφορίες για την επαναστατική δραστηριότητά του. Το 1797 ο Ρήγας μεταβαίνει στην Τεργέστη, όπου ζούσε ο έμπορος και έμπιστος φίλος και σύντροφός του του Αντώνιος Κορωνιός, στον οποίο είχε ήδη στείλει προηγουμένως κιβώτια με έντυπο υλικό και συγγράμματά του, προκειμένου από εκεί να

5 Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, *Ρήγας-Υψηλάντης-Καποδίστριας*, Αθήνα 1965, σ. 73.

προωθηθούν για διανομή προς την σκλαβωμένη πατρίδα. Στη σχετική δικαστική έκθεση της αυστριακής αστυνομίας μάλιστα αναφέρεται ότι ο αριθμός των κατασχεθέντων αντιτύπων ήταν τρεις χιλιάδες. Για κακή του τύχη όμως, ο Αντώνιος Κορωνιός απουσίαζε από την Τεργέστη εκείνο το διάστημα και το επαναστατικό υλικό το παρέλαβε και το άνοιξε ο συνεταιίρος του, Δημήτριος Οικονόμου, ο οποίος στη συνέχεια το παρέδωσε στις αυστριακές αρχές, όπου και κατασχέθηκε. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να συλληφθεί ο Ρήγας φτάνοντας στην Τεργέστη, και να παραδοθεί στη συνέχεια στην αυστριακή αστυνομία μαζί με άλλους επτά συντρόφους του, τον Ευστράτιο Αργέντη από τη Χίο, το Δημήτριο Νικολίδη από τα Γιάννενα, τους αδελφούς Παναγιώτη και Ιωάννη Εμμανουήλ από την Καστοριά, τον Αντώνιο Κορωνιό από τη Χίο, το Θεοχάρη Τουρούντζια από τη Σιάτιστα, και τον Ιωάννη Καρατζά από την Κύπρο και να τους στείλουν σιδηροδέσμιους στη Βιέννη κι από κει, μετά από πολύμηνη φυλάκιση και βασανιστήρια στέλνονται στο Βελιγράδι, ως Τούρκοι υπήκοοι, όπου θανατώθηκαν δια στραγγαλισμού στον Πύργο Νεμπόϊσα του Βελιγραδίου, τη νύχτα της 10ης Ιουνίου 1798 και τα πτώματά τους διαμελισμένα πετάχτηκαν στον ποταμό Σάββα, παραπόταμο του Δούναβη, για να μην βρεθούν και ενταφιαστούν και προκαλέσουν αναταραχές και εκδηλώσεις εκδίκησης εκ μέρους των Ελλήνων. Τα σχετικά με τη σύλληψη του Ρήγα και όσα ακολούθησαν αυτής, περιγράφει χαρακτηριστικά ο Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, στο παραπάνω αναφερόμενο βιβλίο του *Ρήγας-Υψηλάντης Καποδίστριας*⁶ «*Αρχάς Δεκεμβρίου 1797 ο Ρήγας εγκαταλείπει τη Βιέννη. Προηγουμένως είχε κλείσει εις τρία κιβώτια τα επαναστατικά έντυπα που επρόκειτο να διανεμηθούν εις την Ελλάδα. Πριν φύγη από την Βιέννης ο Ρήγας είχε στείλει εις την Τεργέστην γράμμα προς τον μνημένον εις την όλην υπόθεσιν Αντώνιον Κορωνιόν, ο οποίος όμως απουσίαζε δι' εμπορικός του υποθέσεις και το γράμμα έπεσε στα χέρια του Προϊσταμένου του Δημητρίου Οικονόμου. Το άνοιξε ... Η συ-*

6 Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, ό.π., σ. 44

νέχεια εις την αποθήκην του Αντωνίου Νιώτη: «Ανοίχθηκαν τα κιβώτια... Τρέμοντα χέρια κρατούν τας προκηρύξεις μιας επανάστασεως η οποία δεν επρόκειτο πλέον να γίνη ... Η συνέχεια εις το γραφείον του πλησιέστερου αστυνομικού τμήματος: ...Εγώ ο Δημήτριος Οικονόμου καταγγέλω ότι... Το πρωϊνό της 14ης Φεβρουαρίου 1798, συνεχίζει ο Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, έφθανεν εις την Βιέννην ένα σιδηρόφρακτον αμάξι της αστυνομίας. Ηρχετο από την Τεργάστην μέσω Γκράτς και έφερεν αλυσιδωμένον έναν φοβερόν πολιτικόν εγκληματίαν, όπως έγγραφεν επισήμως ο διοικητής της Τεργάστης. Ήταν ο Ρήγας Βελεστινλής...»⁷

Οι ανακρίσεις στη Βιέννη κράτησαν περίπου τέσσερις μήνες. Η στάση του Ρήγα και των συντρόφων του υπήρξε αξιοθαύμαστη, παρ' όλη τη σκληρή ανακριτική διαδικασία των Αυστριακών, και τα φρικτά βασανιστήρια που τους υπέβαλλαν. Από τα έγγραφα των αυστριακών ανακριτικών αρχών προκύπτει πως ο Ρήγας αντιστάθηκε σθεναρά στις πειστικές και βασανιστικές ανακριτικές διαδικασίες, χωρίς να αποκαλύψει τίποτα σχετικά με τη σχεδιαζόμενη εξέγερση των Ελλήνων, και φυσικά χωρίς να προδώσει κανέναν από τους συνοδοιπόρους συντρόφους του, τους οποίους προστάτευσε, παρά τα μαρτυρικά βασανιστήρια στα οποία υπεβλήθη. Η Αυστρία βρήκε την ευκαιρία να εκμεταλλευτεί διπλωματικά την υπόθεση προς όφελός της, παζαρεύοντας την έκδοση του Ρήγα και των συντρόφων του στην Τουρκία. Ανταποκριτής γερμανικής εφημερίδας στη Βιέννη περιγράφει τη δραματική πορεία των Ελλήνων επαναστατών προς το θάνατο: «Οι οκτώ Έλληνες, οι οποίοι είχαν συλληφθεί εις την Βιέννην ένεκα διαδόσεως επαναστατικών εντύπων μετεφέρθησαν την 9η Μαΐου δια να παραδοθούν ως Τούρκοι υπήκοοι εις την Πόλην... Ήσαν δεμένοι δύο – δύο με αλυσίδες. Ψυχή της οργανώσεως εις την οποίαν ανήκον οι οκτώ Έλληνες ήταν κάποιος Ρήγας, έμπορος από τη Βλαχία.... τας σπανίας γνώσεις του μαζί με την ακριβή γνωριμίαν των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων τας εσυντρόφευε μεγάλη ελευθεριότης,

⁷ Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, ό.π., σ. 45

ενώ ο ίδιος διεκαίετο από την φωτιά του πάλαι ζωντανού πνεύματος της ελευθερίας της πατρίδος του...»⁸

Στις μαρτυρικές στιγμές που έζησε ο Ρήγας με τους συντρόφους του αναφέρεται χαρακτηριστικά ο Αδαμάντιος Κοραής: «*Παρίστανται ίσως ταύτην την ώραν δέσμιοι έμπροσθεν του τυράννου οι γενναίοι ούτοι της ελευθερίας μάρτυρες. Ίσως, ταύτην την ώραν, κατεβαίνει εις τας ιεράς κεφαλάς των η μάχαιρα του δημίου, εκχέεται το γενναίον ελληνικόν αίμα από τας φλέβας των, και ίπταται η μακαρία ψυχή των, δια να υπάγη να συγκατοικήση μεθ' όλων των υπέρ ελευθερίας αποθανόντων τας αιιδίμους ψυχάς. Αλλά του αθούου αίματος η έκχυσις ταύτη αντί του να καταπλήξη τους Γραικούς θέλει μάλλον τους παροξύνει εις εκδίκησιν*»⁹.

Λέγεται ότι, λίγο πριν να δολοφονηθεί ο Ρήγας, χωρίς ούτε στιγμή να δειλιάσει, απευθυνόμενος στους εκτελεστές του, αναφώνησε τη φράση: «*Αρκετό σπόρο έσπειρα. Το έθνος μου γλήγορα θα θερίσει το γλυκό καρπό*». Και πράγματι ο σπόρος που έσπειρε ο Ρήγας, φύτρωσε, το δέντρο της λευτεριάς θέρειψε και οι ολόγλυκοι καρποί της ελεύθερης πατρίδας που ονειρεύτηκε ο Ρήγας δεν άργησαν να δροσίσουν τα χείλη των σκλαβωμένων λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η είδηση του μαρτυρικού θανάτου του Ρήγα προκάλεσε πλήθος αντιδράσεων και ξεσήκωσε κύμα κινητοποιήσεων και εκδηλώσεων υπέρ του δίκαιου του αγώνα των σκλαβωμένων Ελλήνων. Το μαρτυρικό του τέλος συγκίνησε βαθύτατα τους υπόδουλους Έλληνες και το μήνυμα του αγώνα για την ελευθερία βρήκε τεράστια απήχηση στις καρδιές των σκλαβωμένων λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Ρήγας, ο πρόδρομος και πρωτομάρτυρας της ελευθερίας της Ελλάδας, έγινε πλέον πανανθρώπινο σύμβολο αγώνα κάθε λαού που παλεύει για τη λευτεριά του, κάθε διεθνούς εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος.

8 Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, *Ρήγας-Υψηλάντης-Καποδίστριας*, Αθήνα 1965, σ.78

9 Αδαμάντιος Κοραής, «Αδελφική Διδασκαλία», στο: *Άπαντα τα πρωτότυπα έργα*, Αθήνα 1964, τ.Α1, σ.40

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Παράγοντες που διαμόρφωσαν την ιδεολογία και την προσωπικότητά του

Τα πρώτα του γράμματα, ανάγνωση και γραφή, κατά το στενό συνεργάτη και συναγωνιστή του Χριστόφορο Περραιβό, ο Ρήγας τα διδάχτηκε στο Βελεστίνο, από έναν ιερέα του χωριού, και μετά συνέχισε τις σπουδές του στην περιοχή της Ζαγοράς, στο Πήλιο και στα Αμπελάκια, μελετώντας αρχαίους Έλληνες συγγραφείς. Λέγεται ότι διετέλεσε και δάσκαλος στο χωριό Κισσός του Πηλίου¹⁰.

Μετά το Πήλιο, σε ηλικία περίπου είκοσι ετών, αρχίζουν οι μετακινήσεις του Ρήγα και η εξελικτική του διαδρομή, με πρώτο σταθμό την Κωνσταντινούπολη, όπου τα χρόνια εκείνα, στα τέλη του 18ου αιώνα, η Πόλη, παρείχε μεγάλες ευκαιρίες για ανώτερες σπουδές, γνώση ξένων γλωσσών, καθώς και για κοινωνική και επαγγελματική ανέλιξη. Στην Κωνσταντινούπολη ο Ρήγας μαθαίνει γαλλικά, αγγλικά και ιταλικά, και εμπλουτίζει τις γνώσεις του δίπλα σε λόγιους Φαναριώτες, διπλωμάτες και οσποδάρους (ηγεμόνες στις παραδουνάβιες περιοχές), όπως την οικογένεια Υψηλάντη, που αποτελούσαν μια ισχυρή ομάδα στη διοίκηση του Οθωμανικού κράτους, με τους οποίους συνδέθηκε και απέκτησε τη δυνατότητα της μετακίνησής του στη συνέχεια στο Βουκουρέστι, την πρωτεύουσα της Βλαχίας. Εκεί λέγεται μάλιστα ότι διετέλεσε και γραμματέας του οσποδάρου-ηγεμόνα της Βλαχίας Νικόλαου Καρατζά, και του Μαυρογένη, σχέσεις που συνέβαλαν σημαντικά στην περαιτέρω εξελικτική του διαδρομή.

Η παραμονή του Ρήγα στη Βλαχία υπήρξε καθοριστική στη διαμόρφωση του ιδεολογικού προσανατολισμού του. Όπως προαναφέρθηκε, στις παραδουνάβιες ηγεμονίες υπήρχε την περίοδο εκείνη ένα σχετικά πιο

¹⁰ Χριστόφορος Περραιβός, *Σύντομος Βιογραφία του αιοδίμου Ρήγα Φεραίου του Θετταλού*, Αθήνα 1860, σ. 7

ελεύθερο καθεστώς σε σχέση με τις υπόλοιπες τουρκοκρατούμενες περιοχές και σε μεγαλύτερο βαθμό κάποια σχετική ελευθερία. Επιπλέον, λόγω και της γειννίασης των περιοχών αυτών με τη Δύση, οι φιλελεύθερες ιδέες του ευρωπαϊκού διαφωτισμού έφταναν πιο γρήγορα και διακινούνταν πιο άνετα σε σχέση με τις υπόλοιπες υπόδουλες περιοχές. Στο Βουκουρέστι λοιπόν ο Ρήγας θα συνδεθεί με τους κορυφαίους Έλληνες διαφωτιστές της εποχής, όπως τον Ιωσήφ Μοισιόδακα, το Νεόφυτο Δούκα κ.α. καθώς και με Ευρωπαίους διανοούμενους και διπλωμάτες, η επαφή με τους οποίους συνέβαλλε αποφασιστικά στη διαμόρφωση της πρωτοπόρας σκέψης του και στην ωρίμαση των ριζοσπαστικών ιδεών του.

Από το Βουκουρέστι ο Ρήγας θα φτάσει στη Βιέννη, όπου εκεί θα σχετιστεί με διανοούμενους από τον κύκλο της ελληνικής κοινότητας της Αυστρίας. Ο Ρήγας, έχει πλέον αρχίσει να συνειδητοποιεί την αναγκαιότητα της αφύπνισης του υπόδουλου γένους, μέσα από την παιδεία και την πνευματική τους καλλιέργεια. Είναι η εποχή που η Ευρώπη συνταράσσεται από τη Γαλλική Επανάσταση, οι ιδέες της εξαπλώνονται ραγδαία και κατακτούν τις καρδιές όλων των καταπιεζόμενων λαών στις φεουδαρχικές ευρωπαϊκές κοινωνίες. Οι ιδέες της γαλλικής επανάστασης περί ελευθερίας, ισότητας, και αδελφοσύνης (*liberte, egalite, fraternite*) και των Γάλλων διανοουμένων και διαφωτιστών, Jean Jacques Rousseau, Montesquieu, Βολταίρου και λοιπών, θα επιδράσουν σημαντικά στη σκέψη και τον προβληματισμό του για την πνευματική, κοινωνική και ηθική απελευθέρωση του ανθρώπου, που με τη σειρά της θα επιφέρει την πολιτική ελευθερία και απελευθέρωση από τα δεσμά της τυραννίας.

Ιδιαίτερα, η μελέτη και η μετάφραση των έργων των Ευρωπαίων διαφωτιστών, και κυρίως το έργο του Montesquieu, *το Πνεύμα των Νόμων*, θα συμβάλλουν ουσιαστικά στην εδραίωση των δημοκρατικών του αρχών και αξιών. Οι φιλελεύθερες ιδέες που άρχιζαν να διαδίδονται στον ευρωπαϊκό χώρο μετά τη γαλλική επανάσταση, βρίσκουν πρόσφορο έδαφος στο

επαναστατικό και φιλελεύθερο πνεύμα του Ρήγα. Ακόμη, η κατά την παράδοση, προσβλητική συμπεριφορά κάποιου Τούρκου αξιωματούχου απέναντί του, όταν ήταν παιδί, αλλά και η εν γένει τυραννισμένη ζωή των σκλαβωμένων συμπατριωτών του, θα επηρεάσουν το εκ φύσεως ελεύθερο πνεύμα του και θα καθορίσουν σημαντικά την απόφασή του για επαναστατική δράση, παράλληλα με την προσπάθεια της πνευματικής ανύψωσης και της αφύπνισης του εθνικού φρονήματος των υπόδουλων, στους Τούρκους κατακτητές, λαών.

Σημαντικό επίσης ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και ιδίως στη ριζοσπαστική επαναστατική του σκέψη και δράση έπαιξε και η επαφή του και συναναστροφή του για κάποιο διάστημα με τους αρματολούς, μέσω του θείου του Ζήρα, στο Πήλιο, όπου, κατά την παράδοση, λέγεται ότι είχε καταφύγει μετά από το φημολογούμενο, όπως προαναφέρθηκε, περιστατικό με τον Τούρκο αξιωματούχο, που κατά ορισμένους, λέγεται, πως δολοφόνησε, εξ αιτίας της προσβλητικής συμπεριφοράς του.

Μέσω του Αλέξανδρου Υψηλάντη, λέγεται πως ο Ρήγας προχώρησε στη σύσταση μιας οργάνωσης-εταιρείας, με μέλη της Έλληνες αλλά και Τούρκους, κάτι σαν την πρόδρομη κατάσταση της Φιλικής εταιρείας. Σχετικά για το θέμα αυτό έχει γράψει ο Νικόλαος Υψηλάντης, εγγονός του Αλέξανδρου Υψηλάντη, στα απομνημονεύματά του¹¹: *«Χρησιμοποιώντας ως μαγνήτη μία αδελφότητα, την οποία είχε ιδρύσει ο Ρήγας, κατόρθωσε να ανασύρει τους συμπατριώτες του από τα βάθη των δασών και των βραχωδών σπηλαίων τα οποία χρησιμοποιούσαν ως καταφύγια, και να τους ενώσει με τους Μουσουλμάνους επαναστάτες με έναν ενιαίο όρκο. Τους όρκισε στο Ευαγγέλιο να υποστηρίζουν ο ένας τον άλλο μέχρι το θάνατο και να αποκαλούν ο ένας τον άλλο με την ονομασία αδελφοποιητή, η οποία υποδήλωνε το στενό δεσμό μεταξύ τους». «...Όταν εις πατήρ γεννήσει πολλούς υιούς και ο*

11 C. M. Woodhouse, *Ρήγας Βελεστινλής, ο πρωτομάρτυρας της Ελληνικής Επανάστασης*, Αθήνα 1997, σ. 46

μεν εξ αυτών γένει δερβίσης, άλλος μπεκτασής, άλλος πασάς, άλλος ουλεμάς, άλλος ψωμοπώλης...δύνανται ούτοι να αρνηθώσι τον πατέρα των και την αδελφοσύνη των ένεκα της διαφοράς των επαγγελμάτων; Δικαιούνται άρα δια τούτο να αποστρέφεται και να κατατρέχει ο εις τον άλλον;» Βασική αρχή της «αδελφοσύνης του αίματος»¹² ήταν η αλληλεγγύη και η αλληλοβοήθεια μεταξύ τους. Η στάση εξάλλου του Ρήγα απέναντι σε όλους τους σκλαβωμένους από τους Τούρκους λαούς ήταν ίδια και αλληλέγγυα, αδιακρίτως της εθνικότητας ή της θρησκείας του κάθε υπηκόου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

12 C. M. Woodhouse, *Ρήγας Βελεστινλής, ο πρωτομάρτυρας της Ελληνικής Επανάστασης*, Αθήνα 1997, σ. 49

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Γενικά χαρακτηριστικά του έργου του

Τα έργα του ο Ρήγας τα γράφει σε γλώσσα απλή, κατανοητή από αυτούς στους οποίους ήθελε να απευθυνθεί, με απλό, γλαφυρό και παραστατικό ύφος. Σε απλή ελληνική γλώσσα γράφει ακόμη και τα επιστημονικά του έργα, αφού σκοπός του, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, ήταν να καταλάβουν όλοι αυτά που γράφει κι όχι να κάνει επίδειξη γνώσης για λίγους μορφωμένους, που έγραφαν σε δυσνόητη αρχαϊζουσα γλώσσα, μη κατανοητή από τους περισσότερους απλοϊκούς ανθρώπους.

Στόχος του ήταν «να αναλάβη το πεπτωκός γένος, να φθάση στην πρότερή του θέση, στην παιδεία και στη μόρφωση». Όπως δε σημειώνει χαρακτηριστικά στον πρόλογο του έργου του «Φυσικής Απάνθισμα»: «Όθεν αφορώντας ο σκοπός μου εις το να ωφελήσω το γένος μου, και όχι προς επίδειξιν να επισωρεύσω λέξεις εις αυτό το απάνθισμα, έπρεπε να το εκθέσω με σαφήνεια όσο το δυνατόν, οπού να το καταλάβουν όλοι, και να αποκτήσουν μίαν παραμικράν ιδέαν της ακαταλήπτου φυσικής. ...Όντας φύσει φιλέλλη, δεν ευχαριστήθην μόνον απλώς να θρηνήσω την κατάστασιν του Γένους μου, αλλά και συνδρομήν να επιφέρω επάσχισα...»¹³.

Γράφοντας λοιπόν με την καθομιλουμένη γλώσσα της εποχής του, ο Ρήγας επιδιώκει να επικοινωνήσει με τα πλατιά λαϊκά στρώματα, τα οποία θέλει να διαφωτίσει, να διαπαιδαγωγήσει τον υπόδουλο λαό, να τον εκπαιδεύσει και να τον αφυπνίσει παροτρύνοντας, και εμψυχώνοντάς τον, να αγωνιστεί για να αποτινάξει το ζυγό της σκλαβιάς του, πνευματικής και σωματικής.

¹³ Ρήγας Βελεστινλής, «Φυσικής Απάνθισμα», στο: *Άπαντα των Νεοελλήνων Κλασικών*, Αθήνα 1968, τ.1, σ. 191

Ιδιαίτερη θέση στο συγγραφικό έργο του Ρήγα καταλαμβάνει ο συμβολισμός, ιδίως με πρόσωπα της κλασικής ελληνικής αρχαιότητας, που αποτελούσαν για το ελληνικό στοιχείο σύμβολα του ένδοξου παρελθόντος τους, και απόδειξη της ιστορικής συνέχειας του ελληνισμού, παρά τη μακραίωνη σκλαβιά τους. Ο Ηρακλής, ο Μέγας Αλέξανδρος, ο Λεωνίδας και οι 300 Σπαρτιάτες πολεμιστές του, ο Όμηρος, οι Ολύμπιοι Θεοί, ήσαν από τις αγαπημένες μορφές στο έργο του Ρήγα, που προκαλούσαν εθνική περηφάνια και τόνωση του ηθικού των σκλαβωμένων Ελλήνων, αλλά και συνειδητοποίηση του ιστορικού τους χρέους να παραδώσουν στις επόμενες γενιές ελεύθερη τη δοξασμένη τους πατρίδα. Με την αξιοποίηση συμβόλων, εικόνων, και άλλων εκφραστικών μέσων και με τη συχνή αναφορά στην ένδοξη ιστορία των προγόνων τους, ο Ρήγας επιχειρεί να καλλιεργήσει το επαναστατικό φρόνημα των Ελλήνων, προκειμένου να αφυπνίσει την εθνική τους συνείδηση και να τους ξυπνήσει από το μακραίωνο λήθαργο της σκλαβιάς, αναλογιζόμενοι τη δόξα των προγόνων τους και το μεγαλείο του πολιτισμού που αυτοί είχαν δημιουργήσει.

Στη «Χάρτα της Ελλάδος», στο εξώφυλλο, απεικονίζει τον Ηρακλή με σηκωμένο το ρόπαλό του να κυνηγά μια έφιππο Αμαζόνα. Επεξηγώντας την παράσταση με το ερμηνευτικό του υπόμνημα ο Ρήγας αναφέρει ότι το ρόπαλο του Ηρακλή συμβολίζει την ελληνική ανδρεία, και την ελληνική πνευματική δύναμη σε αντιδιαστολή με τον διπλό πέλεκυ που κρατά η Αμαζόνα και συμβολίζει την ασιατική ισχύ, τη δύναμη των αρμάτων και της ύλης.¹⁴ Στο επάνω μέρος του εξωφύλλου της «Χάρτας» υπάρχει η παράσταση της Θεάς Επιστήμης με το κηρύκειο στο αριστερό της χέρι και τη δάφνη στο δεξί, πάνω από τον τίτλο της, Χάρτης της Ελλάδος». Στο αριστερό πόδι της θεάς Επιστήμης ο Ρήγας έχει τοποθετήσει ένα βιβλίο με στίχους από το προοίμιο της Οδύσσειας του Όμηρου «πολλών ανθρώπων ίδον άστεα και νόον έγνω» και κάτω από τον τίτλο της «Χάρτας» υπάρχει παράσταση του

14 Πασχάλης Κιτρομηλίδης, ό.π., σ. 53

Ολυμπίου Διός καθισμένου στο θρόνο του κρατώντας στο χέρι του τον κεραυνό.

Αλλά και στο έργο του «Χαλκογραφία του Μεγάλου Αλεξάνδρου» που τύπωσε ο Ρήγας το 1797, υπάρχουν οι προσωπογραφίες των διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου, του Σέλευκου, του Αντίγονου, του Κάσσανδρου και του Πτολεμαίου, με ερμηνευτικές σημειώσεις για τις νίκες των Ελλήνων κατά των Περσών, προβάλλοντας με τον τρόπο αυτό τη νίκη του ελεύθερου ελληνικού πνεύματος κατά του ασιατικού δεσποτισμού. Ο στόχος φυσικά και η επιδίωξη του Ρήγα ήταν να κρατήσει ζωντανή στη μνήμη και στις καρδιές των Ελλήνων τους λαϊκούς θρύλους και τις παραδόσεις, που καλλιεργούσαν τη φαντασία και κρατούσαν αναμμένη για αιώνες τη φλόγα και την ελπίδα των Ελλήνων για αναγέννηση της υποδουλωμένης τους πατρίδας.

Σε άλλο χάρτη του, που τύπωσε το 1796, με τίτλο «Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως με τας παλαιάς και νέας ονομασίας παρά του Ρήγα Βελεστινλή Θετταλού, 1796», ο Ρήγας παραθέτει παράσταση στην οποία απεικονίζεται ένα κοιμισμένο λιοντάρι, που έχει στα πόδια του ένα ρόπαλο, ενώ στη ράχη του υπάρχουν δύο κλαδιά δεμένα, και στην κορυφή τους βρίσκεται το έμβλημα του Σουλτάνου, απ' όπου κρέμεται ένας κύκλος με διάφορα σύμβολα της δύναμής του, όπως λόγχες, λάβαρα, γιαταγάνι κ.α. Με την παράσταση αυτή, αναφέρει ο Δημήτριος Καραμπερόπουλος στο βιβλίο του «Η Χάρτα του Ρήγα πρότυπα και νέα στοιχεία»: «..ο Ρήγας ήθελε να δείξει ότι το κοιμισμένο λιοντάρι, που συμβολίζει την κοιμισμένη δύναμη των υπόδουλων λαών της Βαλκανικής, με το σάλπισμα του «Θούριου», θα ξύπναγαν και θα άρπαζαν τα όπλα – το ρόπαλο του Ηρακλή-, το σύμβολο της δύναμης, για να γκρεμίσουν την τυραννία του Σουλτάνου και να χτίσουν τη νέα ελεύθερη και δημοκρατική πολιτεία τους»¹⁵. Ο Γεώργιος Λαΐος, βέβαια

¹⁵ Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα. Πρότυπα και νέα στοιχεία*, Αθήνα 1998, σ. 39

στο έργο του «Οι χάρτες του Ρήγα», θεωρεί πως το κοιμισμένο λιοντάρι συμβολίζει το Σουλτάνο, την οθωμανική δηλαδή δύναμη σε ύπνο, σε παρακμή¹⁶.

Ο Ρήγας επίσης χρησιμοποιεί το σύμβολο του σταυρού και την ημισέληνο τσακισμένη προκειμένου να δείξει τη νίκη του ελληνισμού και χριστιανισμού έναντι του μουσουλμανισμού της οθωμανικής αυτοκρατορίας, αλλά και για να στείλει ένα μήνυμα για συμπαράταξη και βοήθεια εκ μέρους των ευρωπαϊκών χριστιανικών χωρών.

Μέσα από τη χρήση συμβόλων της ελληνικής αρχαιότητας, ο Ρήγας επιδιώκει διαρκώς τη σύνδεση και την υπόμνηση προς τους συμπατριώτες του, της συνέχειας του ελληνισμού, παρά τη μακραίωνη σκλαβιά τους από τους Οθωμανούς. Η προσπάθεια αυτή της συνεχούς αναφοράς στο ιστορικό ένδοξο παρελθόν των Ελλήνων, είναι έκδηλη και διαρκής, σε όλο το έργο του Ρήγα. Μέσα από αυτό προσπαθεί να αναβιώσει τις αρετές των Ελλήνων της αρχαιότητας, όπως την ανδρεία, τη φιλοπατρία και την αυτοθυσία για την πατρίδα, την ηθική, τη φιλία, κ.α.

Για να συμβάλει λοιπόν στην πνευματική αφύπνιση των Ελλήνων, ο Ρήγας έγραψε το 1790 στη Βιέννη, τα έργα του, «φυσικής απάνθισμα», με το οποίο επεξηγεί και διαφωτίζει τα φυσικά φαινόμενα, σύμφωνα με τις απόψεις της επιστήμης, και το «Σχολείον των Ντελικάτων Εραστών», καθώς επίσης αρχίζει να μεταφράζει στα ελληνικά, έργα Ευρωπαίων διαφωτιστών και διανοουμένων, αποσκοπώντας στη διαφώτιση των συμπατριωτών του για τις εξελίξεις στους τομείς διαφόρων επιστημών, όπως της έρευνας, της φυσικής, της φιλοσοφίας, της κοινωνιολογίας κ.α. «*επί σκοπώ να διαφωτίση το ίδιον αυτού έθνος περί της παρούσης θλιβεράς αυτού καταστάσεως..*»¹⁷ Ο σκοπός του ήταν να ανοίξει τους ορίζοντες των νέων στην πατρίδα, και να τους κάνει κοινωνούς των επιτευγμάτων της επιστήμης, ώστε να

16 Γεώργιος Λαΐος, *Οι χάρτες του Ρήγα*, Αθήνα 1960, τ. 14, σ. 234

17 Em. Legrand, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων*, Αθήνα 1996, σ. 61

μπορέσουν στη συνέχεια να προβληματιστούν, και να κατανοήσουν τις βαθύτερες φιλοσοφικές, κοινωνιολογικές και πολιτικές ιδέες που έπνεαν στον ευρωπαϊκό ορίζοντα. *«Κάθε νουνεχής φιλόπατρις λυπείται βλέποντας τους δυστυχείς απογόνους των ευκλεεστάτων Αριστοτέλους και Πλάτωνος ή πάντη γεγυμνωμένους από την ιδέαν της φιλοσοφίας...»*¹⁸.

Απευθυνόμενος λοιπόν με διδακτικό και εξεγερτικό σκοπό στον πρόλογο του έργου του *«Φυσικής Απάνθισμα»*, *«σε ευφρείς Έλληνες οι οποίοι επιθυμούν την παιδεία»*, αναφέρει: *«Ας συνεισφέρουν όλοι ό,τι μπορούν, ώστε με τη βοήθεια... η ξεπεσμένη ελληνική φυλή να αποκατασταθεί...»*, η οποία ερμηνεύεται από ορισμένους ερμηνευτές και ως πρόκληση για επανάσταση.¹⁹ Βασική προϋπόθεση για την απελευθέρωση των συμπατριωτών του από τον τουρκικό ζυγό, ο Ρήγας θεωρούσε, και δικαίως βέβαια, την πνευματική τους απελευθέρωση από τα δεσμά της αμάθειας, της αμορφωσίας, των δοξασιών, των προλήψεων, της αυθεντίας και της δεισιδαιμονίας. Με την απελευθέρωση της σκέψης από το φόβο και τη μοιρολατρία, και με την ελεύθερη έκφραση των συναισθημάτων τους, πίστευε, πως θα μπορέσει ο άνθρωπος να αντιμετωπίσει κριτικά τα οποιαδήποτε φαινόμενα και προβλήματα. Στοιχείο επίσης της πλήρους απελευθέρωσης του ανθρώπου θεωρούσε πως ήταν, εκτός από την πνευματική, η συναισθηματική, ηθική και κοινωνική απελευθέρωση, ιδίως των νέων, που ήσαν εκ φύσεως θετικοί δέκτες των αναμορφωτικών ρευμάτων και των κοινωνικών αλλαγών. Με την ελεύθερη έκφραση των συναισθημάτων τους θα απελευθερώνονταν και κοινωνικά από τα στερεότυπα και τα δογματικά και συντηρητικά κοινωνικά πρότυπα, που κρατούσαν τις ανθρώπινες σχέσεις αγκυλωμένες σε κώδικες και συμπεριφορές του μεσαίωνα.

18 Ρήγας Βελεστινλής, *«Φυσικής Απάνθισμα»*, στο: *Άπαντα των Νεοελλήνων Κλασικών*, Αθήνα 1968, τ.1, σ.191

19 C.M.Woodhouse, *Ρήγας Βελεστινλής, ο πρωτομάρτυρας της Ελληνικής Επανάστασης*, Αθήνα 1997, σ. 57

Απέναντι στη μοιρολατρία ο Ρήγας παρέθετε την κριτική σκέψη. Η κοινωνική ισότητα που διατύπωναν οι διαφωτιστές, δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς την ισότητα των φύλων, που στο έργο του «το Σχολείο των ντελικάτων εραστών» πραγματεύεται ο Ρήγας. Το δικαίωμα στον έρωτα και στη χαρά δεν ήταν για το Ρήγα ξεκομμένο από τα κοινωνικά δικαιώματα και τους αγώνες του ανθρώπου. Ήταν «*απαράγραπτα, φυσικά, πανανθρώπινα, δικαιώματα*». Βέβαια για τα ήθη της εποχής, πολλές από τις απόψεις που διατύπωνε, φάνταζαν πολύ προκλητικές, αλλά με τις σημειώσεις και τα επιχειρήματά του, ο Ρήγας εξηγούσε και έπειθε για την ορθότητα και την αποδοχή αυτών. Δεν ήταν δυνατόν να δεχτεί, οι απόγονοι των σπουδαίων Ελλήνων φιλοσόφων, που φώτισαν την Ευρώπη από τα σκοτάδια του μεσαίωνα και ενέπνευσαν νέες ιδέες στον ευρωπαϊκό χώρο περί κοινωνικής δικαιοσύνης, κράτους δικαίου και αυτοδιάθεσης των λαών, δημιουργώντας τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό, να είναι ξεκομμένοι από την πνευματική αναγέννηση που συντελείτο στην Ευρώπη. Πίστευε πως μόνο μέσα από την παιδεία θα αναγεννηθεί η Ελλάδα. «*Εκ των γραμμάτων γεννάται η προκοπή*»²⁰, διατυπώνει στο άρθρο 22 της Διακήρυξης για τα Δίκαια του Ανθρώπου. Δικαίως λοιπόν, μαζί με τον Αδαμάντιο Κοραή, θεωρείται από τους πρωτοπόρους του νεοελληνικού διαφωτισμού.

20 Ρήγας Βελεστινλής, *Διακήρυξη για τα Δίκαια του Ανθρώπου*, άρθρο 22

Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η «Ελληνική Δημοκρατία» μέσα από το έργο του Ρήγα

4.1 «Η Χάρτα της Ελλάδος»

Το 1797 στη Βιέννη, ο Ρήγας τυπώνει για πρώτη φορά Χάρτη της Ελλάδος και των υπόλοιπων χωρών της Βαλκανικής περιοχής, σε φύλλα διαστάσεων πενήντα επί εβδομήντα εκατοστά το καθένα, τα οποία όταν ενωθούν σχηματίζεται χάρτης διαστάσεων περίπου δύο μέτρων. Η εκτύπωση της έγινε από τις εκδόσεις των αδελφών Μαρκίδου-Πούλιου, οι οποίοι εξέδιδαν και την εφημερίδα «*Η Εφημερίς*». Η Χάρτα της Ελλάδος απεικόνιζε ολόκληρη την περιοχή νότια του Δούναβη, τα νησιά του Αιγαίου και το δυτικό τμήμα της Μικράς Ασίας. Η χρησιμοποίηση του τίτλου «Χάρτα της Ελλάδος» προφανώς έγινε για να μην υποψιαστεί η αυστριακή αστυνομία το εθνεγερτικό σχέδιό του, αν τον τιτλοφορούσε ως «Χάρτης της Βαλκανικής Δημοκρατίας», ή «Χάρτης της Νέας Πολιτικής Διοικήσεως», αλλά και λόγω του ότι στη Χάρτα της Ελλάδος «*περιέχονται αι νήσοι αυτής, και μέρος των εις την Ευρώπην και Μικράν Ασίαν πολυαρίθμων αποικιών αυτής...*» όπως συγκεκριμένα αναφέρεται από το Ρήγα στο κείμενο της Χάρτας του.²¹ Το γεγονός πως αποτυπώνεται η αρχαία Ελλάδα με τις αποικίες της, ενισχύει την άποψη της διαρκούς προσπάθειας του Ρήγα να συνδέσει ιστορικά την Ελλάδα της εποχής του με την αρχαία Ελλάδα, την Ελλάδα της καρδιάς του, της οποίας συνεχιστές υπενθύμιζε συνεχώς μέσα από το έργο του, ότι ήσαν οι υπόδουλοι συμπατριώτες του.

Σύμφωνα με τον ιστορικό Λεάνδρο Βρανούση, ο Χάρτης αυτός, είναι μία «*πραγματική πατριδογνωστική εγκυκλοπαίδεια*», «*Μνημείο και άθλος*

21 Δ. Καραμπερόπουλος, *Η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα, τα πρότυπά της και νέα στοιχεία*, Αθήνα 1998, σ. 29

εκδοτικός, έργο πολύχρονης μελέτης, καταπληκτικής πολυμαθείας, υπομονής και εργατικότητας, ερχόταν να δείξη παραστατικότητα την έκταση και την ακτινοβολία του αρχαίου και νέου Ελληνισμού, ν' αναγράψη τις αρχαίες ονομασίες πλάϊ στα σημερινά ονόματα, να θυμίση όλα τα ιστορικά γεγονότα ... και τα λείψανα της προγονικής δόξας, να διδάξη στον υπόδουλο Ελληνισμό τι έχασε, τι έχει, τι του πρέπει...»²². Κατά τον καθηγητή δε Βασίλειο Σφυρόερα,²³ αποτελεί μνημειώδες χαρτογραφικό έργο, που απέβλεπε στην εθνική αφύπνιση των υπόδουλων Ελλήνων και των υπόλοιπων λαών της Βαλκανικής. Περιείχε πλήθος ιστορικών στοιχείων, χρονολογίες μαχών, καταλόγους βυζαντινών αυτοκρατόρων, αρχαία τοπωνύμια δίπλα στα οποία αναγράφονταν οι σύγχρονες ονομασίες τους. Αντίτυπα της Χάρτας της Ελλάδος ο Ρήγας φρόντιζε ώστε να προωθηθούν με ασφάλεια και μυστικότητα από τη Βιέννη προς το Βουκουρέστι, το Ιάσιο, την Τεργέστη, τη Σμύρνη, και να φτάσουν στα χέρια των σκλαβωμένων συμπατριωτών του και να διεγείρει τα πατριωτικά τους αισθήματα.

Ο γεωγραφικός χάρτης που χρησιμοποιήθηκε από το Ρήγα ως πρότυπο για την έκδοση της Χάρτας της Ελλάδος δεν έχει βρεθεί, οι ιστορικοί όμως που έχουν ασχοληθεί με το θέμα των Χαρτών του Ρήγα, όπως ο Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, ο Απόστολος Δασκαλάκης, αλλά και ο Γεώργιος Λαΐος²⁴ θεωρούν πως ο Ρήγας χρησιμοποίησε πολλούς χάρτες της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Τουρκίας διαφόρων Γάλλων και Γερμανών γεωγράφων ή ταξιδιωτών, καθώς επίσης μελέτησε αρκετά γεωγραφικά βιβλία και ταξίδεψε αρκετά, επισκεπτόμενος πολλές περιοχές τις οποίες αποτύπωσε στους Χάρτες του.

Ο σκοπός του Ρήγα για την έκδοση τόσο της «Χάρτας της Ελλάδος», όσο και των υπόλοιπων Χαρτών, δεν είχε χαρτογραφικό, γεωγραφι-

22 Λεάνδρος Βρανούσης, «Ρήγας», στο: *Άπαντα των Νεοελλήνων κλασικών*, Αθήνα 1968,

23 Δημ. Καραμπερόπουλος, ό.π., σ. 16

24 Γεώργιος Λαΐος, «Οι χάρτες του Ρήγα. Έρευνα επί νέων πηγών», στο: *Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος*, τ. 14 (1960), σ. 213-312

κό χαρακτήρα, αλλά ο στόχος του ήταν πολιτικός. Η «Χάρτα της Ελλάδας» ήταν ουσιαστικά η γεωγραφική απεικόνιση του μελλούμενου υπό σύσταση κράτους της «Ελληνικής Δημοκρατίας» που είχε οραματιστεί ο Ρήγας²⁵. Απέβλεπε στη διαφώτιση των εθνών που απεικόνιζε, στη διαπαιδαγώγηση των υπόδουλων λαών, προκειμένου να αφυπνιστούν και να εξεγερθούν κατά του τυράννου τους. Η σύνταξη συνεπώς και έκδοση των Χαρτών του Ρήγα, στόχευε στην εν γένει ιδεολογική προετοιμασία τους, για τη δημιουργία του νέου κράτους που οραματιζόταν μετά την συνεξέγερση των υπόδουλων λαών κατά των Οθωμανών και τη σύσταση της «Ελληνικής Δημοκρατίας». Πόθος του Ρήγα ήταν να συμβάλει και μέσα από τη Χάρτα της Ελλάδος, να συνειδητοποιήσουν οι Έλληνες την ιστορική τους συνέχεια με τους προγόνους τους, να αισθανθούν το ένδοξο παρελθόν τους και το μεγαλείο του ελληνικού πολιτισμού που κληρονόμησαν, αλλά και το χρέος τους να το κληροδοτήσουν στις επόμενες γενιές. Για το λόγο αυτό, παράλληλα με τις σύγχρονες ονομασίες, αποτυπώνει στους χάρτες του και τις αρχαίες ονομασίες των περιοχών και των πόλεων.

Από έγγραφα που βρέθηκαν στα ανακριτικά γραφεία της Αυστριακής αστυνομίας, επιβεβαιώνονται τα σχετικά με την έκδοση και το περιεχόμενο των Χαρτών του Ρήγα, «...ο Ρήγας Βελεστινλής εσκόπευε να παρασκευάση επανάστασιν εν Ελλάδι προς αποκατάστασιν της αρχαίας ελευθερίας ... τας εικόνας, τους χάρτας και τα αντίτυπα των βιβλίων του επώλησεν εις πολλούς Έλληνας ενταύθα, απέστειλεν δε εις Ελλάδα, Μολδαβία και Βλαχίαν, δια να διαφωτίση τους κατοίκους και να παραστήση εις αυτούς την αντίθεσιν της παλαιάς και σημερινής των καταστάσεως»²⁶.

«Γεμίζει την Χάρτα του», αναφέρει ο Δ. Καραμπερόπουλος,²⁷ «με ιστορικά στοιχεία, με σκοπό να τονίσει στους Έλληνες την ιστορία τους, το

25 Αριστοβουλος Μάνεσης, «Το πολίτευμα του Ρήγα. Ένα ανέφικτο διαβαλκανικό ελληνικό κράτος», στο: *ΑΝΤΙ*, τ. 652 (1998), σ. 22-25

26 Δημ. Καραμπερόπουλος, ό.π., σ. 50

27 Δημ. Καραμπερόπουλος, ό.π., σ. 51

μεγαλείο της αρχαίας Ελλάδας, και να αναδείξει τη συνέχεια του Ελληνισμού». Στην πολιτική διαίρεση που επιχειρεί με την Χάρτα του ο Ρήγας αποφεύγει τη χρήση των οθωμανικών όρων της διοικητικής διαίρεσης του κράτους, και στη θέση αυτών χρησιμοποιεί τις ελληνικές ορολογίες, όπως «επαρχία», «τοπαρχία», «προεστάτα», και προκειμένου να γίνει περισσότερο κατανοητή η διαίρεση της οραματιζόμενης δημοκρατίας του, επεξηγεί με παραδείγματα τους όρους αυτούς: «επαρχία λέγεται η Θεσσαλία, τοπαρχία λέγεται η Μαγνησία και προεστάτον η πολιταρχία της Μακρονιτζας ..»²⁸.

4.2 «Νέα Πολιτική Διοίκησις των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδονίας»

ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ

Ελευθερία, Ισοτιμία, αδελφότης

ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ

Το κορυφαίο από τα έργα του Ρήγα, κατά γενική ομολογία, αποτελεί η «Νέα Πολιτική Διοίκησις». Το κείμενο της «Νέας Πολιτικής Διοικήσεως», το οποίο ουσιαστικά είναι ένα πολιτικό επαναστατικό маниφέστο, περιείχε τέσσερα επιμέρους κείμενα. Κατ' αρχήν προτάσσεται, υπό μορφή εισαγωγής, η «Επαναστατική προκήρυξις», ή το «Προοίμιο», όπως αποκαλείται, με υπότιτλο «Υπέρ των νόμων και της πατρίδος». Μεταξύ των γραμμών του υπότιτλου υπήρχε οριζόντια το ρόπαλο του Ηρακλή, πάνω σε τρεις σταυρούς, και κατά μήκος του ροπάλου ήταν γραμμένες οι λέξεις «ελευθερία, ισοτιμία, αδελφότης», κατά το πρότυπο των συνθημάτων της γαλλικής επανάστασης (liberte, egalite, fraternite). Το δεύτερο τμήμα του αποτελεί η *Διακήρυξη* για τα «Δίκαια (δικαιώματα) του Ανθρώπου», αποτελούμενο

²⁸ Δημ. Καραμπερόπουλος, ό.π., σ. 52

από 35 άρθρα, το τρίτο κείμενο είναι το «σχέδιο του συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας», αποτελούμενο από 124 άρθρα, με βάση τα γαλλικά πρότυπα, και το τέταρτο τμήμα το αποτελούσε ο «Θούριος».

4.2.1 Η επαναστατική προκήρυξη

«Ο ΛΑΟΣ, απόγονος των Ελλήνων, οπού κατοικεί την Ρούμελην, την Μικράν Ασίαν, τας Μεσογείους Νήσους, την Βλαχομπογδανίαν, και όλοι όσοι στενάζουν υπό την δυσφορωτάτην τυραννίαν του Οθωμανικού βδελυρωτάτου δεσποτισμού, ή εβιάσθησαν να φύγουν εις ξένα βασίλεια δια να γλυτώσουν από τον δυσβάστακτον και βαρύν αυτού ζυγόν, ΟΛΟΙ, λέγω, Χριστιανοί, και Τούρκοι, χωρίς κανέναν ξεχωρισμό θρησκείας, (επειδή όλοι πλάσματα Θεού είναι και τέκνα του πρωτοπλάστου), στοχαζόμενοι ότι ο τύραννος ονομαζόμενος σουλτάνος...ελησμόνησε και κατεφρόνησε την ανθρωπότητα, και το πλέον ωραιότερον βασίλειον του κόσμου, οπού εκθειάζεται πανταχόθεν από τους σοφούς, κατήντησεν εις μίαν βδελυράν αναρχίαν τόσον, ώστε κανένας, οποιασδήποτε τάξεως και θρησκείας, δεν είναι σίγουρος μήτε δια την ζωή του, μήτε δια την τιμήν του, μήτε δια τα υποστατικά του (υπάρχοντά του). Ο πλέον ήσυχος, ο πλέον αθώος, ο πλέον τίμιος πολίτης κινδυνεύει κάθε στιγμήν να γίνη ελεεινή θυσία της τυραννικής φαντασίας, ή των αγρίων τοποτηρητών και αναζίων μεγιστάνων του τυράννου, ή τέλος (όπερ συνεχέστερον συμβαίνει), των κακοτρόπων θηριοδαμαστών μιμητών του χαιρόντων εις το ατιμώρητον κρίμα, εις την σκληροτάτην απανθρωπότητα, εις την φονοκτονίαν, χωρίς καμίαν εξαίρεσιν, χωρίς καμίαν κρίσιν....Ο μέχρι τούδε, δυστυχής ούτος λαός βλέποντας ότι όλαι αι θλίψεις και οδύνη, τα καθημερινά δάκρυά του, ο αφανισμός του, προέρχονται από την κακήν και αχρειεστάτην διοίκησιν, από την στέρησιν καλών νόμων, απεφάσισεν να ατενίση τον ουρανό, να εγείρει ανδρείως τον καταβεβαρυμένον τράχηλόν του...και ενοπλίζοντας τους βραχίονάς του με τα άρματα της εκδικήσεως και της απελπισίας, να εκβοήση

μεγαλοφώνως ενώπιον πάσης της Οικουμένης, με βροντώδη κραυγήν τα ιερά και άμωμα δίκαια...Όθεν δια να ημπορούν όλοι οι κάτοικοι εκτινάζοντες τον ζυγόν του δεσποτισμού, και εναγκαλιζόμενοι την πολύτιμον ελευθερίαν των ενδόξων προπατόρων των, να μην αφεθόσι να καταπατώνται ως σκλάβοι εις το εξής από την απάνθρωπον τυραννίαν, να έχη έκαστος τα θεμέλια της ελευθερίας, της σιγουρότητος (της ασφάλειας) και της ευτυχίας του...κηρύττεται ... η δημοσία φανέρωσις των πολιτίμων δικαίων του ανθρώπου, και του ελευθέρου κατοίκου του βασιλείου...»²⁹

Η «Προκήρυξις», η οποία ως προς το περιεχόμενό της είναι εντελώς πρωτότυπο έργο, γραμμένο από το Ρήγα³⁰, αποτελεί, κατά κάποιον τρόπο, την «εισαγωγική - αιτιολογική εισήγηση» του Ρήγα, γι' αυτά που θα διατυπώσει στη συνέχεια, και που θεωρεί πως καθιστούν απολύτως επιβεβλημένη την επανάσταση των υπόδουλων λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αρχίζει κατ' αρχήν με μια προσφώνηση α) προς τους Έλληνες, «τον λαό που είναι απόγονος των Ελλήνων», όπως χαρακτηριστικά το διατυπώνει στην «αιτιολογική του αυτή εισήγηση- προοίμιο» για την αναγκαιότητα της επανάστασης, β) προς όλα τα θύματα της οθωμανικής τυραννίας, «όλοι όσοι στενάζουν υπό την τυραννία του Οθωμανικού δεσποτισμού», και γ) σ' εκείνους που αναγκάστηκαν να ξενιτευτούν σε «ξένα βασίλεια» (κράτη) για να γλυτώσουν από την τυραννία του Σουλτάνου. «όσοι εβιάσθησαν να φύγουν εις ξένα βασίλεια» Η προσφώνηση απευθύνεται σε όλους τους λαούς της Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομογδαβίας.

Με τον όρο *Ρούμελη*, προφανώς ο Ρήγας αποκαλούσε ολόκληρη τη Βαλκανική χερσόνησο νότια του Δύναμη, περιλαμβάνοντας σ' αυτήν όλα τα σημερινά, αλλά και πέραν αυτών, ελληνικά εδάφη, αφού ομιλεί περί Μι-

29 Ρήγας Βελεστινλής, «Η Επαναστατική προκήρυξη», στο: *Άπαντα του Ρήγα*, eranistis.net/wordpress/wpcontent/uploads/2014/05/53781740, (ημερομ. προσπελ. 8-6-2019)

30 C.M.Woodhouse, ό.π., σ. 100

κράς Ασίας, Μεσογείων Νήσων και Βλαχομπογδανίας, περιλαμβάνει δηλαδή όλα τα ενδιάμεσα εδάφη και απευθύνεται συνεπώς προς όλους τους λαούς της Βαλκανικής, όπως άλλωστε κάνει και με το «Θούριο», ενώ με τη λέξη «Βλαχομπογδονία» αντί «Βλαχομολδαβία» ή «Μολδοβλαχία», εννοούσε τη μία από τις δύο παραδουνάβιες ηγεμονίες, τη Βλαχία και τη Μολδαβία (Μπογδανίαν αντί Μολδαβίαν, όπως λεγόταν τότε, κατά τον Απ. Δασκαλάκη³¹). Τα εδάφη εξάλλου αυτά, είναι τα ίδια που περιλαμβάνει και στο έργο του η «Χάρτα της Ελλάδος».

«*ΟΙΟΙ, λέγω*» αναφέρει χαρακτηριστικά, δηλαδή, ανεξαιρέτως, Χριστιανοί και Τούρκοι (ακόμη), χωρίς καμία διάκριση θρησκείας. Εκτός από την αρχική φράση «*ο λαός, απόγονος των Ελλήνων*», δεν υπάρχει καμία άλλη αναφορά στους Έλληνες, γιατί ο Ρήγας δεν επεδίωκε μόνο την απελευθέρωση των ομοεθνών του, αλλά όλων των υπόδουλων εθνοτήτων που στέναζαν κάτω από τον Οθωμανικό ζυγό. Επιδιώκοντας δε όχι μόνο την εθνική, αλλά και την κοινωνική απελευθέρωση των λαών, συμπεριλαμβάνει στο κάλεσμά του για εξέγερση, όλους, *οποιασδήποτε τάξεως*, ακόμη και τους δεινοπαθούντες Τούρκους.

Θρηνεί, γιατί *το πλέον ωραιότερον βασίλειον του κόσμου*, (η Ελλάδα), που *εκθειάζεται πανταχόθεν από τους σοφούς* (από όλο τον πνευματικό κόσμο), *κατήντησε εις μίαν βδελυράν αναρχίαν*, ώστε κανένας, *οποιασδήποτε τάξεως*, ή θρησκείας δεν είναι σίγουρος μήτε δια την ζωήν του, μήτε δια την τιμή του, μήτε δια τα υποστατικά του (την περιουσία του). Επικαλείται ως μάρτυρα, για το πλήθος των εγκλημάτων που έχουν διαπραχθεί σε βάρος των αθώων πολιτών, τα στοιχεία της φύσης, τον Ουρανό, «*Ουρανέ! Εσύ είσαι απροσωπόληπτος μάρτυς των τοιούτων κακουργημάτων*» τον Ήλιο, «*Ήλιε! Εσύ βλέπεις καθημερινώς τα τοιαύτα θηριώδη τολμήματα*» και τη Γη, «*Γη! Εσύ ποτίζεσαι αδιακόπως από τα ρείθρα των αθώων αιμάτων...*». Με την επίκληση αυτή, αποδεικνύεται η βαθιά γνώση του Ρήγα

31 Απ. Δασκαλάκης, *Μελέται περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήναι 1964, σ. 113

σχετικά με τα έργα των αρχαίων μας τραγικών συγγραφέων, στα οποία συνηθιζόταν να γίνεται επίκληση των στοιχείων της φύσης, όπως εξάλλου και στη λαϊκή παράδοση των δημοτικών τραγουδιών της εποχής του.

Δηλώνει ότι για όλους αυτούς τους λόγους, που παραθέτει, ο λαός έχει αποφασίσει να επαναστατήσει, για να ανατρέψει την τυραννία του Σουλτάνου, αλλά και των αγρίων τοποτηρητών του, και να ανακτήσει την ελευθερία του. *«Ο μέχρι τούδε δυστυχής ούτος λαός απεφάσισεν να εγείρει ανδρείως τον καταβεβαρημένον τράχηλόν του, και ενοπλίζοντας τους βραχίονές του με άρματα της εκδικήσεως και της απελπισίας να εκβοήση μεγαλοφώνως ενώπιον πάσης της Οικουμένης τα ιερά δίκαια, οπού θεόθεν τω εχαρίσθησαν...»*³². Διατυπώνει, λοιπόν, ξεκάθαρα ο Ρήγας με την «Προκήρυξη» του την απόφαση του τυραννισμένου λαού να πάψει να σκύβει το κεφάλι, να ξεσηκωθεί, να πάρει στα χέρια του τα όπλα, και να βροντοφωνάξει σ' όλη την Οικουμένη τη θέλησή του να αγωνιστεί για τη διεκδίκηση των ιερών (θεόθεν), φυσικών δικαιωμάτων του.

Με την «Προκήρυξη»-επαναστατικό του μανιφέστο του, ο Ρήγας, δεν αρκείται μόνο σε αναφορά στην εξέγερση, για την εθνική απελευθέρωση των λαών, αλλά προβλέπει και την, μετά την ανάκτηση της ελευθερίας τους, εδραίωση μιας «χρηστής διοίκησης», και τον «έλεγχο της εξουσίας» *«δια να ημπορούν όλοι οι κάτοικοι να συγκρίνωσι τα κινήματα της διοικήσεως των διοικούντων...»* με κοινωνική δικαιοσύνη και νόμους, μακριά από κάθε μορφή δεσποτισμό- αυταρχισμό, ένα «κράτος δικαίου», που θα λέγαμε σήμερα, με απώτερο στόχο την ευτυχία, την ευημερία των πολιτών του.

Και κλείνει την επαναστατική του προκήρυξη ο Ρήγας, με τη διατύπωση ότι: *«Κηρύττεται λαμπροφανώς η ακόλουθος δημοσία φανέρωσις των πολυτίμων δικαίων του ανθρώπου, και του ελευθέρου κατοίκου του βασιλείου»*.

32 Ρήγας Βελεστινλής, «Η Επαναστατική Προκήρυξη», ό.π.

Όσον αφορά δε τον όρο «*βασιλείο*» που χρησιμοποιεί ο Ρήγας στην Προκήρυξή του, όπου αναφέρει συγκεκριμένα: «..όλοι όσοι *εβιάσθησαν να φύγουν εις ξένα βασίλεια...*» και «*κηρύττεται η φανέρωσις των δικαίων του ανθρώπου και του ελεύθερου κατοίκου του βασιλείου*», προφανώς ο Ρήγας χρησιμοποιεί τη λέξη «*βασιλείο*», υπό την έννοια της λέξης «*Κράτος*», «*Πολιτεία*», την πολιτική-εκτελεστική δηλαδή εξουσία, όπως σημειώνει ο καθηγητής, ιστορικός Απ. Δασκαλάκης στο βιβλίο του *Μελέται περί Ρήγα Βελεστινλή*, κατά παράφραση της γαλλικής λέξης *l'etat* που σημαίνει το κράτος-η εξουσία. Πρέπει δε να ληφθεί υπόψη, αναφέρει ο Απ. Δασκαλάκης, ότι *κατά την εποχήν εκείνην η λέξις «βασιλείον», είτε από Βυζαντινής παραδόσεως, είτε εξ' επιδράσεως των εκκλησιαστικών κειμένων, είτε διότι εχρησιμοποιείτο προς υποδήλωσιν της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ήτο ευρύτατα διαδεδομένη παρά τω ελληνικό λαώ. Αντιθέτως, η λέξις «κράτος» ήτο σχεδόν άγνωστος εις την γλώσσαν του λαού, ενώ η λέξις «πολιτεία» εσήμαινε πόλιν, άστν³³. Επίσης, στο γαλλικό κείμενο, πάνω στο οποίο στηρίχτηκε κατά τη συγγραφή της προκήρυξής του ο Ρήγας, αναφέρει τον όρο «*ο γαλλικός λαός*», ο Ρήγας όμως, δεν θέλει να μεταφράσει στενά τον όρο αυτό με το αντίστοιχο «*ελληνικός λαός*», αφού τα κείμενά του προορίζονταν όχι μόνο για τους Έλληνες, αλλά για όλους τους στενάζοντες λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Γι' αυτό χρησιμοποιεί συχνά τις φράσεις «*οι πολίται*» ή «*οι κάτοικοι του βασιλείου τούτου*».*

Στο επαναστατικό του αυτό μανιφέστο- επαναστατική προκήρυξη, ο Ρήγας χαράζει το όραμά του για τη δημοκρατία στην απελευθερωμένη ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων, της Μικράς Ασίας και της Μεσογείου. Εμπνευσμένος, όπως προαναφέρθηκε, κατά κύριο λόγο, από το έργο του Μοντεσκιέ «*Το Πνεύμα των Νόμων*», που κατήγγειλε την απολυταρχία, ο Ρήγας προχώρησε πέρα κι από τον Μοντεσκιέ, εκφράζοντας το προσωπικό του μίσος κατά του τουρκικού δεσποτισμού, του αυταρχισμού και της τυ-

33 Απ. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 49.

ραννίας, «...εκτινάζοντες τον ζυγόν του δεσποτισμού και εναγκαλιζόμενοι την πολύτιμον ελευθερίαν των ενδόξων προπατόρων των...»³⁴

Οι απόψεις του, ριζοσπαστικότερες του εμπνευστή του Μοντεσκιέ, θα τον οδηγήσουν στη σύνταξη ενός ύμνου προς την ελευθερία, στο φυσικό δικαίωμα όλων των ανθρώπων να ζουν σε καθεστώς ελευθερίας, ασφάλειας και ευτυχίας. Στηλιτεύοντας τις άθλιες και απάνθρωπες συνθήκες κάτω από τις οποίες ζούσαν οι απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων στην ηπειρωτική Ελλάδα, στη Μικρά Ασία, στα νησιά της Μεσογείου και στις ηγεμονίες της Μολδοβλαχίας, κάτω από τον δεσποτισμό της τουρκικής τυραννίας, θα τονίσει την αναγκαιότητα της εξέγερσής τους, ως μιας φυσικής συνέπειας και εξέλιξης της μακραίωνης σκλαβιάς τους. Ο αγώνας τους ήταν ιερός, δίκαιος και νόμιμος, υπέρ των Νόμων και της Πατρίδας για την διεκδίκηση του अपαράγραπτου φυσικού δικαίου της ανάκτησης της λευτεριάς τους. Όλοι οι λαοί που ζούσαν κάτω από τον τουρκικό ζυγό, ανεξαρτήτως θρησκείας, γλώσσας και φυλής, καλούνταν συναδελφωμένοι να αποτινάξουν τα δεσμά της τυραννίας και να ζήσουν ελεύθερα, ειρηνικά, και ισότιμα όλοι τους, σε μια κοινωνία με δημοκρατικούς θεσμούς, που οι ίδιοι θα συγκροτήσουν.

4.2.2 «Η Διακήρυξη για τα δίκαια του ανθρώπου»

Ο Ρήγας, γνωρίζοντας το κοινό στο οποίο κατά κύριο λόγο απευθύνεται με το έργο του, οι περισσότεροι από τους οποίους δεν είχαν καν το στοιχειώδες μορφωτικό επίπεδο, αλλά ούτε και την ανάλογη πολιτική παιδεία, προσπαθεί με απλό, κατανοητό λόγο, μέσα από παραδείγματα και επεξηγήσεις, να εκλαϊκεύσει πολιτικές έννοιες, αξίες και αρχές, όπως την

³⁴ Ρήγας Βελεστινλής, «Η Επαναστατική Προκήρυξη», ό.π.

αρχή της αδελφοσύνης και της κοινωνικής αλληλεγγύης. «να συμβοηθούνται», «όχι να συναντρώγονται» αναφέρει σχετικά στο άρθρο 1 της Διακήρυξης του για τα «Δίκαια του ανθρώπου», επιδιώκοντας να καταστήσει κτήμα των απλών πολιτών τις κοινωνικοπολιτικές έννοιες, τις αξίες και αρχές που είχαν αρχίσει να πνέουν στον ευρωπαϊκό ορίζοντα. Άμεσα και ξεκάθαρα εξάλλου προκύπτουν από τη διατύπωση του πιο πάνω άρθρου οι δημοκρατικές του ιδέες και τα πολιτικά του πιστεύω περί κοινωνικής δικαιοσύνης, περί της πολιτικής αντιμετώπισης των ανισοτήτων και των αδικιών και περί της μη εκμετάλλευσης των πολιτών από τα ολιγαρχικά συμφέροντα, «να ρουφά το αίμα τους ένας»³⁵, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά στο ίδιο άρθρο της Διακήρυξης. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια, και η αναφορά του στο αρχικό πολίτευμα των πρώτων κοινωνιών, στη βασιλεία, την οποία δικαιολογεί ως ιστορικά συμβατή και αναγκαία, παραθέτοντας όμως ως πρωταρχικό σκοπό του βασιλιά, των πρωτόγονων αυτών κοινωνιών, την προάσπιση των συμφερόντων του λαού, την ευτυχία και την ευημερία του, και προπάντων την κατοχύρωση των φυσικών δικαιωμάτων των πολιτών, τα οποία θεωρεί αδιαπραγμάτευτα και αναφαίρετα, «τότε έκαμαν βασιλέα, δια να αγρυπνή εις τα συμφέροντά των», όπως σημειώνει στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου.

Ουσιάδης αρχή του πολιτεύματος της «Ελληνικής Δημοκρατίας» που οραματιζόταν ο Ρήγας και θεμέλιο του πολιτεύματος θα αποτελούσε η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας. «*Η αυτοκρατορία (το κράτος) είναι θεμελιωμένη εις τον λαόν*», διατυπώνει στο άρθρο 25 της διακήρυξης. Από τη διάταξη αυτή προκύπτει ευθέως πως ο Ρήγας υπονοεί πως η κρατική εξουσία πηγάζει από το λαό, και κατά εσφαλμένη, θεωρώ ερμηνεία, ορισμένοι, ερμηνεύοντας το έργο του, όπου σε ορισμένα σημεία αναφέρει τις έννοιες «*βασίλειο*» και «*βασιλέα*» αφήνουν να εννοηθεί, πως ο Ρήγας επεδίωκε τη βασι-

35 Ρήγας Βελεστινλής, «Η Διακήρυξη για τα Δίκαια του Ανθρώπου», άρθρο 1, στο: *Άπαντα του Ρήγα*, eranistis.net/wordpress/wpcontent/uploads/2014/05/53781740, (ημερομ. προσπελ. 8-6-2019)

λεία ως το πολίτευμα της οραματιζόμενης πολιτείας του. Εξάλλου και από άλλα σημεία του έργου του, προκύπτει ευθέως ο πόθος του Ρήγα για δημοκρατία, και το πολίτευμα που σχεδίαζε για το μετεπαναστατικό κράτος που οραματιζόταν θα ήταν δημοκρατικό και φιλελεύθερο και δεν θα είχε επικεφαλής ούτε βασιλείς, ούτε αυτοκράτορες, ούτε σουλτάνους, αλλά φορέας όλων των εξουσιών του θα ήταν όλοι οι πολίτες που θα κατοικούσαν στο κράτος αυτό, «ο αυτοκράτωρ λαός», όπως αναφέρει συγκεκριμένα.

Οι φιλελεύθερες και καθόλα δημοκρατικές ιδέες του Ρήγα επιβεβαιώνονται εξάλλου και από το ότι στο άρθρο 2 της διακήρυξης προτάσσει ως αναφαίρετα φυσικά δίκαια (δικαιώματα) για όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους, την αρχή της ισότητας και της ελευθερίας, τα οποία χαρακτηρίζει ως φυσικά, οικουμενικά δικαιώματα για κάθε ανθρώπινη ύπαρξη. *«Αυτά τα φυσικά δίκαια είναι να είμεθα όλοι ίσοι και όχι ο ένας κατώτερος από τον άλλον, να είμεθα ελεύθεροι, και όχι ο ένας σκλάβος του αλλοιού»*³⁶ αναφέρει. Την ίδια εξάλλου, διατυπωμένη ήδη, αρχή της ισότητας των πολιτών, ο Ρήγας την επαναλαμβάνει και στο άρθρο 3 της διακήρυξης, προφανώς για να τονίσει την ουσιώδη σημασία της ισότητας όλων σε μια δημοκρατική κοινωνία, διευκρινίζοντας και επεξηγώντας ειδικότερα πως *«όλοι οι άνθρωποι, είτε Χριστιανοί, είτε Τούρκοι, είναι ίσοι»*³⁷, σύμφωνα με το φυσικό δίκαιο, και τα θρησκευτικά πιστεύω του καθενός δεν αποτελούν λόγο διάκρισης και διαφορετικής αντιμετώπισής τους σε μια δημοκρατική πολιτεία. Εδώ ο Ρήγας, προφανώς με τον όρο Χριστιανός, τον οποίο αντιδιαστέλει με τον όρο Τούρκος, δεν εννοεί τον διαφορετικό, ως προς το θρήσκευμα πολίτη, για το οποίο θέμα της θρησκείας κάνει ιδιαίτερη αναφορά σε άλλη διάταξη της διακήρυξης, (άρθρο 7), αλλά εννοεί τον διαφορετικό ως προς την καταγωγή, ως προς τη φυλή, την εθνότητα, πολίτη. Δεδομένου δε ότι απευθύνεται σε μια κοινωνία κατ' εξοχή πολυεθνική, η ειδική επεξηγηματι-

36 Ρήγας Βελεστινλής, «Η Διακήρυξη για τα Δίκαια του Ανθρώπου», άρθρο 2, ό.π.

37 Ρήγας Βελεστινλής, «Η Διακήρυξη για τα Δίκαια του Ανθρώπου», άρθρο 3, ό.π.

κή αναφορά του στην, ανεξαρτήτως καταγωγής, ισότητα των πολιτών, αποτελούσε γι' αυτόν θεμελιώδη κανόνα και βασική αρχή της δημοκρατίας που οραματιζόταν.

Ουσιαστική επίσης αρχή μιας δημοκρατικής πολιτείας θεωρεί ο Ρήγας, την ισονομία, την ισότητα δηλαδή όλων των πολιτών απέναντι στο νόμο, που σημειώνει πως πρέπει να είναι ίδιος ο νόμος και για τους πτωχούς και για τους πλούσιους για το ίδιο αδίκημα, και να μην μεταβάλλεται ο νόμος ανάλογα με το υποκείμενο του αδικήματος, ούτως ώστε να παρέχει εγγύηση και ασφάλεια δικαίου για όλους τους πολίτες, για δίκαιη δίκη, ανεξαρτήτως της κοινωνικής και οικονομικής τους θέσεως «*ο νόμος είναι ο αυτός (ο ίδιος)*», «*δεν παιδεύεται ο πλούσιος ολιγότερον και ο πτωχός περισσότερον δια το αυτό σφάλμα (αδίκημα), αλλ' ίσια-ίσια*», όπως αναφέρει συγκεκριμένα στο άρθρο 3 της διακήρυξης. Αλλά και η αναφερόμενη στο άρθρο 5 της διακήρυξης πρόβλεψη για το δικαίωμα όλων να έχουν πρόσβαση στα δημόσια αξιώματα, «*όλοι ημπορούν να έμβουν εις δημόσια οφφίκια*» ανάλογα με την αξιοσύνη και την ικανότητα κάποιου, και όχι αυτά να καταλαμβάνονται από ανάξιους ευνοούμενους και ισχυρούς της εξουσίας, ή να χορηγούνται ως προνόμια σε «*ημετέρους*», όπως γίνονταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, με τη χορήγηση τίτλων και αξιωμάτων σε «*αυλοκόλακες*» και λοιπούς έμπιστους του σουλτάνου, ενισχύει την ουσιώδη αρχή της ισότητας όλων των πολιτών την οποία ο Ρήγας θεωρούσε από τις πλέον θεμελιώδεις αρχές του υπό σύσταση κράτους του.

Ως φυσικό δίκαιο, όπως προαναφέρθηκε, εκτός από την αρχή της ισότητας, ο Ρήγας θεωρούσε και το δικαίωμα της ελευθερίας κάθε ανθρώπου. «*Η ελευθερία έχει ως θεμέλιον την φύσιν*» αναφέρει στο άρθρο 6 της διακήρυξης. Στο άρθρο αυτό ο Ρήγας, αφού επαναλαμβάνει ότι η ελευθερία είναι ένα από τα πανανθρώπινα, φυσικά δίκαια του ανθρώπου, θέτει τα όρια της ελευθερίας του καθενός, τα οποία τα ορίζει ως το σημείο που να μη θίγονται τα δικαιώματα των άλλων. Προσθέτει δε ότι βασικός κανόνας

της ελευθερίας είναι η δικαιοσύνη, και πως μόνο η εντός των νόμων και των κανόνων δικαίου, ελευθερία είναι καλή, το πλαίσιο της οποίας ελευθερίας θα πρέπει να καθορίζεται από το νόμο κατά τρόπο σαφή και προσδιορισμένο ευκρινώς, ώστε να είναι κατανοητό από όλους τους πολίτες. Μάλιστα στο άρθρο 9 της διακήρυξης ο Ρήγας διακρίνει την ελευθερία σε «κοινήν», δηλαδή σε εθνική ελευθερία, και ατομική, για τον κάθε πολίτη ξεχωριστά, και μάλιστα διατυπώνει το χρέος του νόμου να υπηρετεί, να εξασφαλίζει και να εγγυάται τόσο την κοινωνική, όσο και την ατομική ελευθερία του κάθε πολίτη της «Δημοκρατίας» του, από τις πράξεις και παραλείψεις των οργάνων της δημόσιας εξουσίας.

Γνωρίζοντας ο Ρήγας την ιδιαιτερότητα της σύνθεσης του οραματιζόμενου κράτους του από πολίτες διαφόρων θρησκευμάτων και δογμάτων, με το άρθρο 7 της διακήρυξης, «η ελευθερία κάθε θρησκείας δεν είναι εμποδισμένα»³⁸, κάνει ιδιαίτερη αναφορά στο δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας του κάθε πολίτη και στο δικαίωμα της ανεξιθρησκείας, τα οποία θεωρεί ως απόλυτα ατομικά δικαιώματα του καθενός, ώστε να ασκεί ελεύθερα τα θρησκευτικά του καθήκοντα, χωρίς αυτό να συνιστά εμπόδιο ή περιορισμό στην ελεύθερη άσκηση των υπόλοιπων δικαιωμάτων του, καθόσον, όπως σημειώνει, η παρεμπόδιση της θρησκευτικής ελευθερίας δεν ταιριάζει σε δημοκρατικές κοινωνίες αλλά σε τυραννικά και δεσποτικά καθεστώτα. «Η χριστιανική, μουσουλμανική, ιουδαϊκή, αλλά και κάθε είδους θρησκεία», αναφέρει χαρακτηριστικά, «είναι ελεύθερη», στην οραματιζόμενη, πολυθρησκευτική πολιτεία του.

Από τις σημαντικότερες επίσης διατάξεις που συμπεριέλαβε ο Ρήγας στη Διακήρυξη για τα «Δίκαια του Ανθρώπου», είναι αυτές του άρθρου 22 όπου προβλέπεται η υποχρεωτική εκπαίδευση για όλους. Μάλιστα, στην ίδια διάταξη προβλέπεται η υποχρέωση της πολιτείας να ιδρύσει σχολεία σε όλα τα χωριά, για καθολική εκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών, κάτι ιδιαί-

38 Ρήγας Βελεστινλής, «Η Διακήρυξη για τα Δίκαια του Ανθρώπου», άρθρο 7, ό.π.

τερα σημαντικό και πρωτοποριακό για την εποχή του. Συμπεριέλαβε μάλιστα τη διδασκαλία των αρχαίων ιστορικών συγγραφέων, οι οποίοι θα έπρεπε όχι απλά να διδάσκονται, αλλά να ερμηνεύονται εις βάθος, να αναλύονται «να εξηγούνται», όπως αναφέρει συγκεκριμένα. Επίσης ο Ρήγας θεωρούσε απαραίτητη τη σπουδή της ελληνικής γλώσσας, «η ελληνική (γλώσσα) είναι απαραίτητος», αναφέρει, επιβεβαιώνοντας έτσι τη λαχτάρα του για τη σύνδεση του ελληνισμού με την αρχαιότητα, και μέσα από τη διαχρονική ενότητα της ελληνικής γλώσσας. Από το κείμενο της διάταξης αυτές προκύπτουν οι πρωτοποριακές ιδέες του Ρήγα για την παιδεία, η συγκροτημένη σκέψη του και το πόσο μπροστά ήταν οι απόψεις του σε σχέση με την εποχή του. Ο Ρήγας έδινε τεράστια σημασία στη μόρφωση του λαού, τονίζοντας πως έπρεπε όλοι να γνωρίζουν γράμματα. Μάλιστα θεωρούσε υποχρέωση όλων ανεξαιρέτως, το να γνωρίζουν γράμματα, «Όλοι χωρίς εξαίρεσιν έχουν χρέος να ηξέυρουν γράμματα»³⁹, αναφέρει χαρακτηριστικά, αφού βασική προϋπόθεση για την πρόοδο του ανθρώπου και την προκοπή του έθνους θεωρούσε τη γνώση, την παιδεία του λαού, «εκ των γραμμάτων γεννάται η προκοπή με την οποίαν λάμπουν τα έθνη», όπως επισημαίνει στο συγκεκριμένο άρθρο.

Εξίσου σημαντική και πρωτοπόρα για την εποχή είναι και η πρόβλεψη της ευθύνης των εκπροσώπων του Έθνους και όσων, κατέχοντας κάποιο αξίωμα, ασκούν δημόσια εξουσία (αξιωματούχων-δημόσιων λειτουργών), για τα εγκλήματα που διέπραξαν κατά την άσκηση της εξουσίας τους, τα οποία (αδικήματά τους) δεν παραγράφονται, και δεν μένουν χωρίς τιμωρία των υπευθύνων «ποτέ δεν έχουν να μείνουν ατιμώρητοι», όπως αναφέρεται συγκεκριμένα στο άρθρο 31 της διακήρυξης.

Για την κοινωνική συνοχή του πολυφυλετικού μετεπεναστατικού κράτους, ο Ρήγας θεωρούσε αυτονόητη και επιβεβλημένη την έμπρακτη αλληλεγγύη του ενός έναντι του άλλου, όταν ένας αδικείται ή πολεμάται,

39 Ρήγας Βελεστινλής, «Η Διακήρυξη για τα Δίκαια του Ανθρώπου», άρθρο 22, ό.π.

αφού, όπως διατυπώνεται στο άρθρο 34 της διακήρυξης «*όταν πάσχη το μέρος, πάσχη το όλον*». «*Ο Βούλγαρος πρέπει να κινείται όταν πάσχη ο Έλληνας, και τούτος πάλιν δι' εκείνον και αμφοτέροι δια τον Αλβανόν και Βλάχον*», αναφέρει χαρακτηριστικά. Όπως δε πολύ εύστοχα αναφέρει ο Κ. Πέτσιος σε άρθρο του με τίτλο «Παρατηρήσεις στην πολιτική σκέψη του Ρήγα», στις σελίδες 53-69, ο Ρήγας, θεωρεί *το σύνολο της κοινωνίας ως έναν οργανισμό ενιαίο και αδιαίρετο, που υφίσταται καθ' ολοκληρίαν τις συνέπειες της δυσλειτουργίας του μέρους*,⁴⁰ αφού «*όταν ένας μόνος κάτοικος του βασιλείου τούτου αδικηθή, αδικείται όλον το βασίλειον*». Για να ευδοκίμησει μια κοινωνία, απαιτείται από όλα τα μέλη της να επιδεικνύουν πολιτική συμπεριφορά στην οποία το αλληλέγγυον θα αποτελεί θεμελιώδη παράμετρο της πολιτικής συνείδησης. Οποιαδήποτε παραβίαση δικαιώματος δεν αφορά μόνο τον αδικηθέντα, αλλά το σύνολο των πολιτών της κοινωνίας, δεν προσβάλλεται δηλαδή μόνο *το μέρος*, αλλά *το όλον*. Απαραίτητη συνεπώς προϋπόθεση καλής λειτουργίας ενός κράτους, και μάλιστα μιας κοινωνίας πολυφυλετικής-πολυπολιτισμικής, όπως αυτή που οραματιζόταν ο Ρήγας, αποτελεί η επίδειξη κοινωνικής αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της.

Από τις πλέον επαναστατικές διατάξεις που περιέχονται στη διακήρυξη για τα δίκαια του ανθρώπου είναι αυτή του άρθρου 35, όπου ο Ρήγας προβλέπει το πρωτοποριακό για την εποχή του και ριζοσπαστικό στην ουσία του δικαίωμα της αντίστασης των πολιτών κατά της ενδεχόμενης αυθαιρεσίας του κράτους και της καταπάτησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων του. Θεωρεί μάλιστα το εν λόγω δικαίωμα της αντίστασης, το πιο ιερό από όλα τα δικαιώματά του, και προτρέπει το λαό σε ένοπλη αντίσταση κατά αυτών που παραβιάζουν τα δημοκρατικά του δικαιώματα. Βέβαια, κατά τον Απ. Δασκαλάκη,⁴¹ η διάταξη αυτή διευρύνει (λίαν επικινδύνως) το δικαίωμα

40 Κώστας Πέτσιος, «Παρατηρήσεις στην πολιτική σκέψη του Ρήγα», στο: *Δωδώνη*, τ. 28/Γ' (1999), σ. 63

41 Απ. Δασκαλάκης, *Το πολίτευμα της Ελληνικής Δημοκρατίας του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1964, σ. 121

του λαού προς επανάστασιν, παρέχων έδαφος προς λαϊκάς εξεγέρσεις και κρατικές διαταραχές, και επισημαίνει πως ο Ρήγας δεν αρκείται στο να διακηρύξει ότι το πλέον ιερό απ' όλα τα δίκαια του λαού είναι το να κάμει επανάστασιν... να αρπάξη τα άρματα και να τιμωρήση τους τυράννους, όταν η Διοίκησις βιάζη, αθετή, καταφρονή τα δίκαια του λαού», αλλά επεκτείνεται περαιτέρω σε κατήχηση των πολιτών για την οργάνωση των επαναστατικών τους σωμάτων, σε περιπτώσεις σφετερισμού και κατάλυσης της λαϊκής εξουσίας, μετά τη συγκρότηση της Δημοκρατίας, αλλά και σε λαϊκή κατήχηση για τον τρόπο εξεγέρσεως κατά των Τούρκων. Ο δε Αριστόβουλος Μάνεσης⁴² θεωρεί την αναγνώριση του δικαιώματος της αντίστασης ακόμη δε και το δικαίωμα της επανάστασης, ως έσχατη εφαρμογή της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας στο σύνταγμα της «ελληνικής δημοκρατίας» του Ρήγα.

4.2.3 Το σχέδιο συντάγματος της «Ελληνικής Δημοκρατίας»

Λόγω της ιδιαιτερότητας του κράτους που θα προέκυπτε μετά την επανάσταση των υπόδουλων λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ως ένα κράτος πολυεθνικό, πολυγλωσσικό, πολυπολιτισμικό και πολυθρησκευτικό, ο Ρήγας φροντίζει με το πρώτο άρθρο του σχεδίου του Συντάγματος να χαρακτηρίσει τη Δημοκρατία του, ως μία, ενιαία και αδιαίρετη, «ένα σφισγιμένον και αδιάλυτον σώμα»⁴³, παρά την τεράστια έκταση που ελπίζει πως θα καταλαμβάνει, και παρά το πλήθος των διαφορών του πληθυσμια-

42 Αριστοβ. Μάνεσης, «Το πολίτευμα του Ρήγα. Ένα ανέφικτο διαβαλκανικό ελληνικό κράτος», στο: *ΑΝΤΙ*, τ. 652 (1998), σ. 22-25

43 Απ. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 129

κού της στοιχείου, όπως τις διαφορές στην εθνότητα, στη θρησκεία, στη γλώσσα, τις οποίες καθόλου δεν θεωρεί ως εμπόδιο στην ομαλή λειτουργία του δημοκρατικού κράτους που οραματιζόταν. Όπως αναφέρει ο συνταγματολόγος Αριστόβουλος Μάνεσης σε άρθρο του με τίτλο «Το πολίτευμα του Ρήγα-ένα ανέφικτο διαβαλκανικό ελληνικό κράτος», δημοσιευμένο στο περιοδικό *ANTI*, τ. 652, στις 16-1-1998, στις σελ. 22-25, το σχεδιαζόμενο κράτος του Ρήγα θα είχε τη μορφή της ομοσπονδιοποίησης των εθνικών κρατών της πρώην οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Περισσότερα δηλαδή εθνικά κράτη θα ενώνονταν σε ένα ενιαίο και όχι σύνθετο κράτος με ομοσπονδιακούς δεσμούς, σχηματίζοντας μία κρατική οντότητα πέρα και πάνω από τα επιμέρους εθνικά κράτη, σε ένα δηλαδή ομοσπονδιακό κράτος⁴⁴. Στο δε κράτος αυτό δικαίωμα συμμετοχής σε όλες τις βαθμίδες της διοίκησης, σε όλα τα όργανα λήψης των αποφάσεων θα είχαν όλοι ανεξαιρέτως που κατοικούσαν σ' αυτό. «Ο εις τούτο το βασίλειον κατοικών, χωρίς εξαίρεσιν θρησκείας και γλώσσης» αναφέρει στο 2ο άρθρο του Συντάγματος. Με τη διάταξη αυτή ο Ρήγας επαναλαμβάνει πως όλοι, ανεξαρτήτως θρησκείας και γλώσσας, θα δικαιούνται ισότιμα να συμμετέχουν σε θέσεις εξουσίας, χωρίς η διαφορετικότητά τους να συνιστά εμπόδιο σ' αυτό, αντίθετα μάλιστα απέκλεισε τη δημιουργία πολιτικών σωμάτων, τα οποία θα συγκροτούνταν με βάση μόνο τη διαφορετικότητα των πολιτών ως προς την καταγωγή ή τη θρησκεία τους. Στις τοπικές συνελεύσεις τους, «συναθροίσεις εις τας τοπαρχίας», θα συμμετέχουν όλοι ανεξαιρέτως, Έλληνες, Βλάχοι, Αλβανοί, Χριστιανοί, και Μουσουλμάνοι η δε απονομή της δικαιοσύνης θα γίνεται προς όλους με τον ίδιο τρόπο, χωρίς διακρίσεις, σε όλη την επικράτεια της «Δημοκρατίας», σε όλες δηλαδή τις διοικητικές διαιρέσεις του κράτους, στις επαρχίες, τις τοπαρχίες και στα προεστάτα.

Βέβαια μπορεί μεν να αρχίζει τη διατύπωση του άρθρου 2 του Συντάγματος ο Ρήγας με τη φράση ο «ελληνικό λαός», πλην όμως, αμέσως,

44 Αριστόβουλος Μάνεσης, ό.π., σ. 22-25

σπεύδει να διευκρινίσει και να επεξηγήσει στη συνέχεια, πως αναφέρεται σε όλους αδιακρίτως τους κατοίκους του «*βασιλείου*».

Με τον ίδιο δίκαιο, αμερόληπτο και αντικειμενικό τρόπο αντιμετωπίζεται στο Σύνταγμα του Ρήγα και η αναγνώριση του δικαιώματος του πολίτη στους κατοίκους του μετεπαναστατικού κράτους. Στις διατάξεις του άρθρου 4 του σχεδίου Συντάγματος, ο Ρήγας παραθέτει, κατά τρόπο απόλυτα σαφή και ξεκάθαρο, τις προϋποθέσεις για την απόκτηση της ιδιότητας του πολίτη της «*Ελληνικής Δημοκρατίας*», και τη χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων σ' αυτούς. Ποιοι θα έχουν δηλαδή πλήρη πολιτικά δικαιώματα. Κατ' αρχήν, αναγνωρίζει το δικαίωμα του πολίτη του οραματιζόμενου κράτους του, σε όλους ανεξαιρέτως που έχουν γεννηθεί και κατοικούν σ' αυτό, εφόσον είναι ενήλικες, την οποία ενηλικότητα την καθορίζει με τη συμπλήρωση του 21ου έτους της ηλικίας τους. Παρατηρούμε συνεπώς, πως στις δημοκρατικές και φιλελεύθερες διατάξεις του Συντάγματος του Ρήγα δεν θεσπίστηκαν περιορισμοί και κωλύματα στη χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων, με βάση την εθνότητα, τη γλώσσα, ή τη θρησκεία των πολιτών.

Επιπλέον δε στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 4 του συντάγματος προβλέπεται η χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων και σε όλους τους ενήλικες ξένους που κατοικούν στο κράτος, εφόσον κατοικούν για ένα χρόνο στο κράτος αυτό και ζουν εργαζόμενοι σ' αυτό, στην επόμενη δε παράγραφο του ίδιου άρθρου ο Ρήγας επεκτείνει τη χορήγηση ελληνικής ιθαγένειας και πολιτικών δικαιωμάτων σε όποιον ξένο μιλούσε την ελληνική γλώσσα και βοηθούσε την Ελλάδα.

Η αγάπη του Ρήγα για τα γράμματα και η επιδίωξή του να αποκτήσουν όλοι οι κάτοικοι της χώρας του μόρφωση και παιδεία φαίνεται και από την ισότιμη αναγνώριση των ίδιων δικαιωμάτων, σε όλους τους άξιους ξένους, τους πατριώτες, τους προκομμένους ανθρώπους του πνεύματος, στους ξένους φιλοσόφους και δημιουργούς, που δέχονται, εγκαταλείποντας τη χώρα τους, να έρθουν και να εγκατασταθούν στην Ελλάδα μεταδίδοντας

τη σοφία και τις γνώσεις τους, και μάλιστα, στο ίδιο το «Σύνταγμα» υπήρξε πρόβλεψη να επιβραβεύονται γι' αυτή τους την προσφορά, με ανδριάντες που θα εγείρονται προς τιμήν τους με δημόσια δαπάνη *«όχι μόνο θεωρείται ως καθαυτό πολίτης, αλλά και με δημόσια έξοδα να τω εγείρεται ένας ανδριάς μαρμαρένιος με τα παράσημα της διδασκαλίας ή της τέχνης του, και ο πλέον σοφός ελληνικός κάλαμος να γράφει την ιστορίαν της ζωής του»*⁴⁵.

Αξιέπαινους, ομοίως, και ευεργέτες της πατρίδας θεωρούσε ο Ρήγας, όσους πολίτες του κράτους, που, ενώ είχαν ξενιτευτεί και είχαν διαπρέψει στο εξωτερικό σε κάποια τέχνη ή επιστήμη, επιστρέφουν για να προσφέρουν τα φώτα τους στην πολύπαθη πατρίδα, που τα χρειάζεται για να αναγεννηθεί.

Σε αντιδιαστολή με τις προϋποθέσεις χορήγησης πολιτικών δικαιωμάτων στους πολίτες, στο άρθρο 5 του συντάγματος ο Ρήγας αναφέρει τις περιπτώσεις αναστολής των πολιτικών δικαιωμάτων, και σ' αυτές παρατηρούμε, πως ως κριτήριο θέτει το διαρκές ενδιαφέρον και την αγάπη των ξενιτεμένων πολιτών για την πατρίδα τους, και το αν αυτοί αγωνίζονται για τα ιδανικά της ελευθερίας και δημοκρατίας, ή αν υπηρετούν τυραννικά καθεστώτα και τυράννους, αποδεχόμενοι θέσεις και αξιώματα που υπηρετούν ανελεύθερα καθεστώτα. Μάλιστα δε διστάζει να χαρακτηρίσει το συγκεκριμένο τύπο πολίτη, ως προδότη, που δεν του αρμόζει η ιδιότητα του πολίτη. *«Ο τοιούτος δεν λέγεται πλέον πολίτης, αλλά προδότης»* σημειώνει χαρακτηριστικά. Απεναντίας θεωρεί χρέος της Πολιτείας να επιβραβεύει τους πολίτες που ευεργετούν την πατρίδα τους, προσφέροντάς τους αξιώματα για την προσφορά τους σ' αυτήν.

Στο άρθρο 7 του σχεδίου του συντάγματος του ο Ρήγας, λαμβάνοντας υπόψη του την ιδιαίτερη εθνολογικά κατάσταση της υπό διαμόρφωση «Δημοκρατίας», απέδωσε τη φράση «ολότητα των πολιτών» ως «αυτοκυ-

45 Ρήγας Βελεστινλής, «Το σχέδιο Συντάγματος του Ρήγα», άρθρο 4, στο: *Άπαντα του Ρήγα*, eranistis.net/wordpress/wpcontent/uploads/2014/05/53781740, (ημερομ. προσπελ. 8-6-2019)

ριάρχου λαού»⁴⁶, από το γαλλικό σύνταγμα, με τη φράση «*όλοι οι κάτοικοι χωρίς εξαίρεση*», μνημονεύοντας εκτός από τους Έλληνες, τους Αλβανούς, τους Βλάχους, τους Αρμένηδες, ακόμα και τους Τούρκους, προσθέτοντας, για όσους δεν κατονομάζει, τη φράση «*και κάθε άλλο είδος γενεάς*», ώστε να συμπεριλάβει άπαντες τους κατοίκους της Δημοκρατίας του, ως τον «*αυτοκράτορα λαό*», τον κυρίαρχο δηλαδή λαό, από τον οποίο θα πηγάζουν όλες οι εξουσίες του κράτους του. Την έννοια του έθνους ως ολότητα, πάνω στην οποία στηρίζεται όλη η δύναμη της Δημοκρατίας, χωρίς διακρίσεις και διαχωρισμούς θρησκείας, καταγωγής γλώσσας κ.λ.π. την επαναλαμβάνει ο Ρήγας και στο άρθρο 107 του Συντάγματος, όπου αναφέρει πως «*η δύναμις της Δημοκρατίας συνίσταται εις ολόκληρον το έθνος*». Όσον αφορά δε τη φράση «*του βασιλείου τούτου*», όλοι σχεδόν οι ιστορικοί και οι ερμηνευτές του έργου του Ρήγα, συμφωνούν ότι με τη λέξη «*βασίλειο*» ο Ρήγας υπονοεί την έννοια του κράτους ως διοικητική μονάδα, και σε καμία περίπτωση δεν εννοεί τη λέξη *βασίλειο* ως το πολίτευμα όπου με κληρονομική διαδοχή ανώτατος άρχοντας και πηγή όλων των εξουσιών είναι ο βασιλιάς, ο ηγεμόνας. Εξάλλου ο Ρήγας σε όλα τα έργα του ήταν υμνητής της ελευθερίας και της δημοκρατίας και πολέμιος των ανελεύθερων και τυραννικών καθεστώτων και κάθε μορφής τυραννίας και αυταρχικής εξουσίας, και σε καμία περίπτωση δεν επεδίωκε την αντικατάσταση του Σουλτάνου-τύραννου με κάποιον μονάρχη-βασιλιά.

Το ότι ο Ρήγας με τη λέξη «*βασίλειο*» εννοούσε το υπό συγκρότηση κράτος και δεν υπονοούσε το πολίτευμα της βασιλείας, ενισχύεται και από τα αναφερόμενα στο άρθρο 8, του συντάγματός του, στο οποίο ο Ρήγας σημειώνει πως ο ίδιος ο λαός μόνος του εκλέγει τους αντιπροσώπους του, τους βουλευτές του, «*ονοματίζει τους απεσταλμένους*», «*προς το κοινόν συμβούλιον του έθνους*» για το Εθνικό Κοινοβούλιο, τη Βουλή. Επομένως, το πολίτευμα που οραματιζόταν ο Ρήγας καθιέρωνε την *αντιπροσωπευτική*

46 Απόστολος Δασκαλάκης, ό.π., σ. 125

εξουσία των πολιτών, μέσω της εκλογής των αντιπροσώπων τους για το Κοινοβούλιο.

Σημαντική προϋπόθεση στη διεκδίκηση και ανάληψη θέσεων εξουσίας, την οποία μάλιστα ο Ρήγας τη συμπεριέλαβε στο άρθρο 28, του συντάγματος, αποτελούσε η αξιοκρατία, η ικανότητα και τα προσόντα των διοικούντων και ασκούντων δημόσια εξουσία. Κάτι που είναι, δυστυχώς, ζητούμενο στις μέρες μας, με την οικογενειοκρατία και την ευνοιοκρατία να επισκιάζουν τους αληθινά άξιους, ο Ρήγας το είχε ως βασική αρχή στην οραματιζόμενη Πολιτεία του. *«Κάθε προκομμένος είναι άξιος να εκλεχθή»*⁴⁷, αναφέρει συγκεκριμένα στο άρθρο αυτό του Συντάγματός του.

Ιδιαίτερα πρωτοποριακή θα μπορούσε να θεωρηθεί και η διάταξη του άρθρου 109 του Συντάγματος του Ρήγα, με την οποία θεσπίζεται η υποχρεωτικότητα της στρατιωτικής θητείας και της στρατιωτικής εκπαίδευσης εκτός από τους άνδρες και για τις γυναίκες. *«Όλοι οι Έλληνες είναι στρατιώται, ως και αι Ελληνίδες»*, αναφέρεται συγκεκριμένα.

Εξυπακούεται ότι αυτό επιβαλλόταν λόγω της ιδιομορφίας και των συνθηκών της εποχής, σε ένα κράτος που μόλις θα είχε απελευθερωθεί, μετά από μακράιωνη σκλαβιά, που η ελευθερία του δεν θα ήταν πλήρως εδραιωμένη σε στέρεες βάσεις, και η στρατιωτική εκπαίδευση, η εγρήγορση και η προετοιμασία όλων ήταν απαραίτητη για την ίδια την ύπαρξη του κράτους. Μάλιστα η διάταξη αυτή, μαζί με την υποχρεωτική εκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών, μπορεί να θεωρηθεί και ως στοιχειώδης αναγνώριση της ισότητας των δύο φύλων.

Από τις πλέον διαχρονικές, δημοκρατικές διατάξεις του Συντάγματος του Ρήγα είναι αυτές των άρθρων 118-121, με τις οποίες καθορίζονταν οι σχέσεις της «Ελληνικής Δημοκρατίας» με τα ξένα έθνη. *«Ο ελληνικός λαός είναι φίλος και σύμμαχος με τα ελεύθερα έθνη»*, *«Δέχονται όλους τους ξένους και όλους τους εξωρισμένους δι' αιτίαν την ελευθερίαν»*, *«απαρνού-*

⁴⁷ Ρήγας Βελεστινλής, «Το σχέδιο Συντάγματος του Ρήγα», άρθρο 28, ό.π.

νται τους τυράννους»⁴⁸, διατυπώνει πριν από 200 περίπου χρόνια ο Ρήγας. Με τις διατάξεις των παραπάνω άρθρων ο Ρήγας θέτει τις βάσεις των διεθνών σχέσεων του οραματιζόμενου κράτους του με τα υπόλοιπα κράτη. Κατ' αρχήν αναφέρει τη φιλική διάθεση και την αρχή της συνεργασίας του ελληνικού λαού με όλα τα ελεύθερα έθνη. Ως προϋπόθεση δηλαδή της συμμαχικής πολιτικής της Ελληνικής Δημοκρατίας έθετε το δημοκρατικό και ελεύθερο χαρακτήρα του ξένου κράτους. Επίσης έθετε ως βάση της διεθνούς συνεργασίας την αρχή της ουδετερότητας και της μη ανάμιξης των ξένων κρατών στα εσωτερικά της Ελληνικής Δημοκρατίας και αντιστρόφως.

Στο άρθρο 120 κάνει ιδιαίτερη αναφορά στους ξένους που αναζητούν καταφύγιο στους κόλπους της Ελληνικής Δημοκρατίας, καταδιωκόμενοι από ανελεύθερα και τυραννικά καθεστώτα, ή αγωνιζόμενοι για τη λευτεριά της χώρας τους. Παρατηρούμε συνεπώς τη βαθιά αίσθηση της ελευθερίας και των δημοκρατικών ιδεών του Ρήγα, που χωρίς κανένα ίχνος ρατσισμού, θεωρεί καλοδεχούμενους στο οραματιζόμενο κράτος του, όλους τους ξένους που ο αγώνας τους για τη δημοκρατία και τη λευτεριά της χώρας τους τους οδήγησε εξόριστους-πρόσφυγες, στους κόλπους της Ελληνικής Δημοκρατίας, κάτι που ακόμα και σήμερα δεν θεωρείται από όλους αυτονόητο και δεδομένο.

Τέλος, στο Σύνταγμα της «ελληνικής δημοκρατίας», ο Ρήγας συμπεριέλαβε διατάξεις περί κράτους δικαίου και κοινωνικού κράτους, με τις οποίες διαβεβαιώνει όλους ανεξαιρέτως τους κατοίκους της Πολιτείας του, πως η Ελληνική Δημοκρατία εγγυάται την πλήρη ισοτιμία όλων, την ασφάλειά τους, την θρησκευτική τους ελευθερία, το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης, το δικαίωμα να αναφέρονται στις αρχές και να συγκροτούν ελεύθερα συλλόγους και ενώσεις. Επίσης διατυπώνει κατευθυντήριες αρχές περί του κοινωνικού κράτους, του κράτους πρόνοιας των αδυνάτων, όπως

48 Ρήγας Βελεστινλής, άρθρα 118-121 του σχεδίου Συντάγματος, ό.π.

την προστασία των ηλικιωμένων, και των υπόλοιπων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, αναφέροντας πως «η *Ελληνική Δημοκρατία τιμά το γηρατειόν, την υϊκήν φιλοστοργίαν, την δυστυχίαν*»⁴⁹.

Με το ακροτελεύτιο δε άρθρο 124 του συντάγματός του, ο Ρήγας διατυπώνει την ανάγκη να χαραχθούν πάνω σε χάλκινες πλάκες η Διακήρυξη για τα Δίκαια του Ανθρώπου, καθώς και το Σύνταγμα (η Νομοθετική Πράξη όπως την αναφέρει) και να τοποθετηθούν σε περίοπτη θέση στο χώρο του Εθνικού Κοινοβουλίου. Επίσης, ορίζει να τυπωθούν αντίτυπα αυτών και να τοποθετηθούν σε καίρια σημεία στις πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά της Ελληνικής Δημοκρατίας, ώστε να έχει πρόσβαση σ' αυτά ο κάθε πολίτης. Ο Ρήγας ήθελε τους πολίτες της Δημοκρατίας του ενεργούς, με γνώση και άποψη να συμμετέχουν στα κοινά και θεωρούσε ύψιστο καθήκον τους να γνωρίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, καθώς και το Σύνταγμα του ελεύθερου κράτους τους.

4.2.4 «Παράρτημα»

Στο τέλος του συντάγματός του ο Ρήγας παραθέτει με τον τίτλο «Παράρτημα», ορισμένα πρακτικά ζητήματα για τη λειτουργία του κράτους του. Ακόμη και το σχεδιασμό της σημαίας του μετεπαναστατικού μελλούμενου κράτους είχε σχεδιάσει, η οποία θα είχε τρία χρώματα, μαύρο, κόκκινο και άσπρο, τα οποία συμβολίζουν, το μεν μαύρο το θάνατο για την ελευθερία της πατρίδας, το άσπρο τον αγνό και δίκαιο αγώνα για την απελευθέρωση από την τυραννία και το κόκκινο την ισχυρή υπόσταση του ελεύθερου και ανεξάρτητου κράτους και την αυτεξουσιότητα και αυτοπροσδιορισμό

⁴⁹ Ρήγας Βελεστινλής, άρθρο 123 του σχεδίου Συντάγματος, ό.π.

του ελληνικού λαού καθώς και τη χαρά του για την ανάσταση της πατρίδας⁵⁰. Όπως αναφέρει στο βιβλίο το «Το πολίτευμα της Ελληνικής Δημοκρατίας του Ρήγα Βελεστινλή», ο Απόστολ. Δασκαλάκης, τα τρία αυτά χρώματα της σημαίας που αναφέρει ο Ρήγας στο Παράρτημα του Συντάγματός του, περιέχονται στο στρατιωτικό οργανισμό που είχε υποβάλλει κατά την παραμονή της επανάστασης του 1821, ο Νικόλαος Υψηλάντης προς τον αρχηγό της Φιλικής Εταιρείας, επικαλούμενος τον ιστορικό Ιωάννη Φιλήμονα και το έργο του «Δοκίμια της ελληνικής επανάστασης», τόμος Α', σελίδα 69.

4.3 «Ο Θούριος»

Το ποίημα αυτό, στο οποίο ο ίδιος ο Ρήγας είχε δώσει τον τίτλο «Θούριος», σύμφωνα τους ιστορικούς μελετητές του, αρχίζει με προσφώνηση προς το λαό που προήλθε από τους Έλληνες καθώς και προς όλους τους κατακτημένους από τον οθωμανικό ζυγό λαούς. Γραμμένος με απλά λόγια, σε γλώσσα λαϊκή, δημοτική, για να είναι κατανοητός στους αγωνιζόμενους Έλληνες, τους οποίους ήθελε να ξεσηκώσει, είναι ένα έργο εντελώς διαφορετικό από όλα τα υπόλοιπα έργα του Ρήγα. Απευθυνόταν προς όλους τους καταπιεσμένους από την τυραννία των Τούρκων λαούς και οι λέξεις που χρησιμοποιεί, ταιριασμένες υπέροχα με παραστατικές εικόνες κατά της σκλαβιάς και της τυραννίας, εναρμονίζονται θαυμάσια με τα συναισθήματα του Ρήγα, που προκαλούν συγκίνηση στους αναγνώστες και εμφυσούν το πάθος σε όλους όσους στέναζαν *«υπό την δυσφορωτάτην τυραννίαν»* του οθωμανικού δεσποτισμού, προκειμένου να τους παροτρύνει για να εξεγερθούν.

50 Απόστολος Δασκαλάκης, *Το πολίτευμα της Ελληνικής Δημοκρατίας του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήναι 1962, σ. 138

Ο Ρήγας μάλιστα, προκειμένου να διευκολύνει τη διάδοση του «Θούριου» στις ευρύτερες λαϊκές μάζες των Ελλήνων, ώστε να το κάνουν κτήμα τους, και τραγούδι εμπυχωτικό στα πικραμένα χείλη τους, θέλησε ο ίδιος να υποδείξει τον ήχο της μελωδίας του πατριωτικού, επαναστατικού αυτού ποιήματός του. «Ύμνος πρώτος, εις τον ήχον», αναφέρει στην επεξήγηση που σημειώνει κάτω από τον τίτλο του «Θούριου».

Ο «Θούριος», κατά τον Απόστολο Δασκαλάκη, *δεν είναι ποίημα γραφείου. Είναι έργο ζωής και δράσης, αληθές ηφαίστειον εν δράσει, απειλούν να μεταδώσει τας φλόγας του απ' άκρου εις άκρον ανά τον ελληνικόν κόσμον, είναι ο αντίλαλος των στεναγμών, των πόνων, αλλά και των ονείρων και των πόθων του σκλαβωμένου Γένους*⁵¹. Είναι μία σπαρακτική κραυγή των δεινών του υπόδουλου Έλληνα, η οποία οδηγεί αυτόματα στη σκέψη του αγώνα, και στη θυσία των πάντων για την ελευθερία, εκφραζόμενη στην ασύγκριτη ποιητική έξαρση με δύο στίχους, οι οποίοι και μόνοι θα αρκούσαν να καταστήσουν αθάνατο το ποίημα αυτό: «Καλλιόνας μιας ώρας ελεύθερη ζωή παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή!». Ο «Θούριος» είναι ένας παιάνας, ένα προσκλητήριο για επανάσταση, αναφέρει ο Δ. Καραμπερόπουλος στο βιβλίο του *Η Χάρτα της Ελλάδας του Ρήγα*⁵².

Ο «Θούριος» αποτελεί το κατ' εξοχήν επαναστατικό έργο του Ρήγα, το οποίο είχε τεράστια απήχηση και δύναμη στον σκλαβωμένο λαό. Πριν ακόμα τυπωθεί και κυκλοφορήσει, ήταν ήδη γνωστός και κυκλοφορούσε από χέρι σε χέρι, σε χειρόγραφο, και τον τραγουδούσαν οι καταπιεσμένοι από την τυραννία του Σουλτάνου, αναμένοντας και ελπίζοντας την ανάσταση του Έθνους και τη λύτρωσή τους.

Από ανακριτικά έγγραφα της αυστριακής αστυνομίας επιβεβαιώνεται ο τίτλος του ποιήματος αυτού ως «Θούριος», καθώς αναφέρεται σε πολλά σημεία αυτών, με την παράθεση των τριών πρώτων λέξεων του ποιήμα-

51 Απόστ. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 385

52 Δημ. Καραμπερόπουλος, *Η Χάρτα της Ελλάδας του Ρήγα*, Αθήνα 1998, σ. 15

τος, «ως πότε παλληκάρια» και μάλιστα μνημονεύεται ρητά, πως βάσει απολογιών και μαρτυριών, ο Ρήγας με τη βοήθεια αυλού, έψαλλε συχνά αυτόν σε μυστικές συγκεντρώσεις «...Κατά την περίληψιν εκ των πρακτικών της διεξαχθείσης ανακρίσεως των εκ των συλληφθέντων Τούρκων υπηκόων ο Ρήγας έψαλλεν πολλάκις και έπαιζε δια του αυλού το ενταύθα υπό στοιχείον Α συνημμένον (πρόκειται περί του κατασχεθέντος φυλλαδίου), ελληνικόν άσμα το επιγραφόμενον Θούριος Ύμνος, όπερ άρχεται δια των λέξεων «Ως πότε παλληκάρια...»⁵³. Και εις την προς το Υπουργείον Αστυνομίας έκθεσιν αναφέρεται μεταξύ των στοιχείων της κατά του Ρήγα κατηγορίας «...ότι συνέταξε και εξέδωσε επαναστατικόν άσμα υπό τον τίτλον «Θούριος Ύμνος». Αλλά και στα συνταχθέντα, βάσει των καταθέσεων και ομολογιών των συντρόφων του Ρήγα, κατηγορητήρια της Αυστριακής αστυνομίας, προσδιορίζεται το ποίημα αυτό κατά το πλείστον, ως «επαναστατικόν άσμα ως πότε παλληκάρια».

Μπορεί η λέξις θούριος να μην ήταν μια συνηθισμένη λέξις για τους Έλληνες της Τουρκοκρατίας, αφού η προέλευσή της βρίσκεται στη μακρινή την αρχαιότητα, όμως, μέσα από το ποίημα του Ρήγα, η λέξις *Θούριος* έγινε σύμβολο των αγώνων των υπόδουλων λαών για τη λευτεριά τους, «άσμα ελευθερίας», επαναστατικό τραγούδι για τον ξεσηκωμό και την αποτίναξη των δεσμών της τυραννίας, *πολεμική ιαχή, εισδύουσα εις τα βάθη της καρδιάς, κατευθύνουσα τον νούν προς υψηλά ιδεώδη και κινούσα εις γενναίας μέχρις αυτοθυσίας πράξεις. Ήταν ένα κήρυγμα ελευθερίας, πολιτικόν πρόσταγμα και ταυτόχρονα όραμα το οποίον έδιδεν πνοήν εις τους στίχους του, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει στο προαναφερόμενο βιβλίο του ο Απόστολος Δασκαλάκης*⁵⁴.

Μέσα από το άσμα αυτό της ελευθερίας, διαφαίνεται ξεκάθαρα το πολυπόθητο όραμα του Ρήγα, την ανάγκη δηλαδή για επανάσταση και για

53 Em. Legrand, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτηρησάντων*, Αθήνα 1996

54 Απόστ. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 393-433

αγώνα για την απελευθέρωση, για την αναγέννηση της Ελλάδας και τη δημιουργία μιας μεγάλης Πολιτείας, στους κόλπους της οποίας θα μπορούν να ζουν σε συνθήκες ισότητας και αδελφότητας όλοι οι λαοί της Βαλκανικής, και της Μικράς Ασίας, τους οποίους επίσης καλεί σε συμμαχική συνεξέγερση. Απευθύνει την έκκλησή του για ξεσηκωμό κατά της τυραννίας του Σουλτάνου όχι μόνο προς τους χριστιανικούς λαούς της Βαλκανικής αλλά κόμη και προς τους καταπιεσμένους από τον τουρκικό αυταρχισμό, Τούρκους πολίτες.

Ο ποιητής Κωστής Παλαμάς, αναφερόμενος στο «Θούριο», σημειώνει: *«...Είναι ολιγώτερον σίχοι και περισσότερον κραυγαί, δεν πλουτίζουν εις ιδέας από εκείνας αι οποίαι απομονούσι το πνεύμα εις τον έβδομον ουρανόν της θείας ονειροπολήσεως, αλλά είναι αυτός εν τη ολότητί των μία ιδέα, η ελευθερία. Δεν μας θαμβώνουν με εικόνας, αλλά μόλις τους προφέρωμεν.... εμφανίζεται ενώπιόν μας μία εικόν «Η σκλαβιά» Ο Ρήγας δεν είναι ρυθμών και αρμονιών ονειροπόλος, σφυροκόπος και δημιουργός. Το μόνο και μέγα του όνειρο είναι η ανάστασις της πατρίδος... Το άσμα το μεταχειρίζεται ως έν από τα ισχυρότερα προς δράσιν όπλα....Όλην την οικουμένην διαφλέγεται ο Ρήγας να την μύηση και να την οπλίση κατά της τυραννίας. Την οικουμένην όλην να μεταβάλη εις ελευθέραν ελληνικήν πολιτείαν...»⁵⁵.*

Ο «Θούριος» καταλαμβάνει σημαντική θέση στην πνευματική ιστορία του νεότερου ελληνισμού. *Ακόμη κι αν δεν είχε γράψει άλλο έργο ο Ρήγας, παρά μόνο το «Θούριο», σημειώνει ο Απόστολος Δασκαλάκης, θα ήταν αρκετό ώστε να του εξασφαλισθεί η αθανασία εις τα ελληνικά γράμματα και η ευλογία της μνήμης του εις τις μεταγενέστερες ελληνικές γενιές⁵⁶. Ο εθνεγέρτης και εθνομάρτυς, χάρις εις τον Θούριον, υπήρξε προ παντός άλλου μέγας εθναπόστολος και ασύγκριτος βάρδος της ελληνικής ελευθερίας.*

55 Απόστ. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 391

56 Απόστ. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 392

Στους πρώτους στίχους του «Θούριου» ο Ρήγας διατυπώνει τον μεγάλο του πόνο και καημό για την μακραίωνη σκλαβιά της πατρίδας και για τα δεινά που υφίστανται απ' αυτή οι συμπατριώτες του, και εκφράζει την ανυπομονησία και τη λαχτάρα του για την έναρξη του αγώνα που θα φέρει τη λευτεριά τους. Με τους στίχους *«ως πότε παληκάρια να ζούμε στα στενά...»* αναφέρεται στους πολεμιστές, τους κλέφτες και αρματολούς που είχαν βγει στα βουνά, εγκαταλείποντας τα σπίτια και τις οικογένειές τους, και αντιστέκονταν στους Τούρκους κατακτητές. Βέβαια οι στίχοι αυτοί απηχούν και την προσωπική περιπέτεια του Ρήγα που αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη γενέτειρά του για να αποφύγει τα δεινά της δουλείας.

Οι πιο διαδεδομένοι και αναμφισβήτητοι οι ωραιότεροι στίχοι όλου του ποιήματος είναι οι στίχοι 7 και 8 *«καλλιόνας μιας ώρας ελεύθερη ζωή, παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή»*, που αποτελούν έναν ύμνο για την ελευθερία, οι στίχοι που έγιναν σύμβολο του αγώνα κάθε λαού που μάχεται για την απόκτηση της λευτεριάς του, που ήταν στα χείλη όλων των υπόδουλων Ελλήνων και τους τραγουδούσαν ή τους απήγγειλλαν κατά τα προεπαναστατικά και επαναστατικά χρόνια. Η ζωή υπό συνθήκες σκλαβιάς δεν έχει νόημα και αξία για τον άνθρωπο, που φυσικώς δικαίω έχει γεννηθεί ελεύθερος.

Μέσα από τους στίχους του «Θούριου» ο Ρήγας απευθύνεται και σε όσους, συνεργαζόμενοι με τους κατακτητές είχαν εξασφαλίσει προνόμια και αξιώματα, αναφέροντάς τους πως η ζωή, χωρίς ελευθερία, όσα αξιώματα κι' αν έχεις, δεν έχει καμιά αξία, δεν παύει να είναι σκλαβιά, και να υπηρετείς την τυραννία. Μάλιστα ο Ρήγας προσπαθεί μέσα από τους στίχους του να προσεγγίσει και να εξασφαλίσει τη συνδρομή στη μελλούμενη εξέγερση ακόμη και των Βεζύρηδων και των Πασάδων στον σχεδιαζόμενο αγώνα κατά των Τούρκων. Ζητάει από όλους, που θα συμπαραταχθούν στον κοινό αγώνα, να δώσουν όρκο πίστωσης και πειθαρχίας στους άξιους και πατριώτες που θα ορίσουν συμβούλους για τις ανάγκες της επανάστασης,

υπακούοντας στους νόμους και στον κανονισμό που θα διαμορφώσουν από κοινού, τονίζοντας πως η ανοργανωσιά και η αναρχία δεν διαφέρει απ' τη σκλαβιά. Στο στίχο 26 ο Ρήγας αναφέρει «της Πατρίδος ένας να γένη αρχηγός». Από πολλούς σχολιαστές του έργου του Ρήγα ο στίχος αυτός ερμηνεύτηκε ότι ο Ρήγας επεδίωκε κάποιο απολυταρχικό- δικτατορικό καθεστώς διακυβέρνησης στο υπό σύσταση μελλοντικό οραματιζόμενο κράτος. Συνδυάζοντας όμως το στίχο αυτό με το περιεχόμενο του όλου ποιήματος, αλλά και το όλο εν γένει συγγραφικό έργο του Ρήγα, βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα πως ο Ρήγας σε καμία περίπτωση δεν υπονοούσε με το στίχο αυτό κάποιο απολυταρχικό τρόπο διακυβέρνησης ή ακόμη και την εκλογή του ανώτατου άρχοντα με κληρονομική διαδοχή, δηλαδή ότι εννοούσε ως μορφή πολιτεύματος του μετεπαναστατικού κράτους του τη βασιλεία, αφού οι φιλελεύθερες απόψεις του, που διατυπώνονται ευθέως σε όλο το έργο του, ουδόλως συνάδουν με τις απόψεις αυτές. Το αντίθετο μάλιστα. Ο Ρήγας επιθυμούσε τους πολίτες της Δημοκρατίας του ενεργούς και συμμετόχους στη διοίκηση και τη διαμόρφωση των θεσμών του κράτους του, και μάλιστα, στο σχέδιο του Συντάγματος που συνέταξε, στο οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω, το πολίτευμά του προέβλεπε το δικαίωμα της αντίστασης, ακόμη και της επανάστασης του λαού κατά των σφετεριστών της εξουσίας και κατά οποιασδήποτε μορφής τυραννίας. Ο λόγος που αναφέρει στο συγκεκριμένο στίχο ο Ρήγας «ένας να γένη αρχηγός», προφανώς εννοεί την ανάγκη υπακοής και πειθαρχίας σε έναν, που θα διευθύνει την προετοιμασία και την οργάνωση του αγώνα, πράγμα απολύτως αναγκαίο κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες, για λόγους ενότητας, πειθαρχίας, προσήλωσης στο στόχο και καλύτερου συντονισμού του αγώνα, για την επιτυχή έκβαση αυτού.

Σε αρκετούς στίχους του «Θούριου» ο Ρήγας επαναλαμβάνει με έμφαση τις σταθερές απόψεις του κατά της τυραννίας, και το μίσος του κατά των τυράννων, που ήταν μοναδικός σκοπός της ζωής του, «στη γνώμη

των τυράννων να μην ελθώ ποτέ, εν όσω ζω ο μόνος μου σκοπός θε νάναι να τους αφανίσω». Πιστός πάντα στις δημοκρατικές και φιλελεύθερες ιδέες τονίζει το καθήκον των πολιτών να πολεμούν μέχρι εσχάτων κατά της τυραννίας, με όποια μορφή αυτή εκφράζεται. Προκειμένου μάλιστα να έχει θετικά αποτελέσματα ο αγώνας κατά της τυραννίας, όλοι οι συντασσόμενοι στον κοινό αυτόν αγώνα, θα πρέπει ενωμένοι, υπακούοντας στους νόμους και τις εντολές της οργάνωσης να δώσουν όρκο πίστης, υπακοής και αφοσίωσης στον ιερό αγώνα.

Στους στίχους 41-48 του «Θούριου», διατυπώνονται με σαφήνεια οι φιλελεύθερες αντιλήψεις του Ρήγα για ειρηνική συνύπαρξη, αλληλεγγύη και συνεργασία όλων των λαών, οι οποίοι μπορούν αδελφωμένοι να συμβιώνουν σε μια κοινή πατρίδα, χωρίς διακρίσεις και διαχωρισμούς λόγω της θρησκείας, ή της διαφορετικής φυλετικής καταγωγής τους, «στην πίστη του καθέναν ελεύθερος να ζη, Βουλγάροι κι Αρβανήτες, Αρμένιοι και Ρωμηοί Αράπηδες και άσπροι»⁵⁷. Διατυπώνει ξεκάθαρα την άποψη πως οι πολίτες μπορεί άνετα να ζουν αρμονικά σ' ένα κράτος, ανεξαρτήτως της ιδιαιτερότητας και της διαφορετικότητάς τους, μέσα σε πλαίσια ισότητας και ισονομίας, χωρίς η διαφορετικότητα αυτή, είτε στη θρησκεία, είτε στη γλώσσα, ή την εθνότητα, να αποτελεί εμπόδιο στην ομαλή συμβίωσή τους. Το δικαίωμα της ανεξιθρησκείας και της θρησκευτικής ελευθερίας του καθενός θεωρείται από το Ρήγα αυτονόητο και ουδόλως προβληματικό στην συνύπαρξη του. Το μόνο κοινό που απαιτείται να τους ενώνει είναι ο πόθος όλων για ελεύθερη και δημοκρατική πατρίδα, και για το σκοπό αυτό προϋποτίθεται ο κοινός τους αγώνας.

Με το «Θούριο» επίσης ο Ρήγας δεν παραλείπει να αναφερθεί και σ' αυτούς που εξ αιτίας της τυραννίας εγκατέλειψαν τον τόπο τους και εγκαταστάθηκαν σε ξένες χώρες προσφέροντας τις υπηρεσίες τους και τη

57 Ρήγας Βελεστινλής, «Θούριος», στιχ. 41-48, στο: *Άπαντα του Ρήγα*, eranistis.net/wordpress/wpcontent/uploads/2014/05/53781740, (ημερομ. προσπελ. 8-6-2019)

ζωτικότητα τους σε ξένα χέρια και ξένες πατρίδες, Τους καλεί να επιστρέψουν στην πατρίδα που τους έχει ανάγκη, και να συμβάλλουν στην ανόρθωση και την προκοπή της. Να γίνουν οι στυλοβάτες της, *«στον τόπο του καθένας ας έλθη τώρα πια, έλα να γίνεις στύλος δικής σου της φυλής»* υπογραμμίζει με τους στίχους 50-56.

Μετά την πρόσκληση που απηύθυνε προς τους ξενιτεμένους Έλληνες, ο Ρήγας, στρέφεται στη συνέχεια σ' αυτούς που ζουν και στενάζουν στη σκλαβωμένη πατρίδα. Στους *«σταυραετούς του Ολύμπου»*, στα *«ξεφτέρια των Αγράφων και στα «καπλάνια» (αγρίμια) του Μαυροβουνίου»*. Με τις πιο πάνω φράσεις ο Ρήγας απευθύνεται στους αρματολούς και κλέφτες, τη συμμετοχή των οποίων, στον αγώνα για την απελευθέρωση της πατρίδας, τη θεωρεί ιδιαίτερα σημαντική. Γι' αυτό χρησιμοποιεί τα επίθετα σταυραετοί, ξεφτέρια, λιοντάρια, για να τονίσει την ανδρεία, την παλικάριά και τη λεβεντιά τους, που προτίμησαν το δρόμο του αγώνα, από τον εφησυχασμό και την βόλεψη τους και ζούσαν κυνηγημένοι σε λόγγους και βουνά. Στη συνέχεια, για να τους τονώσει το ηθικό και να διεγείρει το πατριωτικό τους συναίσθημα, επικαλείται το ηρωικό παρελθόν των ενδόξων προγόνων τους, μνημονεύοντας ξεχωριστά την ανδρεία του καθενός, των Σουλιωτών, των Μανιατών, των Μακεδόνων, των Κρητών, των Υδραίων, των παραδουνάβιων λαών, των Μαλτέζων και τους καλεί όλους, ενωμένους με τους ραγιάδες, σε συνεξέγερση. Να ξεσηκωθούν σε επανάσταση κατά του τυράννου, *«του λύκου»*, όπως αποκαλεί τον Σουλτάνο δυνάστη.

Η επαναστατική φλόγα που έκαιγε στη ψυχή του Ρήγα δεν μπορούσε να περιμένει άλλο. Το πάθος του για ελευθερία και δημοκρατία διαφαίνεται έντονο και στους στίχους 115-126, όπου εκφράζει την αγωνία και την ανυπομονησία του, παροτρύνοντας τους υποδουλωμένους στους Τούρκους λαούς να ξυπνήσουν επιτέλους και να εξεγερθούν. Για να τους συγκινήσει φέρνει και πάλι στη μνήμη τους τους άξιους και γενναίους προγόνους τους και τους ζητάει να αρπάξουν τ' όπλα και να σφάξουν τους τυράννους

τους. Να γλυτώσουν από την τυραννία, και αδελφωμένοι όλοι να ζουν ελεύθεροι.

4.4 Ύμνος Πατριωτικός

Ο «Πατριωτικός Ύμνος» μαζί με το «Θούριο», αποτελούν το επαναστατικό έργο του Ρήγα. Το δημοτικό, αντάρτικο τραγούδι, που λειτουργούσε εμπνευστικά και ξεσήκωνε τον καταπιεσμένο από την τουρκική τυραννία λαό. Είναι κι' αυτό ένα πολεμικό άσμα, ένα πολεμικό σάλπισμα στον αγώνα του υπόδουλου λαού κατά των κατακτητών. Είτε με την απαγγελία του, είτε με το τραγούδισμά του, αποσκοπούσε στο να τονώσει το ηθικό τους και να τους διεγείρει το αγωνιστικό τους παλμό και το πατριωτικό τους φρόνημα. Με το ποίημα αυτό εκφράζεται το ίδιο το σκλαβωμένο Γένος διατυπώνοντας τον ενδόμυχο πόθο του για την απελευθέρωσή του. Σε στίχους απλούς με κατανοητά και απλοϊκά νοήματα, ο Ρήγας, κατά τη συνήθη τακτική στα ποιήματά του, επικαλείται τους αγώνες των άλλων λαών για την απόκτηση της ελευθερίας τους και μνημονεύει το ένδοξο παρελθόν των Ελλήνων, υπενθυμίζοντάς τους το χρέος τους να πράξουν κι' αυτοί το ίδιο. Ο Μέγας Αλέξανδρος και ο Λεωνίδας είναι τα διαχρονικά σύμβολα των Ελλήνων, από τα οποία οφείλουν να αντλήσουν δύναμη για την αποκατάσταση του δοξασμένου τους έθνους. Η ιστορική συνέχεια του ελληνισμού καθίσταται ιερό καθήκον της κάθε γενιάς απέναντι στους προγόνους της και χρέος της να την κληροδοτήσουν προς τις επόμενες γενιές. Παραθέτοντας παραδείγματα άλλων λαών που αγωνίστηκαν για να αποκτήσουν την ελευθερία τους, ο Ρήγας προτρέπει και τους Έλληνες να πράξουν το ίδιο κατά των Τούρκων. Διερωτάται ως πότε θα ζουν υπό το τυραννικό καθεστώς, οι γενναίοι σαν λιοντάρια Έλληνες. *«Ως πότε ημείς υπομονή ζούμεν τυραννισμένοι και καταφρονημένοι;»*. Τους παροτρύνει να παραδειγματιστούν από των προπατόρων τους την ένδοξη ιστορία και να ξεσηκωθούν. Θέλοντας να

τους ξυπνήσει μνήμες από το ένδοξο παρελθόν τους, και να τους υπενθυμίσει τον ιστορικό τους ρόλο για τη συνέχεια του ελληνισμού, επικαλείται τον ηρωισμό του Λεωνίδα και των τριακοσίων Σπαρτιατών που δόξασαν την Ελλάδα στον πόλεμο κατά των Περσών, αλλά και το μεγαλείο του Μεγάλου Αλεξάνδρου που έφτασε τον ελληνικό πολιτισμό στα βάθη της Ασίας. Πρέπει να σημειωθεί πως η αδιάκοπη συνέχεια του ελληνισμού και η εθνική συνείδηση των υπόδουλων Ελλήνων, ως απογόνων των αρχαίων Ελλήνων, ενισχύεται πλήρως μέσα από τους στίχους αυτούς του Ρήγα, που επικαλείται ευθέως τα ανδραγαθήματα των προγόνων τους για τη συνέχιση των αγώνων από τους απογόνους τους. Με ιδιαίτερη αναφορά στους καπεταναίους, στους κλέφτες και αρματολούς, και μάλιστα αναφερόμενος ονομαστικά σε αρκετούς απ' αυτούς, τους επισημαίνει πως έφτασε η ώρα της επανάστασης «*δες τον Κολοκοτρώνη πόσους εχθρούς σκοτώνει*» αναφέρει σχετικά.

Οι ιστορικές πληροφορίες αναφέρουν πως ο Πατριωτικός Ύμνος κατασχέθηκε στο τυπογραφείο των αδελφών Πούλιου, πριν καν κυκλοφορήσει. Παρόλα αυτά, ο Πατριωτικός δεν ήταν εντελώς άγνωστος στην Ελλάδα, αφού υπάρχουν αναφορές πως αρκετές στροφές του ψάλλονταν από τους Αρματολούς και τους Κλέφτες, αλλά και πως ο Κολοκοτρώνης απήγγειλλε στίχους από τον «Πατριωτικό Ύμνο»⁵⁸. Ορισμένοι μάλιστα από τους στίχους του είχαν διαδοθεί σε τέτοια έκταση, ώστε να έχουν πάρει τη μορφή δημοτικών τραγουδιών και ήσαν ευρύτερα γνωστοί και διαδεδομένοι στον ελλαδικό χώρο. Ο Γάλλος λόγιος Κλωντ Φωριέλ, όπως σημειώνει ο Απόστολος Δασκαλάκης⁵⁹, στο έργο του «*συλλογή των δημοτικών ασμάτων της Ελλάδος*», περιλαμβάνει και τους στίχους «*όποιος τυράννους δεν' ψηφεί, ελεύθερος στον κόσμο ζει*», από τον Πατριωτικό Ύμνο του Ρήγα, στροφή 32.

58 Απόστ. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 435

59 Απόστ. Δασκαλάκης, ό.π., σ. 436

Ε΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Κριτική θεώρηση- επισκόπηση της ιδεολογίας και του οράματος του Ρήγα

5.1 Συμβολή στην ιδεολογική προετοιμασία του αγώνα

Αξιολογώντας συνολικά το έργο του Ρήγα, συγγραφικό, μεταφραστικό, τους Χάρτες του, τα λογοτεχνικά του κείμενα και κυρίως τα εθνεγερτικά, επαναστατικά του έργα, από το οποίο έργο του πηγάζει και αναδεικνύεται αναλλοίωτη η ουσία του οράματός του, διαπιστώνουμε κατ' αρχάς ότι υπάρχει έντονο το διαφωτιστικό- εκπαιδευτικό στοιχείο και η επιθυμία του Ρήγα να συμβάλει με αυτό στην πνευματική ανύψωση των Ελλήνων. Ο Ρήγας θεωρούσε απαραίτητη προϋπόθεση της πολιτικής ελευθερίας των λαών, την πνευματική τους αναγέννηση, μέσα από τη γνώση, την επιστήμη, αποβάλλοντας κάθε προκατάληψη, δεισιδαιμονία και σκοταδισμό. «*Εκ των γραμμάτων γεννάται η προκοπή*» αναφέρει στο άρθρο 22 της Διακήρυξης για τα δίκαια του ανθρώπου. Με το Θούριο, για παράδειγμα, επεδίωκε τη διαπαιδαγώγηση των σκλαβωμένων λαών με σκοπό τη συνειδητοποίηση της άθλιας κατάστασης που ζούσαν και την αναζήτηση των κατάλληλων μέσων για την ανάκτηση της λευτεριάς τους. Ο Θούριος δεν ήταν μόνο ένα πατριωτικό τραγούδι, αλλά ανοικτή προκήρυξη, πρόσκληση δυνάμεων στον κοινό αγώνα, σύνθημα επαναστατικού συναγερμού για όλη τη Βαλκανική και την ευρύτερη τουρκοκρατούμενη περιοχή. Τους καλούσε όλους χωρίς διάκριση, ακόμα και τους Τούρκους, σε συνεξέγερση για να αποτινάξουν τα δεσμά της τυραννίας και της εθνικής και κοινωνικής τους σκλαβιάς. Όλοι με μια κοινή ορμή, «*από την Μπόσνια (Βοσνία) ως την Αραπιά*» σημειώνει στο στίχο 108 του Θούριου.

Παράλληλα επιχειρεί να ευαισθητοποιήσει τις συνειδήσεις τους, να εμπυχώσει το επαναστατικό τους φρόνημα και να ανυψώσει το καταρρακωμένο ηθικό τους στοχεύοντας στην ηθική και ψυχολογική προετοιμασία τους, που θα τους οδηγούσε στην πολυπόθητη εξέγερση και την απελευθέρωση. Μέσα από τη διαρκή υπόμνηση του ένδοξου ιστορικού παρελθόντος και τους επιφανείς προγόνους τους, επιδιώκει ώστε να συνειδητοποιήσουν οι σκλαβωμένοι συμπατριώτες του τον τεράστιο ιστορικό τους ρόλο και να αναλογιστούν το βάρος της ιστορικής κληρονομιάς που φέρουν στους ώμους τους, ώστε να πράξουν αυτό που το ιστορικό τους χρέος επιτάσσει. Να εξεγερθούν για την ανάκτηση της ελευθερίας τους και το σχηματισμό μιας δημοκρατικής κοινωνίας ελεύθερων πολιτών. Καταθέτοντας μάλιστα στις Αυστριακές ανακριτικές αρχές, μετά τη σύλληψή του, ο Ρήγας επιβεβαίωσε ευθαρσώς πως ο στόχος του ήταν να διαφωτίσει το σκλαβωμένο Γένος των Ελλήνων και να τους βοηθήσει να συνειδητοποιήσουν την άθλια κατάσταση στην οποία βρίσκεται η πατρίδα τους, ομολογώντας με θάρρος και τόλμη το μίσος του κατά των Τούρκων κατακτητών και τη λαχτάρα του να δει την Ελλάδα ελεύθερη από την τυραννία του Σουλτάνου. Ο Ρήγας, αναφέρει ο ακαδημαϊκός και συνταγματολόγος Αριστόβουλος Μάνεσης, *«εν πρώτοις επεδίωκε την πνευματική χειραφέτηση των ραγιαδων με τη διάδοση και εκλαΐκευση των ιδεών του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και των πολιτικών αρχών της Γαλλικής Επανάστασης, παράλληλα δε φρόντιζε να απευθύνεται και στο συναίσθημα των λαϊκών μαζών με ποιήματα και άσματα..»*⁶⁰. Βασική προϋπόθεση για την κοινωνική ελευθερία του ανθρώπου ο Ρήγας θεωρούσε την εθνική ανεξαρτησία, η οποία θα πρέπει να προϋφίσταται αυτής. Αυτή θα οδηγήσει τους πολίτες σε μια ελεύθερη κοινωνία όπου θα διαμορφώσουν μόνοι τους τις συνθήκες και τους θεσμούς μιας δημοκρατικά δομημένης πολιτείας. Η συμβολή του στην

60 Αριστόβουλος Μάνεσης, «Το πολίτευμα του Ρήγα. Ένα ανέφικτο διαβαλκανικό ελληνικό κράτος» στο: *ΑΝΤΙ*, τ. 652 (1998), σ. 22-25

ιδεολογική προετοιμασία των υπόδουλων για τον αγώνα τους εναντίον των Οθωμανών υπήρξε τεράστια και καθοριστική στην αφύπνιση της εθνικής τους συνείδησης, που οδήγησε στον ξεσηκωμό τους, στο νικηφόρο αγώνα τους και στην απελευθέρωσή τους. Ως υποστηρικτής των αρχών της γαλλικής επανάστασης και των ιδεών του διαφωτισμού για ελευθερία, ισότητα, αδελφότητα, και δικαιοσύνη, ο Ρήγας θα συνδέσει τις ευρωπαϊκές αυτές αξίες, με τις οικουμενικές αξίες της κλασικής ελληνικής αρχαιότητας. Η διαρκής, επαναλαμβανόμενη υπόμνηση προς τους σκλαβωμένους Έλληνες του ένδοξου παρελθόντος και της λαμπρής ιστορίας των προγόνων τους, εκτός από τον εθνεγερτικό στόχο του για την εξέγερσή τους, θα αποτελέσει επιπλέον σημαντική επιβεβαίωση και απόδειξη προς όλους, της αδιάκοπης συνέχειας του ελληνισμού στα βάθη των αιώνων, κάτι που είναι έκδηλο σε όλα τα έργα του Ρήγα και αποτελεί ισχυρό αποδεικτικό στοιχείο σε όσους την αμφισβητούν. Και η προσπάθεια αφύπνισης της εθνικής τους συνείδησης γίνεται χωρίς ίχνος προγονοπληξίας και σωβινισμού απέναντι στις υπόλοιπες εθνότητες με τις οποίες θα συγκροτείτο η πολυεθνική, πολυπολιτισμική κοινωνία της «ελληνικής δημοκρατίας».

Τα εθνεγερτικά μηνύματα του Ρήγα δεν είχαν αποδέκτες μόνο τους Έλληνες, αλλά αυτά απευθύνονταν σε όλες τις εθνότητες των Βαλκανίων και της ευρύτερης περιοχής, οι λαοί των οποίων στέναζαν το ίδιο κάτω από τον Τούρκο δυνάστη. «*Βουλγάροι κι Αρβανήτες, Αρμένιοι και Ρωμηοί, Αράπηδες και άσπροι*» αναφέρει στους στίχους 45-46 του Θούριου, καλώντας τους όλους σε συνεξέγερση, σε κοινές κινητοποιήσεις και σε κοινό αγώνα εναντίον της Οθωμανικής κυριαρχίας. Η διάδοση του εθνεγερτικού του έργου του υπήρξε ευρύτατη τόσο στον ελληνικό, όσο και στο βαλκανικό χώρο, και η ανταπόκριση στην κοινή στόχευση λειτούργησε μέσα σε ένα βαλκανικό επαναστατικό πνεύμα συνεργασίας και αλληλεγγύης.

Μετά τη θυσία του, προσπάθειες για βαλκανική συνεργασία, εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες, κινήματα για συνταγματικές ελευθερίες ή για

δημοκρατικά πολιτεύματα, λαϊκές εξεγέρσεις κ.α. επικαλούνται το όνομά του και είχαν ως προμετωπίδα τους τα οράματά του, αναφέρει ο καθηγητής Ιστορίας Θανάσης Χρήστου σε άρθρο του με τίτλο «Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798)»⁶¹, δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα www.pemptousia.gr το Μάιο του 2011. Και πράγματι το αντάρτικο κίνημα φούντωσε και οι εθνικές επαναστάσεις των Σέρβων, των Βουλγάρων ξεκίνησαν ήδη μετά το θάνατο του Ρήγα. Οι ιδέες για αρμονικής συμβίωση και συνύπαρξη των λαών της Βαλκανικής, που πρώτος ο Ρήγας εμπνεύστηκε και αγωνίστηκε γι' αυτές, εξακολουθούν να παραμένουν επίκαιρες, ιδίως σε περιόδους διατάραξης των σχέσεων ανάμεσα στις Βαλκανικές χώρες και την υπομόχλευση από ορισμένους των όποιων ενδεχομένων διαφορών μεταξύ τους. Δικαίως συνεπώς θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε το Ρήγα ως τον πρώτο που έθεσε τις βάσεις της βαλκανικής συνεργασίας και ως κήρυκα μιας ομοσπονδίας των βαλκανικών λαών.⁶²

5.2 Πολιτικός Σχεδιασμός της «Ελληνικής Δημοκρατίας»

Ο πολιτικός σχεδιασμός και σκοπός του Ρήγα δεν σταματά μόνο στην προσπάθειά του να διαφωτίσει και να ξεσηκώσει τους υπόδουλους λαούς της Βαλκανικής κατά του Τούρκου δυνάστη. Πριν ακόμα ξεσπάσει ο αγώνας για την απελευθέρωσή τους, ο Ρήγας είχε ήδη προετοιμάσει με το έργο του «Νέα Πολιτική Διοίκησης» το πλαίσιο μέσα στο οποίο έπρεπε να οργανωθεί και να κυβερνηθεί το ελεύθερο κράτος που θα προέκυπτε από τον αγώνα τους αυτό. Έτσι οι επαναστατημένοι Έλληνες και όλοι οι υπόλοιποι λαοί της Βαλκανικής και της ευρύτερης περιοχής, θα είχαν έτοιμο το κυβερνητικό σχέδιο της Νέας τους Διοίκησης που θα εφάρμοζαν στο μετε-

61 Θανάσης Χρήστου, «Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798)», www.pemptousia.gr (2011/05), σ. 12, (ημερομηνία προσπέλασης 8-6-2019)

62 Ελένη Λεοντίνη, «Εννοιες της ελευθερίας στο έργο του Ρήγα», στο: *ΥΠΕΡΕΙΑ*, τ. 6 (2014), σ. 867

παναστατικό κράτος τους, ώστε να είναι δυνατή η εύρυθμη λειτουργία αυτού και να μην επικρατήσει χάος και αναρχία, που μοιάζει με τη σκλαβιά, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει στο στίχο 27 του Θούριου. Ο απώτερος βέβαια στόχος του Ρήγα, μετά το νικηφόρο αγώνα τους, και την ανάκτηση της λευτεριάς τους, ήταν η επίτευξη της πολιτικής και κοινωνική τους απελευθέρωση. Προμετωπίδα του ιδεολογικού προσανατολισμού του ήταν η πολιτική, κοινωνική, ηθική και θρησκευτική ελευθερία του ανθρώπου. Η στόχευση συνεπώς του Ρήγα μετά την απελευθέρωση, ήταν η δημιουργία μιας *παμβαλκανικής, δημοκρατικής, αυτοθεσμιζόμενης κοινωνίας εθνοτήτων*,⁶³ στην οποία, όπως την οραματίστηκε, θα εφαρμοζόταν η Διακήρυξη των Δικαίων του Ανθρώπου, για όλους τους κατοίκους της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μια κοινωνία στην οποία θα μπορούσαν να συνυπάρξουν αρμονικά όλοι οι κάτοικοί του ελεύθερου πλέον κράτους τους, χωρίς οι επί μέρους διαφορές τους στην καταγωγή, τη γλώσσα, και τη θρησκεία να αποτελεί εμπόδιο στην ομαλή συμβίωσή τους. Μια κοινωνία η οποία, σύμφωνα με τον οραματισμό και τη σχεδιάσή του, θα λειτουργούσε με θεσμούς άμεσης δημοκρατίας, με βασικό κριτήριο και ενοποιητικές δυνάμεις τις πανανθρώπινες-οικουμενικές αξίες της ισότητας, της αλληλεγγύης, του σεβασμού στη διαφορετικότητα του άλλου κι όχι τις όποιες διαφορές και ιδιαιτερότητες των ετερόκλητων μειονοτήτων που θα την αποτελούσαν. Μια κοινωνία δομημένη στη βάση δημοκρατικών θεσμών που θα λειτουργούσε με νόμους και κανόνες που θα είχαν ψηφισθεί από τους ίδιους κι όχι αποφασισμένοι από άλλους, με βάση τα πρότυπα της άμεσης δημοκρατίας της Αθήνας, τις ιδέες του διαφωτισμού και τα μηνύματα της Γαλλικής Επανάστασης. Ο *«αυτοκράτωρ (κυρίαρχος) λαός»* (θα) *είναι όλοι οι κάτοικοι του βασιλείου τούτου, χωρίς εξαίρεσιν θρησκείας και διαλέκτου, Έλληνες, Βούλγαροι, Αλβανοί, Βλάχοι, Αρμένηδες, Τούρκοι και κάθε άλλο είδος γενε-*

63 Κώστας Πέτσιος, «Παρατηρήσεις στην πολιτική σκέψη του Ρήγα», στο: *Δωδώνη*, τ. 28/Γ (1999), σ. 60

άς», όπου όλοι θα συμμετέχουν ισότιμα στη λήψη των αποφάσεων, στη θέσπιση νόμων και στην εκλογή των αντιπροσώπων τους. Επηρεασμένος, όπως προαναφέρθηκε, από την επαφή του με φωτισμένους ανθρώπους στην Κωνσταντινούπολη, αρχικά, και από τους διαφωτιστές της Δύσης στη συνέχεια, ιδίως δε από τον Μοντεσκιέ, το Βολταίρο και τον Ρουσσώ, αλλά και από τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς, ο Ρήγας θα στηλιτεύσει μέσα από τα έργα του τον δεσποτισμό και τον οθωμανικό αυταρχισμό, «*την δυσφορωτάτην τυραννίαν του Οθωμανικού βδελυρωτάτου δεσποτισμού*»⁶⁴, κατηριάζοντας τα απολυταρχικά, μοναρχικά πολιτεύματα, εξυμνώντας αντίστοιχα την ελευθερία, τη δημοκρατική διακυβέρνηση των κρατών και την αναγκαιότητα της κατοχύρωσης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αναπτύσσοντας τις πολιτικές του απόψεις περί μιας αυτοθεσμιζόμενης, άμεσης δημοκρατίας, στηριζόμενη στις αρχές της ελευθερίας, της ισότητας των πολιτών και στο κράτος δικαίου. Προκειμένου δε να διασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία μιας ετερόκλητης κοινωνίας, απαρτιζομένης από διαφορετικά εθνικά, φυλετικά, θρησκευτικά και πολιτισμικά στοιχεία, βασική προϋπόθεση συνιστούσε η καθιέρωση της αρχής της ισότητας όλων, ανεξαρτήτως της διαφορετικότητας των επιμέρους μειονοτήτων της. Βασική επίσης αρχή της δημοκρατικής κοινωνίας που οραματιζόταν, αποτελούσε η λαϊκή κυριαρχία, με την καθολική συμμετοχή των πολιτών στη διαμόρφωση και στη λήψη των αποφάσεων. Ο Ρήγας, θέλει τον πολίτη, ενεργό, εκπαιδευμένο και διαφωτισμένο. Οι έννοιες «λαός» και «δημοκρατία» αποτελούν τους βασικούς άξονες στην πολιτική του σκέψη. Τα δημοκρατικά χαρακτηριστικά που περιέχονται στο σχέδιο συντάγματός του και στη Διακήρυξη των Δικαιών του ανθρώπου, συνιστούν πρωτοποριακές και ριζοσπαστικές θέσεις για την εποχή του. Δεν είναι τυχαίο που η έννοια της ισότητας, ως θεμελιώδης δημοκρατική αρχή, περιλαμβάνεται στα πρώτα άρθρα του κειμένου, στο άρθρο 2 του Συντάγματος της «*Ελληνικής Δημοκρατίας*» τα φυσικά δίκαια είναι:

64 Κώστας Πέτσιος, ό.π., σ. 59

πρώτον, το να είμεθα όλοι ίσοι και όχι ο ένας κατώτερος από τον άλλον...». Ιδιαίτερη επίσης έμφαση δίνει ο Ρήγας στο δικαίωμα της αντίσταση ακόμη και της επανάστασης των λαών κατά των τυράννων τους, το οποίο το θεωρεί ιερό και φυσικό όχι μόνο δικαίωμα, αλλά και χρέος τους. *«Όταν η Διοικήσεις βιάζη, αθετή, καταφρονή...το να κάμη τότε ο λαός επανάστασιν είναι (το) πλέον ιερόν από όλα τα δίκαιά του...»*, σημειώνει χαρακτηριστικά στο άρθρο 35 της Διακήρυξης για τα δίκαια του ανθρώπου. Η έννοια της ελευθερίας και ειδικότερα η ατομική ελευθερία του ανθρώπου, αποτελεί για το Ρήγα αυτονόητο φυσικό και απαράγραπτο δικαίωμα του κάθε ατόμου.

*«Ερωτομανής με την ελευθερία, κατά τη διατύπωση του Ν. Πολίτη, ο Ρήγας διέδιδε της γαλλικής επαναστάσεως τας αρχάς και ενέσπειρον εις τας καρδιάς των Ελλήνων ακατάσχετον προς την ελευθερίαν έρωτα».*⁶⁵ Ομοίως τα κοινωνικά δικαιώματα, όπως αυτό της παιδείας και της υποχρεωτικότητας της εκπαίδευσης για όλους, για αγόρια και για κορίτσια με ταυτόχρονη υποχρέωση του κράτους για ίδρυση και λειτουργία σχολείων και εκμάθηση ξένων γλωσσών, το ζήτημα της κοινωνικής πρόνοιας και της προστασίας των απόρων, των ανηλίκων, των γερόντων και των υπόλοιπων αδύναμων ομάδων του πληθυσμού, και άλλα ατομικά κοινωνικά δικαιώματα, καταλαμβάνουν σημαντική θέση στο Σύνταγμά του. Η ελευθερία του λόγου, του τύπου, της σκέψης και της έκφρασης, των συγκεντρώσεων, της θρησκευτικής συνείδησης των αλλόθρησκων εθνότητων, της ισότητας των πολιτών έναντι του νόμου, της ελεύθερης δραστηριότητας κάθε πολίτη, η απαγόρευση της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας, είναι μερικές μόνο από τις καινοτόμες, για το χρόνο και το χώρο, διατάξεις του Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας. Για την οποία *«Ελληνική Δημοκρατία»* ο Ρήγας δεν έμεινε μόνο σε διατύπωση σκέψεων και πολιτικών οραμάτων, αλλά είχε φροντίσει ακόμη και για τη σύνταξη Χαρτών για το σχεδιαζόμενο μετεπανάστατικό του κράτος, αποτυπώνοντας μάλιστα τη γεωγραφική απεικόνιση

65 Ελένη Λεοντσίνη, ό.π., σ. 867

της «Δημοκρατίας» του, με κάθε λεπτομέρεια στους Χάρτες που συνέταξε και κυρίως στη «Χάρτα της Ελλάδος». Όλα ήταν μελετημένα και σχεδιασμένα, ούτως ώστε, μετά την πολυπόθητη απελευθέρωση από τα δεσμά της τυραννίας των Οθωμανών, να λάβει σάρκα και οστά το όραμά του για την εγκαθίδρυση της παμβαλκανικής «Ελληνικής Δημοκρατίας».

5.3 Κρίσεις και προβληματισμοί για το πολίτευμα και το πολιτειακό μάρφωμα της «Ελληνικής Δημοκρατίας»

Οι καινοτόμες και ριζοσπαστικές πολιτικές ιδέες του Ρήγα αποτυπώνονται κυρίως στο έργο του *«Νέα Πολιτική Διοικήσεις των Κατοίκων της Ρούμελης, της Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βάχομπογδονίας»*, που στην ουσία αποτελεί τον πρώτο Καταστατικό Πολιτειακό Χάρτη του Βαλκανικού χώρου. Μάλιστα το Σύνταγμα του Ρήγα για την *«Ελληνική Δημοκρατία»* αναγνωρίζεται από όλους τους διακεκριμένους συνταγματολόγους ως αφετηρία των Ελληνικών Συνταγμάτων, στη συνταγματική ιστορία της χώρας μας. *«Σημείο εκκίνησης του Ελληνικού Συνταγματισμού θα μπορούσε να θεωρηθεί το επαναστατικό πολίτευμα του Ρήγα Βελεστινλή, κείμενο στο οποίο μορφοποιείται με συνταγματικούς όρους το απελευθερωτικό όραμα του ελληνικού πολιτειακού ριζοσπαστισμού»*, αναφέρει ο Πασχάλης Κιτρομηλίδης στον τόμο που εξέδωσε η Βουλή των Ελλήνων, με τίτλο *«30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975»*, αναφορικά με τα ελληνικά Συντάγματα.

Με τον όρο «Νέα» Πολιτική Διοίκηση, ο Ρήγας ήθελε να αντιδιαστείλει το καινούργιο που ευαγγελίζετο η «ελληνική δημοκρατία», με το παλιό υφιστάμενο απολυταρχικό καθεστώς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Να αναδείξει το νέο φιλελεύθερο πνεύμα που έπνεε στον ευρωπαϊκό χώρο και εισέφερε με το σχέδιο του πολιτεύματός του στην περιοχή αυτή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, σε αντίθεση με τον ασιατικό δεσποτισμό

και το τυραννικό καθεστώς που είχε επιβάλλει ο Σουλτάνος. Η Νέα πολιτική Διοίκηση του μελλούμενου να συσταθεί ελεύθερου κράτους θα αναδεικνύετο από τον ίδιο το λαό με διαδικασίες και θεσμούς άμεσης συμμετοχικής δημοκρατίας και δεν θα επιβάλλετο από τρίτους, ερήμην αυτού. Θα ήταν μια αυτοθεσμιζόμενη πολιτεία, της οποίας τα πολιτικά θεμέλια θα συνίσταντο στις αρχές της λαϊκής κυριαρχίας, της ελευθερίας και της ισότητας.

Με τον όρο «Ρούμελη», ο Ρήγας εννοούσε ολόκληρη την περιοχή της Βαλκανικής χερσονήσου νότια του ποταμού Δούναβη, ενώ με τον όρο «Βλαχομπογδανία» περιελάμβανε όλες τις Παραδουνάβιες ηγεμονίες της.

Αν και το σχέδιο του συντάγματος για το πολίτευμα της «Ελληνικής Δημοκρατίας» που οραματιζόταν ο Ρήγας για το μετεπαναστατικό κράτος του δεν είναι εντελώς πρωτότυπο δημιούργημα, αφού αυτό κατά το μεγαλύτερο μέρος τους αποτελούσε παράφραση της γαλλικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, και στηρίχτηκε κυρίως στα συντάγματα της Γαλλικής επανάστασης και στο σύνταγμα της αμερικανικής ανεξαρτησίας, όμως, οι καινοτόμες, ριζοσπαστικές και επαναστατικές παρεμβάσεις, προσθήκες και διαφοροποιήσεις του Ρήγα, το καθιστούν πρωτοποριακό και δημοκρατικότερο όλων. Ο Ρήγας δε μεταφράζει απλά τη γαλλική διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1793, αλλά συνθέτει μια πρωτότυπη διασκευή, την οποία εμπλουτίζει με δικές του καινοτόμες απόψεις και αναπροσαρμογές.⁶⁶ Ο Ρήγας περιέλαβε στο Σύνταγμά του ιδέες και θέσεις πιο επαναστατικές από τα γαλλικά πρότυπά του, που το καθιστούσαν πιο φιλελεύθερο και δημοκρατικότερο αυτών, αφού το διαμόρφωσε προσθέτοντας νέα στοιχεία, πρωτότυπα, πιο φιλελεύθερα και πιο ριζοσπαστικές διατάξεις και το προσάρμοσε με βάση τα δεδομένα της περιοχής, τη φιλοσοφία, το πνεύμα και τις αντιλήψεις των αν-

66 Απ. Δασκαλάκης, *Το πολίτευμα της Ελληνικής Δημοκρατίας του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήναι 1962, σ. 47-54

θρώπων, τους οποίους θα αφορούσε αυτό. Με το σύνταγμά του ο Ρήγας υπήρξε ο πρώτος που προσπάθησε να εφαρμόσει στην πράξη, στο χώρο αυτό της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, τις αρχές της γαλλικής επανάστασης και του ευρωπαϊκού διαφωτισμού, με τα βασικά και θεμελιώδη στοιχεία του πολιτεύματός του να τα αποτελούν η δημοκρατία, η λαϊκή κυριαρχία, το κοινωνικό κράτος δικαίου, η αρχή της ισότητας και της ισονομίας των πολιτών, η κοινωνική δικαιοσύνη και η ανεξιθρησκεία. Τα ανθρώπινα δικαιώματα που προβάλλει ο Ρήγας ξεπερνούν τα πλαίσια, όπως αυτά προσδιορίζονται στις γαλλικές διακηρύξεις και αποκτούν ένα νέο, ανθρωποκεντρικό, οικουμενικό περιεχόμενο, με νέες ιδέες επαναστατικού πολιτικού ανθρωπισμού, βγαλμένες από τις φιλοσοφικές θεωρήσεις των φιλοσόφων της κλασικής ελληνικής αρχαιότητας.

Ο κορυφαίος συνταγματολόγος και ακαδημαϊκός Αριστόβουλος Μάνεσης σε άρθρο του με τίτλο «Η Ελληνική Δημοκρατία του Ρήγα: πολυεθνική, δημοκρατική, φιλελεύθερη»⁶⁷, δημοσιευμένο στην εφημερίδα ΑΥΓΗ στις 21-3-2011, περιγράφει αναλυτικά τα βασικά χαρακτηριστικά στοιχεία και γνωρίσματα που θα είχε η πολιτεία του Ρήγα, και τα οποία ειδικότερα τα ορίζει: στα δημοκρατικά χαρακτηριστικά αυτής, στην πολυεθνικότητα, στο ελληνικό στοιχείο της και στο φιλελεύθερο πνεύμα της.

Με τον όρο «δημοκρατία» που χρησιμοποιεί για να χαρακτηρίσει το πολίτευμα του υπό σύσταση κράτους του, ο Ρήγας απέκλεισε ρητά κάθε μορφή μοναρχικού πολιτεύματος, καθώς και την οποιαδήποτε μορφή κληρονομικής διαδοχής στο ανώτερο αξίωμα της πολιτείας του. Το κράτος του δεν θα είχε επικεφαλής ούτε βασιλείς, ούτε αυτοκράτορες, ούτε σουλτάνους. Η πολιτική εξουσία θα αναδεικνύετο από τον ίδιο το λαό, που θα συμμετείχε άμεσα σε όλες τις βαθμίδες εκλογής αυτής και όχι από κληρονομική διαδοχή, ελέω Θεού, ή κληρονομικό δικαίωμα. Και μάλιστα, όχι

⁶⁷ Αριστόβ. Μάνεσης, «Η Ελληνική Δημοκρατία του Ρήγα: πολυεθνική, δημοκρατική, φιλελεύθερη», στην εφημερίδα: ΑΥΓΗ, 21-3-2011

μόνο απέκλεισε οποιαδήποτε απολυταρχική, μοναρχική διακυβέρνηση του κράτους του, αλλά ρητά και με τρόπο που δεν χωρά ουδεμία παρερμηνεία, στο άρθρο 25 αναφέρει ότι «η αυτοκρατορία είναι θεμελιωμένη εις τον λαόν...»⁶⁸, στο δε άρθρο 7 διευκρινίζει ποιος είναι ο κυρίαρχος «αυτοκράτωρ» λαός στο οραματιζόμενο κράτος του, παραπέμποντας ευθέως στην έννοια της λαϊκής κυριαρχίας, ως φορέα όλων των εξουσιών. Έθεσε συνεπώς, με απόλυτη σαφήνεια, την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, ως βασική, θεμελιώδη αρχή του πολιτεύματός του. Ως κορυφαία μάλιστα εφαρμογή και έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας, αποτελεί η αναγνώριση από το ίδιο το σύνταγμα του δικαιώματος του κάθε πολίτη να αντιστέκεται, «όταν τον καταθλίβουν και τον αδικούν» (άρθρο 33 της Διακήρυξης), καθώς και του δικαιώματος να επαναστατεί, «όταν η Διοίκησης βιάζη, αθετή, καταφρονή τα δίκαια του λαού, το να κάμη τότε ο λαός επανάστασιν, να αρπάξη τα όπλα και να τιμωρήση τους τυράννους του, είναι το πλέον ιερόν από όλα τα δίκαια του» (άρθρο 35 της Διακήρυξης), το οποίο μάλιστα δικαίωμα της αντίστασης και της ένοπλης επανάστασης ο ίδιος ο Ρήγας το χαρακτηρίζει ως καθήκον, «το πλέον ιερό και το πλέον απαραίτητο από όλα τα χρέη του».

Αλλά και οι διατάξεις περί της σχέσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας με τα ξένα Έθνη, όπου ορίζεται πως «ο Ελληνικός λαός είναι φίλος και σύμμαχος με τα ελεύθερα έθνη» (άρθρο 118 σχεδίου Συντάγματος), και πως «οι Έλληνες δεν ανακατώνονται εις την διοίκησην των άλλων εθνών, αλλ' ούτε είναι εις αυτούς δεκτόν να ανακατωθούν άλλοι εις την ειδικήν των» (άρθρο 119 του σχεδίου συντάγματος) είναι δηλωτικά στοιχεία της δημοκρατικότητας του πολιτεύματος που οραματιζόταν ο Ρήγας, στηριζόμενο σε αρχές και αξίες όπως της εθνικής ανεξαρτησίας, της εδαφικής ακεραιότητας και του αμοιβαίου σεβασμού των κυριαρχικών δικαιωμάτων του κάθε κράτους. Ακόμη και οι φιλειρηνικές αντιλήψεις που περιέχονται σ' αυτό,

68 Ρήγας Βελεστινλής, «σχέδιο Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας», άρθρο 25, στο: *Άπαντα του Ρήγα*, eranistis.net/wordpress/wpcontent/uploads/2014/05/53781740, (ημερομ. προσπέλ. 8-6-2019)

όπως «δεν κάμνουν ποτέ ειρήνην με έναν εχθρόν όπου κατακρατεί ελληνικόν τοπίο» (άρθρο 121), είναι στοιχεία που αντικατοπτρίζουν την ποιότητα της δημοκρατίας του πολιτεύματος του Ρήγα⁶⁹, όπως εύστοχα σημειώνει χαρακτηριστικά στο παραπάνω άρθρο του ο Αριστόβουλος Μάνεσης.

Ως προς τον ελληνικό χαρακτήρα του μετεπαναστατικού κράτους του Ρήγα, στοιχείο για το οποίο επικρίθηκε, προκύπτει σαφώς τόσο από το γράμμα, όσο και από το πνεύμα της «Νέας Πολιτικής Διοίκησης». Κατ' αρχάς το κείμενό της είναι γραμμένο στα ελληνικά και αυτό έχει τον ιδιαίτερο συμβολισμό και τη σημασία του. Αρχίζει με τις λέξεις «Ο λαός απόγονος των *Ελλήνων*». Το σχεδιαζόμενο νέο κράτος ονομάζεται «*Ελληνική Δημοκρατία*» (άρθρο 1 σχεδίου συντάγματος) «Ο *ελληνικός* λαός» (άρθρο 2). «Εκείνος οπού ομιλεί την απλήν ή την *ελληνικήν* γλώσσαν και βοηθεί την *Ελλάδα*...είναι *Έλλην* και πολίτης» (άρθρο 4&7). Η «*ελληνική* γλώσσα» καθιερώνεται ως επίσημη γλώσσα του κράτους» «Όλοι οι νόμοι και προσταγαί γίνονται εις την απλήν των *Ελλήνων* γλώσσαν». Ομοίως οι δικαστικές αποφάσεις, και οι άλλες πράξεις εκδίδονται «εν ονόματι του *Ελληνικού* Λαού» (άρθρο 61). Η *ελληνική* γλώσσα διδάσκεται υποχρεωτικά στα σχολεία (άρθρο 22 διακήρυξης). Επίσης συνεχής και επανειλημμένη είναι η χρήση του όρου «*Έλλην*», «*ελληνικός*», «*ελληνικός* λαός», «*ελληνικός* τόπος», «*ελληνική* γή», «*Έλληνες*», «*Ελληνίδες*». Και βέβαια, θα πρέπει να επισημανθεί ιδιαίτερα η επιλογή και η χρήση εκ μέρους του Ρήγα της απλής ελληνικής γλώσσας, ενός δηλαδή τύπου δημοτικής, με ανάμικτα λόγια στοιχεία την οποία όχι μόνο χρησιμοποίησε ο ίδιος στα κείμενά του και τη διέδωσε, αλλά επιπλέον την καθιέρωσε ως την επίσημη γλώσσα του μελλούμενου να συσταθεί κράτους του.

Το κράτος, που θα δημιουργείτο μετά την απελευθέρωση από τους Οθωμανούς, και στο οποίο θα εφάρμοζε το πολίτευμα που οραματιζόταν, ο

⁶⁹ Αριστόβουλος Μάνεσης, «*Η Ελληνική Δημοκρατία του Ρήγα: πολυεθνική, δημοκρατική, φιλελεύθερη*», στην εφημερίδα: *ΑΥΓΗ*, 21-3-2011

Ρήγας το ονόμασε «Ελληνική Δημοκρατία», αντίστοιχο δηλαδή με τη γαλλική Δημοκρατία (Republique Francaise), που αποτέλεσε το πρότυπό του. Εξ' αιτίας αυτού, πολλοί επικριτές του Ρήγα, προσπάθησαν, να του προσάψουν εθνικιστικές προθέσεις και κατηγορίες και να τον χαρακτηρίσουν ως σωβινιστή και εθνικιστή. Ο Ρήγας όμως, πίστευε, πως στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία, το ελληνικό έθνος ήταν το κατ' εξοχήν ικανό από τις υπόλοιπες εθνότητες της περιοχής, που θα μπορούσε να ανταποκριθεί αποτελεσματικότερα στον ιστορικό ρόλο, να εκφράσει δηλαδή και να εφαρμόσει τις δημοκρατικές και φιλελεύθερες ιδέες που έπνεαν στον ευρωπαϊκό χώρο, αφού οι Έλληνες θεωρητικά ήταν οι πλέον κατάλληλοι, και κληρονομικό δικαίωματι, εξάλλου, αφού οι ιδέες αυτές αποτελούσαν την πολιτική ιδεολογία της κλασικής αρχαιότητας, των οποίων ήσαν οι νόμιμοι «κληρονόμοι». Εκτός των άλλων, ο ελληνικός πολιτισμός και η ελληνική παιδεία ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένα και οικεία στην ευρύτερη περιοχή, και η ελληνική γλώσσα, εκτός από το γεγονός ότι αποτελούσε τη γλώσσα του εμπορίου στη συγκεκριμένη περιοχή, ομιλείτο και από πολλούς κατοίκους της περιοχής των Βαλκανίων. Άλλωστε οι απόψεις του Ρήγα περί της ισότητας όλων των κατοίκων του «*βασιλείου*» (του κράτους), ήταν δεδομένες και διατυπωμένες ξεκάθαρα σε όλα τα κείμενά του, στο «*Συντάγμα*» του, αλλά και στα «*Δίκαια του Ανθρώπου*», όπου αναφέρει σαφώς ότι κανένας δεν είναι πάνω από τον άλλον, και πως οι επιμέρους διαφορές της κάθε μειονότητας του κράτους, ως προς τη γλώσσα, τη φυλή, ή τη θρησκεία, δεν θα καθορίζουν τα δικαιώματά τους, τα οποία είναι δικαιώματα απαράγραπτα, πανανθρώπινα που απορρέουν από το φυσικό δίκαιο.

Δεν υποκρύπτοταν συνεπώς κάποια εθνικιστική σκοπιμότητα στην ενέργεια του Ρήγα να προσδώσει ελληνικό χαρακτήρα στο μετεπαναστατικό του κράτος. Απεναντίας, η διαγραφόμενη υπεροχή του ελληνικού στοιχείου ήταν θεμιτή κι απολύτως συμβατή. Ανταποκρινόταν δε πλήρως στο δεδομένο ιστορικό χρόνο και στη συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα και

την ανθρωπογεωγραφία της περιοχής. Εξάλλου, εκτός από τη διάχυτη «ελληνικότητα» με την καθιέρωση της ελληνικής ονομασίας και της ελληνικής γλώσσας, σε κανένα σημείο του συντάγματός του δεν προβλεπόταν ειδική προνομιακή ρύθμιση υπέρ του ελληνικού στοιχείου, είτε συλλογικά, είτε σε ατομικό επίπεδο. Αντίθετα μάλιστα και χωρίς ίχνος σωβινισμού ή εθνικής περιχαράκωσης, νοιάζεται και αγωνίζεται για την εθνική και κοινωνική απελευθέρωση όλων των πολιτών του κράτους του, αδιακρίτως της διαφορετικότητας εκάστου είτε στη γλώσσα, είτε στην καταγωγή είτε στο θρήσκευμα «γιατί όλοι πλάσματα του θεού είναι». Ταυτόχρονα χωρίς να κάνει εκπτώσεις στο φλογερό πατριωτισμό του και στο εθνικό συμφέρον υπερασπίζεται εξίσου με πάθος τόσο τις οικουμενικές διεθνιστικές ιδέες, όσο και την ιδιοσυστασία του ελληνισμού και την αδιάκοπη συνέχεια αυτού, στο διάβα του ιστορικού χρόνου. Κι αυτή η άψογη ισορροπία του πατριωτισμού με το διεθνισμό και ο ιδανικός συγκερασμός της φιλοπατρίας με αξίες οικουμενικής διάστασης αποτελούν τη μεγαλύτερη πολιτική και κοινωνική κατάκτηση του Ρήγα, που στόχο του είχε το κοινό καλό όλων των εθνοτήτων που κατοικούσαν στην «οικουμένη» της Χάρτας του. Πράγματι ο Ρήγας πέτυχε να συνδυάσει απόλυτα τις έννοιες του πατριωτισμού με το διεθνισμό, την έννοια της πατρίδας με την έννοια της οικουμενικότητας, της διεθνούς συνεργασίας με την έννοια της εδαφικής ακεραιότητας, αναπτύσσοντας παράλληλα με την εθνική ιδέα τη διαβαλκανική συνείδηση, χωρίς αυτή να προσκρούει στον εθνικισμό του καθενός από τους βαλκανικούς λαούς.

Ως προς το πολυεθνικό στοιχείο: Το κράτος που θα ιδρύοταν και θα λειτουργούσε, σύμφωνα με τα πολιτικά σχέδια του Ρήγα, δεν θα ήταν μονοκρατικό, αλλά θα είχε πολυεθνικό, διαβαλκανικό χαρακτήρα, θα ήταν ένα πρότυπο πολυεθνικό κράτος και σ' αυτό ο Ρήγας κάνει αναφορά σε όλα τα έργα του. Με την προκήρυξη-προοίμιο του συντάγματός του, καλούνται να επαναστατήσουν: *«ο Λαός απόγονος των Ελλήνων και όλοι, όσοι στενάζουν υπό την δυσμορφωτάτην τυραννίαν του Οθωμανικού βδελυρωτάτου δεσποτι-*

σμού... όλοι, Χριστιανοί και Τούρκοι, χωρίς κανέναν ξεχωρισμόν θρησκείας». Στο δε άρθρο 1 του συντάγματος αναφέρεται «η Ελληνική Δημοκρατία είναι μία, μ' όλον οπού συμπεριλαμβάνει εις τον κόλπον της διάφορα γένη και θρησκείας, στο δε άρθρο 7 σημειώνει «ο αυτοκράτωρ λαός (ο κυρίαρχος λαός) είναι όλοι οι κάτοικοι του βασιλείου (της χώρας) χωρίς εξαίρεσιν θρησκείας και διαλέκτου, Έλληνες, Βούλγαροι, Αλβανοί, Βλάχοι, Αρμένηδες, Τούρκοι και κάθε άλλο είδος γενεάς» Στο «Θούριο» επίσης καλούνται όλες οι καταπιεσμένες στον Τούρκο δυνάστη εθνότητες να εξεγερθούν. «Βούλγαροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι και Ρωμιοί, Αράπηδες και άσπροι, να ζώσωμεν σπαθί», (στίχοι 45-47). Κοινό θεωρεί τον αγώνα, όλων των δεινοπαθούντων από την οθωμανική τυραννία, ο Ρήγας, χωρίς εξαίρεση, προκειμένου να ανατρέψουν το απολυταρχικό και δεσποτικό οθωμανικό καθεστώς. Μετά δε την απελευθέρωση και την ανεξαρτοποίησή τους από τον τουρκικό ζυγό, επίσης όλες οι γενεές θα συνυπάρξουν και θα συμβιώσουν ειρηνικά σε μια δημοκρατική πολιτεία, «κι ελεύθεροι να ζώμεν αδέρφια εις την γην», σημειώνει στο «Θούριο» (στίχο 126), για την ειρηνική συνύπαρξη όλων, χωρίς διάκριση φυλής, θρησκείας, και γλώσσας. Την πολυεθνικότητα εξάλλου του μετεπαναστατικού κράτους που θα δημιουργείτο στην ευρύτερη περιοχή της Βαλκανικής, την αποτυπώνει και με τη γεωγραφική απεικόνιση αυτού, στη «Χάρτα της Ελλάδας» που τύπωσε, στην οποία περιλαμβάνει εκτός του ελληνικού χώρου και τις υπόλοιπες Βαλκανικές περιοχές Βλαχία, Μολδαβία, Βουλγαρία, κ.α. Η έννοια της πολυεθνικότητας άλλωστε, ήταν γνώριμη στο Ρήγα, αφού πολυεθνικό ήταν κατ' αρχήν, το κράτος του μακεδονικού ελληνισμού της αρχαιότητας, το οποίο στα χρόνια του Μεγάλου Αλεξάνδρου, λάτρης του οποίου υπήρξε ο Ρήγας, έφτανε ως τα βάθη της Ασίας, και περιελάμβανε όλους τους λαούς της περιοχής αυτής. Πολυεθνικό επίσης ήταν και το κράτος την περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας που έφτανε από τη χερσόνησο του Αίμου ως τη Μικρά Ασία, και περιελάμβανε διάφορα γένη και λαούς, και το οποίο κατά το μεγαλύτερο μέρος του είχε εξελληνι-

σθεί. Αλλά και η Οθωμανική Αυτοκρατορία επίσης χαρακτηριζόταν για την πολυεθνικότητά της, στοιχείο που δεν ήταν ξένο για το Ρήγα, αντίθετα μάλιστα, τη διαφορετικότητα στη γλώσσα, στη θρησκεία, στη φυλή, ο Ρήγας τη μνημονεύει σε όλα σχεδόν τα κείμενά του, ως απολύτως αποδεκτή, που πρέπει να προστατεύεται και να μη δημιουργεί προβλήματα στη λειτουργία του κράτους του. Η πολυεθνικότητα και η εθνική ανομοιογένεια της «Ελληνικής Δημοκρατίας», δεν αποτελούσε εμπόδιο, κατά τους σχεδιασμούς του Ρήγα, στο να λειτουργήσει αυτή, αφού οι οικουμενικές ιδέες του Διαφωτισμού διασταυρωμένες με τις κλασσικές αξίες της ελληνικής αρχαιότητας θα αποτελούσαν τις ισχυρές ενοποιητικές δυνάμεις αυτής, και θα μπορούσαν να αμβλύνουν τους θρησκευτικούς και εθνικούς ανταγωνισμούς και θα καλλιεργούσαν τις έννοιες της συλλογικότητας, της αλληλεγγύης, και της αδελφοσύνης των λαών. Η γλώσσα, η φυλετική καταγωγή, η θρησκεία και οι πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στις ετερόκλητες ομάδες μιας κοινωνίας φαίνεται να έχουν τεχνητό, συμβατικό χαρακτήρα μπροστά στις διαχρονικές και οικουμενικές αξίες της φυσικής ισότητας των πολιτών και της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας. Τα όποια ενδεχομένως πολιτικά προβλήματα που θα προέκυπταν μεταξύ των διαφόρων εθνικών ομάδων θα μπορούσαν να προληφθούν με βάση μια ενιαία δημοκρατική πολιτική παιδεία και με την εμπέδωση του σεβασμού της αυτοτέλειας των διαφόρων εθνοτήτων και της διαφορετικότητας του κάθε πολίτη της δημοκρατίας του και τη θεσμική κατοχύρωση αυτών, από το ίδιο το Σύνταγμα της «Ελληνικής Δημοκρατίας», όπως ευστοχότατα αναλύει σε άρθρο του με τίτλο «ο δημοκρατικός πατριωτισμός του Ρήγα» στην εφημερίδα ΒΗΜΑ, 24-11-2008 ο καθηγητής ιστορίας Αντώνης Λιάκος. *«Το έργο του Ρήγα εμπνέεται κατ'εξοχήν από το δημοκρατικό πατριωτισμό. Η βάση των αισθημάτων είναι η εναντίωση στην τυραννία και η αφοσίωση στην ελευθερία με βάση τη θεωρία του φυσικού δικαίου. Επομένως τα αισθήματα αυτά σχηματίζονται ανεξάρτητα από τη φυλή και τη θρησκεία στην οποία ανήκει ο καθένας. Η φυλή και η θρησκεία ως χα-*

ρακτηριστικά που προσκτώνται από τον πολιτισμό, θεωρούνται τεχνητά χαρακτηριστικά υποδεέστερα των φυσικών. Κατά συνέπεια δεν είναι αυτά που καθορίζουν την αγάπη προς την πατρίδα.»⁷⁰

Ως προς το φιλελεύθερο χαρακτήρα της «Νέας Πολιτικής Διοίκησης» και του Πολιτεύματος της «Ελληνικής Δημοκρατίας», αυτός προκύπτει ευθέως από το πλήθος των ατομικών ελευθεριών και των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προβλέπονται και κατοχυρώνονται σ' αυτό. Μάλιστα, τα ατομικά δικαιώματα του ανθρώπου θεωρούνται «φυσικά δίκαια» και είναι το φυσικό δικαίωμα του καθενός να είναι ελεύθερος, το δικαίωμα της ισότητας όλων έναντι των άλλων, αλλά και το δικαίωμα της ισότητας όλων έναντι του νόμου: «να είμεθα όλοι ίσοι και όχι ο ένας ανώτερος από τον άλλον, να είμεθα ελεύθεροι και όχι ο ένας σκλάβος του αλλουνού» (άρθρα 2 και 3 Διακήρυξης). Προστατεύεται επίσης η προσωπική ελευθερία και η ασφάλεια των πολιτών από παράνομες συλλήψεις και φυλακίσεις (άρθρο 10 διακήρυξης), θεσπίζεται η αρχή «*nullum crimen, nulla poena sine lege*» (κανένα έγκλημα, καμία ποινή χωρίς νόμο), με την απαγόρευση της αναδρομικότητας των ποινικών νόμων (άρθρο 14 Διακήρυξης), θεσπίζεται επίσης το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου, και η απαγόρευση των βασανιστηρίων (άρθρο 13), της δουλείας (άρθρο 18), καθώς και η αναλογία εγκλήματος και ποινής (άρ. 15).

Εκτός από τα ατομικά-φυσικά δίκαια που κατοχύρωνε το Σύνταγμα του Ρήγα, εμπεριέχει και πλήθος κοινωνικών δικαιωμάτων, πολλά εκ των οποίων είναι πρωτοποριακά για την εποχή τους και μάλιστα απηχούν πρωτότυπες και καινοτόμες απόψεις του Ρήγα, όπως το δικαίωμα για εργασία, με την αντίστοιχη υποχρέωση του κράτους να του την εξασφαλίσει, για κοινωνική περίθαλψη, για εκπαίδευση, όπου προβλέπεται η υποχρεωτική εκπαίδευση για όλους, άνδρες και γυναίκες, δικαίωμα το οποίο μαζί με την

⁷⁰ Αντώνης Λιάκος, «Ο δημοκρατικός πατριωτισμός του Ρήγα», στην εφημερίδα: *ΒΗΜΑ*, 24-11-2008

υποχρεωτικότητα όλων (ανδρών και γυναικών) στη στράτευση, θα μπορούσε ενδεχομένως να θεωρηθεί και ως στοιχειώδης ισότητα των δύο φύλλων *«η πατρίς έχει να καταστήσει σχολεία εις όλα τα χωρία δια τα αρσενικά και θηλυκά παιδιά»* αναφέρει στο άρθρο 22 της Διακήρυξης.

Χαρακτηριστικό επίσης στοιχείο του φιλελεύθερου πολιτεύματος του Ρήγα, ως έκφραση της πολιτικής του ιδεολογίας, είναι και η διάταξη που προβλέπει την παροχή ασύλου σε *«όλους τους αδικημένους ξένους και όλους τους εξωρισμένους από την πατρίδα των δι' αιτίαν της ελευθερίας»* (άρθρο 120 & 1 σχεδίου Συντάγματος). Η καταγγελία του δεσποτισμού, του ρατσισμού, της αποικιοκρατίας, της ποινής του θανάτου, η ανάδειξη της ελευθερίας σε πρώτιστη αξία, ο αντιμοναρχικός πολιτειακός χαρακτήρας, η αρχή της διάκρισης των εξουσιών, η ανεξιθρησκεία, η κοινωνική ευαισθησία και πρόνοια για τις αδύναμες ομάδες του πληθυσμού, η ισότητα των δύο φύλλων (στη μόρφωση και τη στράτευση) και η σταθερή προσήλωση στα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα και στις δημοκρατικές αξίες και θεσμούς αποτελούν τους άξονες του ιδεολογικοπολιτικού κόσμου και της κοσμοθεωρίας του Ρήγα. Η πρωτοποριακή, επαναστατική ιδεολογία του Ρήγα που στο επίκεντρό της είχε τον άνθρωπο, ως οικουμενική οντότητα, θα μπορούσε να αποτελέσει πρότυπο οδηγό για τις εξερχόμενες από τη δεσποτεία κοινωνίες της Ευρώπης. Ένα σύστημα ανθρωποκεντρικό, το οποίο με την υπέρβαση των επιμέρους διαφορών και εθνικιστικών συμφερόντων θα μπορούσε να εφαρμοστεί, εναρμονισμένο στα πλαίσια της εποχής, και την ιδιοσυστασία της περιοχής της νοτιοανατολικής Ευρώπης.

Δικαίως λοιπόν, κατά τα παραπάνω, το Σύνταγμα του Ρήγα θεωρείται από τους περισσότερους συνταγματολόγους ως το πρώτο δημοκρατικό σύνταγμα του ελληνικού και βαλκανικού χώρου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Σε μια εποχή που το ενδιαφέρον και ο ανταγωνισμός των μεγάλων Δυνάμεων στην περιοχή των Βαλκανίων είναι ιδιαίτερα εμφανής, ύστερα μάλιστα και από την πρόσφατη υπογραφή της συνθήκης των Πρεσπών ανάμεσα στη χώρα μας και το κράτος των Σκοπίων, η μελέτη και η εκ νέου αποτίμηση του έργου του Ρήγα, της ιδεολογίας του, και του οράματός του, όπως αυτά προκύπτουν αναλλοίωτα μέσα απ' αυτό, καθίσταται ιδιαίτερα επίκαιρη και σημαντική.

Μελετώντας λοιπόν αυτό και συνεκτιμώντας τους προβληματισμούς και τις κρίσεις των ιστορικών που ερεύνησαν το έργο του, διαπιστώνεται, πως παρόλο που αρκετοί απ' αυτούς θεωρούν ως ουτοπικό και ανέφικτο το όραμά του για την ίδρυση της πολυεθνικής-παμβαλκανικής «Ελληνικής Δημοκρατίας», εν τούτοις, όλοι καταλήγοντας συμφωνούν στο πόσο σύγχρονες εξακολουθούν να παραμένουν μέχρι τις μέρες μας οι πρωτοποριακές του απόψεις, αφού στηρίζονται σε οικουμενικής εμβέλειας ιδέες, καθόλα δημοκρατικές, φιλελεύθερες και διαχρονικές. Οι όποιες δε επιφυλάξεις και αντιθετες απόψεις, δεν μπορούν να μειώσουν στο ελάχιστο τη σημασία του μεγαλειώδους οράματός του και να περιστείλουν την απήχηση του μηνύματός του.

Η «Ελληνική Δημοκρατία» που οραματίστηκε ο Ρήγας δεν ήταν ένα «μεγαλοϊδεατικό ελληνικό κράτος», όπως ενδεχομένως αφήνεται από ορισμένους να εννοηθεί, στην προσπάθειά τους να εμφανίσουν το Ρήγα ως σωβινιστή και τον πατριωτισμό του ως έκφραση εθνικιστικών αντιλήψεων. Δεν επρόκειτο περί δημιουργίας μιας νέας μεγάλης Ελλάδας. Χωρίς να διακατέχεται από προγονοπληξία, ο Ρήγας ονειρεύτηκε ένα διαβαλκανικό-πολυεθνικό κράτος, δημοκρατικό και φιλελεύθερο, που θα εξασφάλιζε την ισότιμη συμβίωση όλων των βαλκανικών λαών και των εθνικών μειονοτήτων, συνδυάζοντας ιδανικά τον οικουμενισμό με την ελληνικότητα. Ένα

πρότυπο πολυεθνικό κράτος, το οποίο θα περιελάμβανε τη ριζική πολιτειακή αναδιοργάνωση ενός ευρύτατου γεωγραφικού χώρου, με την ανατροπή του οθωμανικού δεσποτισμού και την εγκαθίδρυση αυτοθεσπιζόμενων θεσμών διακυβέρνησης, αντιπροσώπευσης και συμμετοχής στη διοίκηση και στα κέντρα εξουσίας.⁷¹

Το κράτος που οραματίστηκε ο Ρήγας θα μπορούσε να υπάρξει και να λειτουργήσει ως μία πολιτεία «ελληνική», από την άποψη των αξιών την κλασικής αρχαιότητας, αλλά ταυτόχρονα θα ήταν μια παμβαλκανική, δημοκρατική και ανεξίτηρη πολιτεία. Ένα διαβαλκανικό πολυεθνικό, δημοκρατικό και φιλελεύθερο κράτος, στους κόλπους του οποίου θα μπορούσαν να συμβιώνουν σε συνθήκες απόλυτης ισοτιμίας και ισονομίας, με πλήρη ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, όλες οι εθνικές, και όχι μόνο, μειονότητες της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Υπό την πολιτική-πολιτισμική «ηγεμονία» των Ελλήνων, και μέσα σε νέα, δημοκρατικά πολιτικά πλαίσια και δεδομένα, τα οποία θα είχαν διαμορφώσει οι ίδιοι, συμμετέχοντας όλοι ανεξαιρέτως ισότιμα σε όλες τις δημοκρατικές διαδικασίες ανάδειξης των Αρχών τους, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί, δύσκολο μεν, αλλά ρεαλιστικό και υλοποιήσιμο, το όραμα αυτό του Ρήγα. Εξάλλου όλες οι εθνότητες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία συνυπήρχαν και συμβίωναν για χρόνια, αρμονικά, κάτω από το δεσποτικό και τυραννικό καθεστώς των Οθωμανών. Γιατί να μην μπορούν να συμβιώσουν ειρηνικά κάτω από συνθήκες ελευθερίας, ισότητας και δημοκρατίας;

Θεωρώ πως ο Ρήγας πέτυχε με το όραμά του για την «ελληνική δημοκρατία» να συγκεράσει ιδανικά την έννοια του πατριωτισμού με αυτή του διεθνισμού, καταρρίπτοντας της ακραίες φωνές περί του ανέφικτου του εν λόγω συνδυασμού. Το κράτος που οραματίστηκε ο Ρήγας θα είχε ως θεμελιώδη αρχή τη συμμετοχή όλων των υποδουλωμένων εθνοτήτων σε ισότιμη

71 Ευθ. Παπαδημητρίου, «Η επικαιρότητα του οράματος του Ρήγα για τα Βαλκάνια», στο: *ΔΩΔΩΝΗ*, τ. 28 (1999), σ. 86

βάση, ανεξάρτητα από την εθνική τους προέλευση ή τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Μια πολιτεία της οποίας τα πολιτικά θεμέλια θα αποτελούσε η λαϊκή κυριαρχία, με πολίτευμά της την άμεση δημοκρατία όπου οι πολίτες της υπό καθεστώς πλήρους ελευθερίας, ισότητας και ισονομίας θα απολάμβαναν τα ίδια δικαιώματα, ανεξαρτήτως της καταγωγής, της γλώσσας ή της θρησκείας τους. Μια πολιτεία που ως θεμελιώδεις αρχές της και βασικά της κριτήρια θα είχε την αξιοκρατία, την αλληλεγγύη, το σεβασμό της ετερότητας χωρίς ρατσιστικές κραυγές για οτιδήποτε διαφορετικό, την προάσπιση της ειρήνης και της συνεργασίας των λαών, την ισότητα των δύο φύλων, με κοινωνική πρόνοια για τις ευάλωτες ομάδες των πολιτών της, μια πολιτεία καθόλου ουτοπική και ανέφικτη, αλλά αντιθέτως ρεαλιστική και λειτουργικά εφαρμόσιμη.

Στην πολιτεία του Ρήγα η έννοια του πολίτη έχει την έννοια του ενεργού, κοινωνικού ανθρώπου, του ανθρώπου-πολίτη της Αθηναϊκής δημοκρατίας, ανεξαρτήτως φύλλου, ιθαγένειας, «ξένου» ή «ντόπιου». Έννοιες όπως, συμμετοχή, συλλογικότητα, κοινωνικό κράτος, κοινωνική αλληλεγγύη και κοινωνική πολιτική, αποτελούσαν τα ουσιώδη στοιχεία στην «ελληνική δημοκρατία». Έννοιες, βγαλμένες από την αρχαία ελληνική φιλοσοφία, και τις ιδέες του ευρωπαϊκού διαφωτισμού, η επίδραση των οποίων εξάλλου υπήρξε καθοριστική στη διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του Ρήγα. Όπως σημειώνει και η ιστορικός Μαρία Μαντούβαλου, στο έργο της: «Ο Ρήγας στα βήματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου», *«Ο Ρήγας με το έργο του έφερε στο προσκήνιο την παγκοσμιότητα του ελληνικού πολιτισμού, ως ενωτικού στοιχείου ετερόκλητων λαών»*⁷², ο δε καθηγητής Νικόλαος Πανταζόπουλος, στα «Μελετήματα για τον Ρήγα Βελεστινλή», αναφέρει σχετικά, πως ο Ρήγας: *«προσέβλεψε θαρραλέως προς το μέλλον, αναζητήσας δια μέσου του κλασικού πολιτισμού να ανασυνδέση τα επιβιούντα στοιχεία*

⁷² Μαρία Μαντούβαλου, *Ο Ρήγας στα βήματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, Αθήνα 1996, σ. 81

της ελληνικής και της βυζαντινής πολιτιστικής παραδόσεως προς τας νέας αντιλήψεις, αι οποίαι μεταλαμπαδευθείσαι εις τα κηρύγματα της Γαλλικής Επαναστάσεως προδιέγραφον το μέλλον της Ευρώπης και του κόσμου»⁷³.

Το όραμα του Ρήγα βέβαια δεν τελεσφόρησε. Η οικοδόμηση μιας πολυφωνικής δημοκρατικής κοινωνίας στους κόλπους ενός ενιαίου κράτους, με την αρμονική συνύπαρξη διαφορετικών εθνοτήτων και πολιτισμικών ομάδων, στο χώρο της Βαλκανικής, παρέμεινε όραμα ανεκπλήρωτο. Ο μαρτυρικός του θάνατος δεν το άφησε να ανθίσει. Όμως, «ο σπόρος που έσπειρε ο Ρήγας, παρά τη θανή του, ρίζωσε και κάρπισε», όπως αναφέρει ο ιστορικός, Πασχάλης Κιτρομηλίδης. Ο Ρήγας έγινε σύμβολο του πόθου των λαών για λευτεριά, ήρωας κοινός για όλους τους Βαλκάνιους, και πρόδρομος της ιδέας της συνύπαρξης και συνεργασίας των Βαλκανικών λαών. Η εθνική απελευθέρωση των υπόδουλων στους Οθωμανούς λαούς επιτεύχθηκε. Η πολιτική και κοινωνική τους απελευθέρωση εξελίσσεται.

Διακόσια και πλέον χρόνια μετά το μαρτυρικό του θάνατο, με την έξαρση των εθνικιστικών παθών στην περιοχή να εμφανίζονται τελευταία όλο και περισσότερο και με την υποδαύλιση από διεθνή ξένα συμφέροντα, το όραμα του Ρήγα για την ειρηνική συνύπαρξη των εθνοτήτων στα Βαλκάνια εξακολουθεί να απηχεί και θα μπορούσε να συμβάλλει στην κριτική εξέταση και αντιμετώπιση των σημερινών προβλημάτων, αποτρέποντας ρατσιστικές και εθνικιστικές θεωρίες που επιδιώκουν να επισκιάσουν το πανανθρώπινο, και αλληλέγγυο όραμά του. Η πολιτική παρακαταθήκη του Ρήγα, ως κοινό κεκτημένο των βαλκανικών λαών, θα μπορούσε να τους οδηγήσει στην υπέρβαση των αντιθέσεών τους και στην ειρηνική επίλυση των όποιων διαφορών τους.

Καταλήγοντας, θεωρώ πως παρ' όλες τις διαφορετικές εκτιμήσεις και τις αντίθετες απόψεις για το όραμα του Ρήγα για την «Ελληνική Δημοκρατία», οι αξίες και τα ιδεώδη που περιέχονται σ' αυτό εξακολουθούν να

⁷³ Νικόλαος Πανταζόπουλος, *Μελετήματα για τον Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1994, σ. 55

υπάρχουν στις καρδιές κάθε ελεύθερα σκεπτόμενου ανθρώπου, έτοιμες να σηματοδοτήσουν, όταν χρειαστεί, ανάλογους αγώνες και διεκδικήσεις για μια δημοκρατική κοινωνία πολιτών, που επίκεντρό της θα έχει τον άνθρωπο-πολίτη, τον οικουμενικό ελεύθερο άνθρωπο, γιατί όπως έλεγε κι ο Ρήγας «συλλογάται καλά, όποιος συλλογάται ελεύθερα !!!»⁷⁴.

⁷⁴ Ρήγας Βελεστινλής, «Φυσικής Απάνθισμα», στο: *Άπαντα των Νεοελλήνων Κλασικών*, Αθήνα 1968, τ. 1

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΠΗΓΕΣ

- . Βελεστινλής Ρήγας, *Άπαντα τα σωζόμενα*, επιμέλεια Κιτρομηλίδης Πασχάλης, Αθήνα 2003, τ. 5
- . Βελεστινλής Ρήγας, *Άπαντα του Ρήγα*, eranistis.net/wordpress/Wpcontent/uploads/2014/05/53781740 ΑΠΑΝΤΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ, ημερομηνία προσπέλασης 8-6-2019
- . Βελεστινλής Ρήγας, «Φυσικής Απάνθισμα», στο: *Άπαντα των Νεοελλήνων κλασικών*, Αθήνα 1968, τ. 1
- . Κοραΐς Αδαμάντιος, «Αδελφική Διδασκαλία», στο: *Άπαντα τα πρωτότυπα έργα*, (επιμέλεια Γ. Βαλέτας), Αθήνα 1964, τ. Α1
- . Legrand Em. *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ Μαρτυρησάντων*, (μετάφραση Σπύρου Λάμπρου), Αθήνα 1996
- . Περραιβός Χριστόφορος, *Σύντομος Βιογραφία του αιοδίμου Ρήγα Φεραίου του Θετταλού*, εν Αθήναις 1860, ψηφιακή βιβλιοθήκη Α.Π.Θ. https://disital.lib.auth.gr/record/110941/files/arc_2009-47758.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 8-6-2019

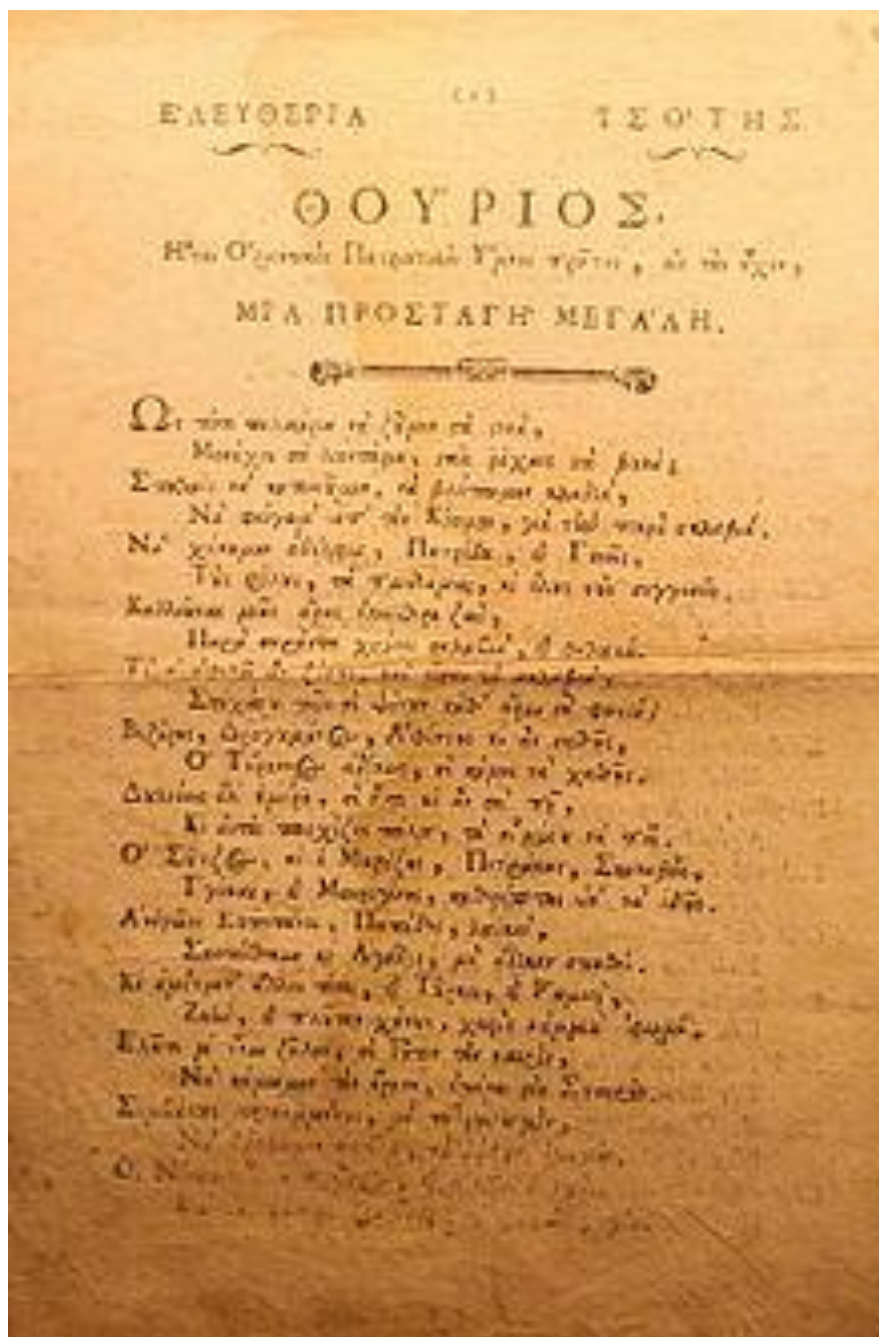
B. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- . Αξελός Λουκάς, *Ρήγας Βελεστινλής. Ο πατέρας της ελληνικής ανεξαρτησίας*, Αθήνα 2018
- . Βουρνάς Τάσος, *Ο πολίτης Ρήγας Βελεστινλής*, Αθήνα 1978
- . Βρανούσης Λεάνδρος, «Ρήγας», στο: *Άπαντα των Νεοελλήνων κλασικών*, Αθήναι 1968
- . Δασκαλάκης Απόστολος, *Μελέται περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1964

- . Δασκαλάκης Απόστολος *Το πολίτευμα της Ελληνικής Δημοκρατίας του Ρήγα Βελεστινλή*, στο: epet.nlg.gr/db/icon/a1962/a62-17pdf, ημερομηνία προσπέλασης 25-5-2019
- . Δασκαλάκης Απόστολος, «Κοραής και Ρήγας», στο: epet.nlg.gr/db/icon/a1960/a60-19.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 15-6-2019
- . Ενεπεκίδης Πολυχρόνης, *Ρήγας-Υψηλάντης-Καποδίστριας*, Αθήνα 1965
- . Ζαχάρου- Λουτράρη Αθηνά, *200 χρόνια από το θάνατο του Ρήγα και των συντρόφων του (Ευστράτιου Αργέντη και Αντωνίου Κορωνιού)*, Χίος 1998
- . Καραμπερόπουλος Δημήτριος, «*Η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα, τα πρότυπά της και νέα στοιχεία*», Αθήνα 1998
- . Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Επιβίωση του Συντάγματος του Ρήγα Βελεστινλή στους Επαναστάτες του 1821*, Αθήνα 2011
- . Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Ένας όψιμος, άδικος επικριτής του επαναστάτη Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 2011
- . Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Όνομα και καταγωγή του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 2000
- . Κιτρομηλίδης Πασχάλης, *Ρήγας Βελεστινλής. Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα 1998
- . Κιτρομηλίδης Πασχάλης, «30 χρόνια από το Σύνταγμα του 1975», στο: *Τα ελληνικά συντάγματα από τον Ρήγα έως σήμερα*, Αθήνα 2004
- . Κοντογιώργης Γεώργιος, «Ο Ρήγας, η νεότερικότητα και το μέτρο προόδου», στα : *Πρακτικά του Συνεδρίου της ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΘΕΣΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ «Ρήγας Φεραίος, Ι. Καποδίστριας, Φρανσίσκο Ντε Μιράντα*», Θεσσαλονίκη 2013
- . Λαΐος Γεώργιος, «Οι Χάρτες του Ρήγα. Έρευνα επί νέων πηγών», στο: *Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Ελληνικής Εταιρείας*, τ. 14 (1960)
- . Λιάκος Αντώνης, «Ο δημοκρατικός πατριωτισμός του Ρήγα», στο: *ΒΗΜΑ*, 24-11-2008

- . Λεοντσίνη Ελένη, «Έννοιες της ελευθερίας στο έργο του Ρήγα», στο: *ΥΠΕΡΕΙΑ*, τ. 6 (2014), σ. 862-881
- . Μάνεσης Αριστόβουλος «Η Ελληνική Δημοκρατία του Ρήγα: πολυεθνική, δημοκρατική, φιλελεύθερη», στην: *ΑΥΓΗ*, 25-3-2011
- . Μάνεσης Αριστόβουλος «Το πολίτευμα του Ρήγα: Ένα ανέφικτο διαβαλκανικό ελληνικό κράτος», στο: *ΑΝΤΙ*, τ. 652 (1998), σ. 22-25
- . Μαντούβαλου Μαρία, *Ο Ρήγας στα βήματα του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, Αθήνα 1996
- . Πανταζόπουλος Νικόλαος, *Μελετήματα για τον Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1998
- . Παπαδημητρίου Ευθύμης, «Η επικαιρότητα του οράματος του Ρήγα Φεραίου για τα Βαλκάνια», στο: *ΔΩΔΩΝΗ*, τ. 28 (1999), σ. 85-92
- . Πέτσιος Κώστας, «Παρατηρήσεις στην πολιτική σκέψη του Ρήγα», στο: *Δωδώνη*, τ. 28/Γ (1999), σ. 53-69
- . Φιλάρετος Γεώργιος, Πρόλογος στο: *Το πολίτευμα του Ρήγα*, εν Αθήναις 1924, τ. 1
- . Woodhouse C.M., *Ρήγας Βελεστινλής, ο πρωτομάρτυρας της ελληνικής επανάστασης*, Αθήνα 1997
- . Χρήστου Θανάσης, «Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798)», στο www.remp-tousia.gr. Μάϊος 2011, ημερομηνία προσπέλασης Ιούνιος 2019
- . Ψημμένος Νίκος, *Για τον Ρήγα. Δοκίμια*, Ιωάννινα 2011

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

(Φυλλάδιο της πρώτης σελίδας του «Θούριου», που εκδόθηκε το 1798, ἀπὸ ἀντίτυπο της Βιβλιοθήκης της Ακαδημίας Αθηνῶν)

Ο τίτλος της «Χάρτας της Ελλάδος» του Ρήγα, από το 4ο φύλλο, εκδοθείσα το 1797, από αντίτυπο της Βιβλιοθήκης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το όνειρο του Ρήγα, για το οποίο αγωνίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, ήταν αρχικά η απελευθέρωση όλων των τουρκοκρατούμενων περιοχών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στη συνέχεια, η επίτευξη της αρμονικής συμβίωσης των ετερογενών αυτών εθνοτήτων σε ένα κράτος, την «Ελληνική Δημοκρατία», θεμελιωμένο πάνω στις αρχές του ευρωπαϊκού διαφωτισμού και τις οικουμενικές αξίες της κλασικής ελληνικής αρχαιότητας. Αυτό, το πρωτοποριακό για την εποχή του, όραμα του Ρήγα, επιχειρεί η παρούσα εργασία να προσεγγίσει.

Χρησιμοποιώντας, αφενός βιβλιογραφικό υλικό ιστορικών, μελετητών του Ρήγα, και αφετέρου αρχαιολογικό υλικό, κυρίως από το έργο του ίδιου του Ρήγα, επιδιώκεται να αναδειχθούν τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά του ιδιόμορφου πολυεθνικού αυτού πολιτειακού μορφώματος, οι θεμελιώδεις αρχές του πολιτεύματός του, καθώς και το θεσμικό, νομικό πλαίσιο της λειτουργίας του.

Με το πρώτο και δεύτερο κεφάλαιο, μέσα από βιογραφικά στοιχεία από σύγχρονους και μεταγενέστερους του Ρήγα συγγραφείς, στοχεύεται η βαθύτερη γνώση και κατανόηση της προσωπικότητας του Ρήγα, της επαναστατικής του φυσιογνωμίας, του φιλελεύθερου πνεύματός του και των δημοκρατικών, ριζοσπαστικών για την εποχή του, ιδεών του.

Με την παράθεση στη συνέχεια στο τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο των κυριότερων χαρακτηριστικών αποσπασμάτων του έργου του, επιχειρείται η σκιαγράφηση του οραματιζόμενου κράτους της «ελληνικής δημοκρατίας», επικεντρώνοντας στις θεμελιώδεις αρχές αυτού, όπως στην έννοια της ελευθερίας, της λαϊκής κυριαρχίας, των δημοκρατικών θεσμών και των βασικών ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών, όπως αυτές αναβλύζουν μέσα από το ίδιο το έργο του Ρήγα.

Στη συνέχεια, επισκοπώντας το προβαλλόμενο διάχυτα στο έργο του όραμα για την «ελληνική δημοκρατία» παρατίθενται σκέψεις και προβληματισμοί περί του εφικτού ή μη της δημιουργίας και της λειτουργικότητας του κράτους του, της ιδεολογίας του, του συνδυασμού πατριωτισμού και διεθνισμού, της συμβολής του στην αφύπνιση της εθνικής συνείδησης των υποδουλωμένων λαών της Βαλκανικής και τέλος η συσχέτιση του οράματός του με σημερινά αντίστοιχα ζητήματα, στα πλαίσια μιας παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας.

Με την εργασία αυτή δεν τολμώ βέβαια να ισχυριστώ πως κατόρθωσα να αποτυπώσω επαρκώς το μεγαλειώδες, πρωτοποριακό και ριζοσπαστικό όραμα του Ρήγα, ούτε φιλοδοξώ να πρωτοτυπήσω, αφού πολλοί μελετητές του Ρήγα έχουν ασχοληθεί ακριβέστερα και πληρέστερα με το θέμα αυτό, όμως οφείλω να ομολογήσω πως η προσέγγισή του έγινε με απέραντο σεβασμό και θαυμασμό στον ανθρωπιστή στοχαστή και επαναστάτη πολιτικό, Ρήγα Βελεστινλή, στον άνθρωπο που αγωνίστηκε για την πολιτική απελευθέρωση του ανθρώπου και την αρμονική συνύπαρξη των μειονοτήτων στα πλαίσια μιας ευρείας πολιτειακής οντότητας. Οι διατυπωμένες μέσα από το έργο του, οικουμενικές ιδέες περί ελευθερίας και ισότητας όλων των ανθρώπων και περί ειρηνικής συνύπαρξης και αλληλεγγύης των λαών, αποτελούν τη φωτεινή πυξίδα στα σκοτάδια του εθνικισμού, της ξενοφοβίας και του πάσης φύσεως ρατσισμού. Δείχνουν το δρόμο της αρμονικής συμβίωσης ετερόκλητων ομάδων και μειονοτήτων, με σεβασμό στη διαφορετικότητα του καθενός, μέσα σε μια δημοκρατική κοινωνία.